

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GENÇLİK DÖNEMİ İNANÇ GELİŞİMİ VE
EĞİTİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER
ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nazlı Tutku KALFA

BURSA 2019

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GENÇLİK DÖNEMİ İNANÇ GELİŞİMİ VE
EĞİTİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER
ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nazlı Tutku KALFA

Danışman:

Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

BURSA 2019

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda **701521040** numaralı **Nazlı Tutku KALFA'nın** hazırladığı "Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 25 / 06 / 2019 günü 12.00 – 13.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin / çalışmasının (BAŞARILI / BAŞARISIZ) olduğuna (OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU) ile karar verilmiştir.

İmza
Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Kom. Başkanı)
Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

İmza
Üye

Prof. Dr. M. Akif KILAVUZ
Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

İmza
Üye

Doç. Dr. Hacer AŞIK EV
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

25/06/ 2019

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU**

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

Tarih: 27 / 05 / 2019

Tez Başlığı / Konusu: "Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam xi + 155 sayfalık kısmına ilişkin 27 / 05 / 2019 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27 / 05 / 2019

İmza

Adı Soyadı: Nazlı Tutku KALFA
Öğrenci No: 701521040
Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı: DİN EĞİTİMİ
Statüsü: Y.Lisans Doktora

imza

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

27/05/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

27.05.2019

İmza

Adı ve Soyadı : Nazlı Tutku KALFA

Öğrenci No : 701521040

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Eğitimi

Statüsü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Nazlı Tutku KALFA
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Eğitimi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xi + 155
Mezuniyet Tarihi	: ...../...../2019
Tez Danışmanı	: Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ

GENÇLİK DÖNEMİ İNANÇ GELİŞİMİ ve EĞİTİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Formel ve/veya informel eğitimle beslenen inanç gelişimi çocukluk yıllarından başlayarak hayat boyu devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı ise gençlik dönemi inanç gelişiminde etkili olumlu ve olumsuz faktörlerin neler olduğunu tespit etmek, gençleri inanç veya inançsızlığa sürükleyen süreç ve problemleri ortaya koymak, bu problemlerin çözümü için uygun yöntem ve yaklaşım önerileri sunmaktır. Araştırmanın odağını, gençlerin kendi yaşantılarından hareketle çocukluk, ön ergenlik ve ergenlik yıllarında aile, okul ve içinde yaşadıkları toplum ekseninde, din eğitimi bağlamında dinle ilişkileri oluşturmaktadır. Bu çerçevede, inanç gelişimi belli oranda şekillendiği düşünülen, dinî yöneliş ve dinî tutum bakımından birbirinden farklılaştığı varsayılan 31 kişilik bir örneklem grubu ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeye katılanlar, 15'i Felsefe, 16'sı da İlahiyat bölümlerinde öğrenim görmekte olan üniversite öğrencileridir. Katılımcılar, amaçlı, aykırı durum ve kartopu örneklemesi teknikleriyle belirlenmiştir. Elde edilecek verilerde maksimum çeşitlilik sağlanabilmesi için inanç ve din eğitimi durumları birbirinden farklılaşan katılımcıların örneklem grubu içinde yer almasına özen gösterilmiştir. Anlatı araştırması ve durum çalışması deseninde gerçekleştirilen bu çalışmada, derinlemesine görüşme ve gözlem yoluyla toplanan veriler, betimsel analize ve içerik analizine tabi tutulmuş ve yorumlanmıştır. Verilerin analizinde MAXQDA 12 nitel veri analiz programından yararlanılmıştır.

Araştırma sonucunda, gençlik dönemi inanç gelişimi ve eğitiminde en etkili faktörün, çocukluk dönemi yaşantılarını da içerecek tarzda, aile olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gençlerin, ergenlik ve son ergenlik dönemlerinde bağımsız kişilik geliştirme ve kendilik bilinci kazanma evrelerinde olmaları ve kendi karar mekanizmalarını yönetir konuma gelmelerine bağlı olarak, inanç gelişimlerinde kendilerini bir özne olarak görme eğiliminde oldukları fark edilmiştir. Dolayısıyla gençlik döneminin bu gelişim özelliklerini göz ardı eden bir din eğitimi yaklaşım ve uygulamasının sağlıklı bir inanç gelişimi açısından başarılı sonuçlar vermeyeceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Gençlik, geç ergenlik, üniversite gençliği, inanç eğitimi, inanç gelişimi, aile, din eğitimi, dinî şüphe.

ABSTRACT

Name and Surname : Nazlı Tutku KALFA
University : Uludağ University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : Department of Philosophy and Religious Studies
Branch : Religious Education
Degree Awarded : Master of Arts
Total Page Number : xi + 155
Degree Date : ...../...../2019
Supervisor : Asst. Prof. Dr. Turgay GÜNDÜZ

A QUALITATIVE STUDY ON THE FACTORS THAT INFLUENCE FAITH DEVELOPMENT AND EDUCATION IN ADOLESCENCE

Faith development, nourished by formal and/or informal education, continues throughout life starting off with childhood. The purpose of this study is to determine the positive and negative factors that affect the faith development of youth in their adolescence, to reveal the processes and problems that lead young people to belief or disbelief, and to offer appropriate methods and approaches for the solution of these problems. The focus of this research lies on young people's relationship with religion in the context of religious education, which is constituted by their life experiences in the family, at school, and within the society they live in throughout their childhood, pre-adolescence and adolescence. In this framework, in-depth interviews were conducted with a sample of 31 individuals, who were considered to be different from one and other in terms of religious orientation and religious attitudes, and whose faith development was thought to be shaped to a certain extent. A total number of 31 undergraduate students were invited to participate in the research, of whom 15 were from philosophy and 16 in theology. Participants were chosen through purposeful sampling, extreme case sampling, and snowballing sampling techniques. In order to achieve maximum diversity in the data, the participants with different backgrounds in terms of belief and religious education were included in the research. In this research, which was carried out in the narrative research and case study pattern, the data obtained through in-depth interviews, and observations was subjected to both descriptive and content analyses. The MAXQDA 12 qualitative data analysis program was used for data analysis.

As a result of this research, it was found that the most influential factor in faith development and religious education of youth during the adolescence period is the family, including all childhood experiences. Additionally, it has been noticed that young people tend to consider themselves as subjects of their faith development in adolescence and late adolescence, which is related to the stage of developing an independent personality and self-consciousness, and to the ability of managing own decision-making mechanism. Consequently, it has been concluded that a religious educational approach or practice ignored these developmental characteristics of adolescence will not yield successful results regarding sound faith development.

Keywords: Youth, late adolescence, university youth, faith education, faith development, family education, religious education, religious doubt.

ÖNSÖZ

İnanç hayat boyu devam eden, bir önceki bilginin bir sonrakini çürüttüğü veya sarstığı ya da desteklediği ve sağlamlaştırdığı bir süreci ifade etmektedir. Bu inşa sürecinde yükselmeyi sağlayacak olan basamakların sağlam atılması, hedeflenen noktaya sağlıklı şekilde ulaşabilmeyi; zayıf bırakılması ise zedelenen noktalara alternatif çözümler aramayı veya düşüp tekrar çabalamaktan vazgeçmeyi beraberinde getirebilir. İnanç dediğimiz yapıda basamakların sağlam atılması ve aşılması bu nedenle oldukça önem arz etmektedir. Gençlik dönemi içerisinde birey, inanç gelişimine dinî uyanışla başlayıp, dinî kabuller hakkında şüphe duyarak gelişim basamaklarını adeta sağlamlık testine tabi tutmaktadır; zayıf bulduğu noktada ya onu atlamayı veya yıkıp yeniden inşa etmeyi tercih edeceğinden ilk kurulum ve ilk inşasında ailenin uygun yöntem ve sağlam malzemeler kullanması ya da sonraki dinî rehberlerin yeniden yapılandırma aşamasında tüm uzmanlık ve deneyimlerini ortaya koyarak sürece eşlik ve önderlik etmesi elzem ve mühimdir.

Bu çalışmada; inanç gelişimleri belli oranda tamamlandığı varsayılan bir grup Felsefe ve İlahiyat Bölümü öğrencilerinin inanç gelişim ve eğitimlerinde etkili olan formel ve informal kaynaklı olumlu ve olumsuz faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Öğrencilerin paylaşımları doğrultusunda birey için en etkili din eğitimi dönemi, uygun din eğitimi yöntemleri ve ideal din eğitimci vasıfları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş Bölümü'nde araştırmanın problemi, konusu ve amacı, yöntemi, kapsam ve sınırlılıkları ve ilgili literatür çalışmaları yer almaktadır. Birinci Bölüm kavramsal ve teorik çerçevede ele alınarak inanç ve bazı inanç türleri, gençlik ve gençlik dönemi gelişim alanları üzerinde durulmuştur. Fizyolojik, cinsel ve bilişsel gelişim, kimlik, kişilik ve benlik gelişimi, özerklik ve sosyal gelişim, son olarak da inanç gelişimi ele alınmıştır. İnanç gelişimi başlığı altında, mevcut literatürden hareketle, inanç gelişimi ve eğitimi etkileyen formel ve informal faktörlere değinilmiştir. Araştırmanın yöntemini ihtiva eden İkinci Bölüm'de araştırma modeli, çalışma grubunun belirlenmesi, araştırmaya katılan öğrencilerin özellikleri, veri toplama aracının geliştirilmesi, verilerin toplanması ve analizi, araştırmacı duruşu hakkında bilgiler yer almaktadır. Bulgular, yorum ve tartışmanın yer aldığı Üçüncü Bölüm'de ise gençlerle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilmiş yorum ve tartışma kısmında ortaya çıkan bazı sonuçların nedenleri üzerinde durularak din eğitimi açısından tartışılmıştır. Sonuç ve öneriler kısmında; ulaşılan sonuçlar ve gençlik dönemi din eğitimi hakkında oluşan kanaat üzerinden birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmayı meydana getirmeye çalıştığım süre zarfı boyunca nazımı çeken, karşılaştığım zorluklara ortak olan, daraldığımda daralttığım, kafa karışıklıklarında fikir danıştığım, sıkıştığımda yardım talep ettiğim ve hiç tereddütsüz cevap bulduğum, bocaladığımda maddi veya manevi desteğini yanı başımda hissettiğim Rabbimin ömrüme bahsettiği pek çok “güzel insan” bilfiil canla başla hayatımdaydı.

Başta ufuk açıcı rehberliği, bilgi birikimi, sabrı, maddi manevi destekleri, çok değerli tecrübeleri ve oldukça üst düzey akademik perspektifi ile saygı değer hocam, kıymetli danışmanım Dr. Öğrt. Üyesi Turgay Gündüz'e çok teşekkür ediyorum.

Hayattaki en önemli gayelerinden biri bizi Allah'ın rızasına uygun şekilde yetiştirmek, en büyük mutluluğu ise yine bizim rızaya uygun işlerde göstermiş olduğumuz başarılarla şahit olmak olan pek kıymetli anneme; onun yetiştirdiği insanlık

değerleri oldukça yüksek, her konudaki hassasiyet ve duyarlılıkları ile göğüs kabartan, başarıları ile her defasında ablaları olmaktan onur ve gurur duyduğum, merhametli ve düşünceli tavırlarıyla her daim varlıklarını yanımda hissettiğim kardeşlerim Mustafa ve Betül Kalfa'ya teşekkür ediyorum.

Maddi manevi varlığıyla, kavli ve fiili desteğiyle her daim yanımda olan, hayata bakış açımı değiştiren her daim de revize etmeye devam eden, istişarelerimizden büyük keyif ve feyz aldığım, yoldaşlığıyla huzur bulduğum kardeşim, kıymetli dostum Havva Çimşir'e çok teşekkür ediyorum. Yüksek lisans sürecimde katkılarıyla yanımda olan, başarılı akademisyen kimliğiyle bana her daim şevk veren kardeşim Serra Can'a; varlıklarına şükrettiğim kıymetli dostlarım Müge Bektaşoğlu, Seda Menteş, Kübra Değirmenci ve Fatmanur Çolak'a; bu süreçten bir şekilde nasibini aldığı için halimi anlayan, bana evini açıp hatırımı soran herkese şükran borçluyum. Son olarak; tabii ki çalışmama katılıp bana değerli vakitlerini ayıran, "Bunları sizden başka hiç kimseye anlatmadım ve belki de hiçbir zaman anlatmayacağım." diyecek kadar sorularıma içtenlikle cevap veren, yüreklerini açan tüm katılımcı genç arkadaşlara çok teşekkür ediyorum. Fakat en büyük şükranımı temelde bana bunların hepsini Nasip Eden'e, bu güzel insanları ve imkânları ömrüme Bahşeden'e, her nefesimi borçlu olduğum ve hayatımı O'na layık olmaya ve O'nun rızasını kazanmaya adanmış "Varoluş Sebebi"ne sunuyorum.

Nazlı Tutku KALFA

Üsküdar, 11.05.2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	ixi
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	3
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
4. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI.....	4
5. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	4

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1. İNANÇ KAVRAMI	9
2. İNANÇ TÜRLERİ.....	11
1.1. TEİZM	11
1.2. ATEİZM	12
1.3. DEİZM.....	12
1.4. AGNOSTİSİZM.....	13
1.5. PANTEİZM.....	14
3. GENÇLİK KAVRAMI	14
4. GENÇLİK DÖNEMİ GELİŞİM ALANLARI	16
4.1. FİZYOLOJİK, CİNSEL VE BİLİŞSEL GELİŞİM.....	16
4.2. KİMLİK, KİŞİLİK ve BENLİK GELİŞİMİ.....	20
4.3. ÖZERKLİK VE SOSYAL GELİŞİM.....	22
4.4. İNANÇ GELİŞİMİ.....	23
4.5. İNANÇ GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	29
4.5.1. Formel Eğitim.....	29
4.5.2. İnfornel Eğitim.....	32
4.5.2.1. Aile.....	33
4.5.2.2. Çevre.....	36
4.5.2.3. Sosyal Medya-Popüler Kültür.....	38
4.5.2.4. Bireysel Özellikler	43

İKİNCİ BÖLÜM YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	46
2. ÇALIŞMA GRUBUNUN BELİRLENMESİ	47
3. ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖĞRENCİLERİN ÖZELLİKLERİ	48
4. VERİ TOPLAMA ARACININ GELİŞTİRİLMESİ	69
5. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ.....	69
6. ARAŞTIRMACI DURUŞU.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR, YORUM VE TARTIŞMA

1. İNANÇ GELİŞİMİNE ETKİ EDEN FORMEL DİN EĞİTİMİ KAYNAKLARI	75
1.1. OKUL VE ÜNİVERSİTELER.....	75
1.2. CAMİ, KUR'AN KURSU VE DİNİ CEMAATLER.....	82
2. İNANÇ GELİŞİMİNDE ETKİLİ İNFORMEL DİN EĞİTİMİ KAYNAKLARI.....	87
2.1. AİLE'DE DİN EĞİTİMİ.....	88
2.3.1. Geleneksel Aktarımla	88
2.3.2. Dayatarak.....	91
2.3.3. Sevdirerek.....	94
2.3.4. Korkutarak.....	97
2.3.5. Kıyaslayarak.....	101
2.3.6. Kontrollü Serbest Bırakarak.....	102
2.3.7. Rol Model Olarak.....	104
2.2. ÇEVRENİN ETKİSİ.....	109
2.3.1. Kültürün Etkisiyle.....	109
2.3.2. Ortam ve Toplu Hareketin Etkisiyle.....	113
2.3.3. Arkadaşın Etkisiyle	115
2.3. BİREYSEL ARAYIŞ VE SORGULAMALAR.....	118
2.3.1. Bilişsel Gelişimin Getirdiği Sorgulama Dürtüsünün Etkisi	118
2.3.2. Kendilik Bilinciyle Gelen Karar Mekanizması Oluşunun Etkisi	119
2.3.3. Cevaplamakta Zorlanılan Soruların Etkisi.....	120
2.3.4. Okuduğu Kitap-Yazarların Etkisi.....	123
2.3.5. Sosyal Medya-TV-Film Etkisi	124
3. YORUM VE TARTIŞMA	126
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	134
1. SONUÇ.....	134
2. ÖNERİLER	139
KAYNAKÇA.....	143
EKLER	150

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.t.	:	Adı geçen tez
bs.	:	Baskı
C.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
DİA.	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DKAB	:	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
Ed.veya haz.	:	Editör/yayına hazırlayan
MEB.	:	Millî Eğitim Bakanlığı
No.	:	Numara
s.	:	Sayfa/sayfalar
S.	:	Sayı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	:	Ve benzeri
Yay.	:	Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Gençlik dönemi, insanın kendini bulma, yaratılmışlar içinde varlığını konumlandırma, hayata anlam verme, bağımsız bir birey olma yolunda gerçekleştireceği en önemli gelişimleri yaşayacağı dönemdir. Bu dönem pek çok duygunun zirve yaptığı, otoritelere karşı tavır alındığı, geçmişten getirilen kabullerin sorgulandığı, cinsel kimliğin ön plana çıktığı, fiziksel ve ruhsal pek çok değişim, gelişim ve sarsıntıların yaşandığı bir yapıya sahiptir. Bu süreç doğru yönetildiğinde, formel ve informal açıdan sağlam kaynaklarla beslendiği ve desteklendiğinde, gençte kalıcı ve pozitif yönlü etkiler ortaya çıkabilecektir.¹

Gençlik yılları; dinî uyanış ve bilinçlenme, geleneksel kabulleri sorgulama, onlardan şüphe duyma, onları eleştirme, yeni dinî yönelimlere ilgi duyma, dinî düşünceden ve yaşayıştan kısa veya uzun süreli uzaklaşma ve soğuma ya da kendini tamamen dine verme gibi davranış biçimlerinin gelişebileceği bir süreçtir.² Bu bağlamda genç bireyin din eğitimi çocukluktan itibaren informal özellik taşıyan ailesindeki eğitimle başlamakta daha sonra okul hayatıyla birlikte formel olarak da devam etmektedir. Ayrıca sosyal çevresinin artmasıyla birlikte farklı insanlar, farklı zihinler, farklı inanç ve yaklaşımlarla karşılaşmakta ve etkileşim ağı genişlemektedir.

Gençlik dönemi bireyin kendi bağımsız kişiliğini oluşturarak kendi kararlarını vermeye başladığı, kendi iradî eylemleri ve otokontrol sistemiyle etkileşim ağını yönettiği bir dönem olarak da önemli görülmektedir. Bu nedenle genç hem formel olarak kendisine sunulan din eğitiminden etkilenmekte hem de informal bilgi kaynaklarından elde ettiği dinî bilgilerden bazılarını içselleştirerek din eğitimi sağlamaktadır.

Gençlik döneminde gençlerin inanç gelişiminin desteklenmesi, kontrol altına alınması, sınırlandırılma veya şekillendirilmesi oldukça zorlaşmaktadır. Çocukluk evresinde dinî öğretileri benimsetmek, aile ve okul kontrollü koşulsuz itaat veya severek

---

¹ Turgay Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss. 66-86.

² Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 2. bs., Dem Yayınları, 2016, s. 74.

taklit ile mümkünken, ergenlikle birlikte gelen bağımsızlaşma ve özgürlük arzusu bireyde, eylemlerinin faili olma yönünde içsel bir dürtü oluşturmaktadır.

Gençlik yıllarına denk gelen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersleri, Kur'an Kursları, cemaatlere bağlı yurtlar formel yoldan din eğitimi verme misyonunu üstlenirken, aslında birey özelinde, gencin kendisi haricinde kalan her şey ve herkes artık informel bilgi kaynağı konumundadır. "Çevre" dediğimiz bu alana gençlik yıllarından itibaren aile ile birlikte, arkadaş, medya araçları, yazılı ve görsel materyaller vb. de dâhil olurlar.

Bu gibi etmenleri dikkate alarak gerçekleştirmeye çalıştığımız araştırmamızın temel problemi Felsefe ve İlahiyat Bölümleri'nde okuyan bir grup gencin, inanç gelişimlerinde etkili olan -pozitif ya da negatif yönlü etki eden- formel ya da informel kaynaklı faktörlerin neler olduğunu ve genç bireyleri inanç veya inkâra götüren süreçteki etkenleri tespit etmektir. Ayrıca kişiyi bilinçli dindarlığa taşıyan din eğitimi yöntem ve yaklaşımların neler olduğunu anlamaya çalışmaktır.

Araştırma aşağıdaki alt problemlere cevap aramaktadır:

- 1) Gençlik döneminde bireyi dinî inanç veya inkâra götüren süreçler nelerdir?
- 2) Gençleri dinî inanç veya inkâra götüren süreçler içerisinde doğuştan getirilen ve sonradan kazanılan kişisel özelliklerin payı nedir?
- 3) Gencin inanç gelişimi daha çok hangi gelişim aşamasında (ilk çocukluk, orta çocukluk, son çocukluk, ön ergenlik, ergenlik vs.) ve hangi faktörler tarafından belirlenmektedir?
- 4) Gençlik döneminde ortaya çıkan dinî şüphelerin kaynakları nelerdir? Bu şüphelerin ortaya çıkışında alınan formel veya informel din eğitiminin etkisi nedir?
- 5) Gençlik döneminde bilinçli bir dindarlık gelişimini besleyen ve destekleyen din eğitimi yaklaşım, yöntem ve teknikleri nelerdir?
- 6) Gençlerin bilinçli bir dindarlık geliştirmelerine olumlu ve olumsuz katkı sağlayan yetişkin tutum ve davranışları nelerdir?

2. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Bu araştırmanın konusu, son ergenlik dönemindeki gençlerin din ve inançlara yönelik tutumlarının gelişiminde etkili olan eğitimsel faktörleri incelemektir. Daha spesifik olarak bu çalışmanın konusu, örneklem grubundaki bireylerin kendi hayat hikâyelerinden, kişisel yaşantı ve tecrübelerinden hareketle, gençlerin din ve inançlara yönelik tutumlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen yetişkin tutum ve davranışları ve din eğitimi yaklaşım, yöntem ve tekniklerini tespit ve tahlil etmektir. Başka bir deyişle bu çalışma ile; bireyin çocukluk dönemindeki yaşantı, soru ve gözlemleriyle şekillenen inanç veya inançsızlık durumunu temellendirmede onu olumlu veya olumsuz yönde etkileyen yetişkin tutum ve davranışları, çevresel faktörler, kişisel tecrübeler vs. tespit edilerek din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

Bu çalışmanın amacı, bireyin doğuştan getirdiği fitri özelliklerle çocukluk döneminde yaşanan evren içerisinde şekillenen, başlangıçta taklit düzeyinde belirip ergenlik dönemi ve sonrasında görece bilinçli olarak özümseyen inanç veya inançsızlık (inkâr) durumunun gelişim sürecini incelemek ve bu süreçte etkili olan din eğitimi durumlarını tespit ve tahlil etmektir. Bu maksatla, gençlik döneminde inanç veya inançsızlığın gelişiminde aile, okul veya sosyal hayatta etkili olan faktörler incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca, inanç dünyasını inşa aşamasında yetişkinler tarafından uygulanan din eğitimi yöntemleri tespit edilerek, din eğitimi açısından kritiği yapılacaktır. Ayrıca öğretici veya eğitici konumundaki yetişkinlerin hangi tutum ve davranışlarının bireyin bir dine inanmasına veya inkâr etmesine sevk edici etkiler yaptığını ortaya koyarak gençlerin din eğitimi süreçleri ile ilgili strateji ve yöntem önerileri sunmaktır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Gençlik, pek çok gelişim alanı ile beraber inanç gelişimi açısından da oldukça önemli ve kritik dönemlerden birisidir. İnanç, pek çok farklı kaynaktan elde edilen dinî bilgiler sonucu oluşmaktadır. Bu kaynaklar arasında aileyi, çevreyi, eğitim kurumlarını, arkadaşları, yazılı ve görsel materyalleri vb. saymak mümkündür. Bireyin inanç gelişimi esnasında benimsenecek olan din eğitimi yaklaşımı birey üzerinde kalıcı etkiler bırakabileceğinden seçilecek eğitim yöntemi oldukça önemlidir.

Bu araştırmada katılımcı gençlerin şu anki dinî inanç tutumlarını belirlemelerinde etkili olan faktörler uygulanan din eğitimi yöntemleri açısından incelenmiş ve gençleri inanç ya da inançsızlığa götüren sebepler anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan, inanç durumları birbirinden oldukça farklılık arz eden ve öğrenim gördükleri bölümler açısından da Felsefe ve İlahiyat olarak farklılaşan bir örneklem grubu üzerinde böyle bir çalışmanın yapılması önemli görölmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Araştırmamız nitel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Çalışma 2016-2017 eğitim öğretim yılında üç farklı üniversitenin İlahiyat ve Felsefe Bölümü öğrencileri seçilerek yapılmıştır. Araştırma bu üç üniversitedeki öğrencilerin görüş ve tecrübeleriyle sınırlıdır. Araştırmada elde edilen veriler yarı yapılandırılmış mülakat soruları ve bu sorulara verilen cevaplarla sınırlıdır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, 15 Felsefe ve 16 İlahiyat öğrencisinin verdiği cevaplarla sınırlıdır.

5. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bağımsız bir birey olma adına ilk adımların atıldığı yetişkinliğe giden yolun başlangıç çizgisi olan ergenlik ve geniş ifadesiyle gençlik, üzerine pek çok araştırmanın yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde genç bireyde yaşanan pek çok gelişim ve değişim alanı bulunmaktadır. İnanç gelişimi ve diğer gelişim alanları birbiriyle bağlantılı ve iç içe geçmiş durumdadır. Literatür tarandığında gençlik dönemi dinî inanç ve gelişimi ile ilgili ve bağlantılı bulduğumuz araştırmaların bir kısmı şu şekildedir:

Bayyigit (1989)³'in boylamsal inceleme olarak devam ettirdiği araştırmasının ilk basamağını 1987-1988 eğitim öğretim yılı içerisinde Selçuk Üniversitesindeki sekiz fakültenin son sınıf öğrencileriyle gerçekleştirmiştir. Amacı üniversite gençlerinin dinî inanç tutumlarını tespit etmeye çalışarak dinî tutumla sosyal değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. Pek çok değişkene göre gençlerin farklılaşan dinî tutumları araştırılmış, dinî pratikleri yerine getirme ve getirmeme durumlarının nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

---

³ Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1989.

Mohammadi (2010)⁴ tarafından yapılan araştırma, Kabil Üniversitesinde yer alan İlahiyat, Hukuk ve Mühendislik Fakültesi'ndeki birinci ve son sınıf öğrencilerinin verilerini karşılaştırmak üzere tasarlanmıştır. 536 öğrencinin anket formundan elde edilen veriler öğrencilerin mezhebi, okudukları fakülteleri, cinsiyetleri, yaşları, doğum yerleri gibi değişkenler üzerinden değerlendirilmiştir.

Ulu (2006)⁵'nin üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırma ise din psikolojisi alanında olup gençlerin inançları ve hayatlarına yansımalarını konu edinmiş ve elde edilen bulguları çeşitli değişkenler düzeyinde karşılaştırarak psikolojik açıdan yorumlamaya çalışmıştır. Araştırma Erciyes Üniversitesinde bulunan fakültelerden seçilmiş 220 kişilik örneklem grubuna anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar arasında yaptığımız çalışmada yapılan tespitlerle paralellik gösteren noktalar bulunmaktadır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri alanların inançları üzerinde etkili olduğu ve dinî inanç ve tutumlardaki farklılaşmanın üniversite öncesi alınan din eğitimiyle bağlantılı olduğu gibi sonuçlar benzerlik göstermektedir.

Topuz (1999)⁶ araştırmasını Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirmiştir. Öğrencilerin dinî inanç, tutum ve ibadetleri ile inanç hakkındaki görüşlerini din psikolojisi açısından değerlendirdiği bu çalışmasını 1998-1999 öğretim yılında 425 öğrenciye uyguladığı anket ile yapmıştır. Araştırmanın sonuçları arasında yer alan öğrencilerin inançlarındaki yüksek oran, aldıkları din eğitimine bağlanmıştır. Elde edilen bulgular dinî inanç, dinî duygu ve düşünce, dinî davranış, dinî etki boyutları açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca cinsiyete, yaş gruplarına, ailelerin gelir seviyelerine, mezun olunan lise türlerine, yetişilen yere, alınan din eğitimine ve fakültele göre de tespitler yapıldığı görülmektedir.

Fırat (1977)⁷, araştırmasını üç farklı üniversitede öğrenim gören 312 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirmiştir. Öğrencilerden bazılarının üniversite sonrası inançlarında değişme olduğu, üniversite öncesindeki inançlarına nazaran taklitten

---

⁴ Abdullah Mohammadi, *Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı (Afganistan-Kabil Üniversitesi Örneği)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2010.

⁵ Mustafa Ulu, *Üniversite Gençliğinin Dinî İnanış ve Davranışları (Erciyes Üniversitesi Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, 2006.

⁶ İlhan Topuz, *Üniversite Öğrencilerinde Dinî Tutum ve Davranışlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, 1999.

⁷ Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 1977.

uzaklaştıkları, daha rasyonel inançlara ya da inançsızlığa kaydıkları tespitler arasındadır. Din eğitimi almaları ve sahip oldukları inanç bakımından öğrencileri resmi ve özel din eğitimi alanlar, rasyonel ve irrasyonel inanca sahip olanlar şeklinde ayırıp karşılaştırmasını yapmıştır. Resmi din eğitimiyle okullardaki DKAB dersleri, özel din eğitimi ile Kur'an Kursları kastedilmiştir. İki eğitimi de almış olanların rasyonel inancının yüksek, sadece özel din eğitimi alanların hem rasyonel hem irrasyonel inancının eşit, sadece resmi din eğitimi alan öğrencilerde ise rasyonel inanç olmakla birlikte inançsızlığın da yüksek düzeyde olduğu, hiç din eğitimi almamış olan öğrencilerin ise kararsız, agnostik veya inançsızlık oranlarının yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Hökelekli (1983)⁸ yılından doktora çalışması olarak gerçekleştirdiği araştırmasını ergenlik dönemindeki gençlerin dinî gelişimi üzerine yapmıştır. Ayrıca Hökelekli 1982-1983 öğretim yılında Bursa il merkezinde bulunan 1'i İmam Hatip 7'si Genel Lise olmak üzere 8 farklı lisenin son sınıfında öğrenim gören 520 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmasını 1986 yılında yayınladığı bir makalesinde⁹ yayınlamıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden 129'u İHL, 391'i GL öğrencisidir. Elde edilen sonuçlardan bazıları; mesleki din eğitim ve öğretiminin İHL öğrencilerinin ailede edindikleri dinî hassasiyetleri geliştirmiş olduğu, dinî inanç hususunda şüphe, ilgisizlik ya da inkâr gibi tutumlara İHL de hemen hiç rastlanmayıp GL'de az da olsa rastlanmış olduğudur. Araştırmamıza katılan öğrencilerin de inanç durumlarının mezun oldukları liselerle bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Ferşadoğlu'nun (2013)¹⁰ araştırmasında, 15 ve 18 yaşları arasındaki sadece kız öğrencilerin inanç hakkındaki düşünceleri, yaklaşımları ve şüpheleri değerlendirilmiştir. Yalova'daki üç farklı lisede öğrenim gören 240 kız öğrenci üzerinde uygulanan anketler sonucunda öğrencilerin okudukları okulların ibadetlerini yerine getirme düzeylerinde etkili olduğu, İmam Hatip'te okuyan öğrencilerin dinî ritüellere hassasiyetlerinin diğerlerinden daha yüksek düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca çalışmamızda da elde

---

⁸ Hayati Hökelekli, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1983.

⁹ Hayati Hökelekli, "Ergenlik Çağı Davranışlarına Din Eğitiminin Etkisi (İmam-Hatip Lisesi ve Genel Lise Öğrencilerinin Davranışları Arasında Mukayeseli Bir Araştırma)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, sy. 1 (1986), ss. 35-52.

¹⁰ Saliha Ferşadoğlu, *15-18 Yaş Lise Öğrencisi Kızların Dini Tutum ve Davranışları (Yalova Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2013.

ettiğimiz sonuçlar arasında yer alan, aile, din eğitimciler, okul, cami gibi faktörlerin öğrencilerin dinî tutum ve davranışlarında etkili olduğu tespit edilen hususlar arasındadır.

Şimdiye kadar bahsi geçen çalışmalar genellikle din sosyolojisi ve din psikolojisi gibi alanlarda gençler üzerine yapılmış araştırmalardır. Dolayısıyla konuyu ilgili disiplinler açısından incelemişlerdir. Gençlerde inanç gelişimini din eğitimi bağlamında ele alan birkaç çalışma da bulunmaktadır.

Yıldız (2002)¹¹ tarafından gerçekleştirilen çalışma 8. Sınıf öğrencileri ile sınırlandırılmış olup, “Ergene nasıl bir din eğitimi verilmelidir?” sorusuna cevap vermeye odaklıdır. Araştırma, İstanbul’da bulunan beş farklı ilköğretim okulunun 8. Sınıf öğrencilerine anket uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Ergeni etkileyen aile, okul, arkadaş, zihinsel, fiziksel, duygusal, cinsel ve sosyal gelişiminin getirileri gibi faktörler ele alındığında ergenin din eğitiminin zihinsel gelişimi ile uyumlu, duygusal gelişimini destekleyici olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ak (2002)¹² inanç gelişimleri aşamasında gençlerin yaşadığı dinî şüphenin hangi konular üzerine olduğunu tespit etmeye çalışarak din eğitimi açısından değerlendirmeye almıştır. Araştırma 50’si mülakat 353’ü anket olmak üzere toplamda 403 genç üzerinde yapılmıştır. Seçilen gençlerin yaş aralığı 17-25’tir. Gençlerin üç tür şüpheyne sahip olduğu tespit edilmiştir: Kendi imanlarından duydukları sadakat şüphesi, bilim ve din çatışması olup olmadığı ile ilgili şüpheler ve inkârcı şüphe. Şüpheyne doğuran din eğitimsel altyapı incelendiğinde çocukların ailede yeterli din eğitimi almayışı, okuldaki din derslerine başka branştan öğretmenler girmesi, dinî kimlik taşıyan bazı kimselerin dine aykırı söz ve davranışlar sergilemesi gibi sebeplere ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda dinî şüphe durumunun gençlerin psikolojik ve sosyal gelişimlerini etkilediği sonucundan yola çıkarak konuyla ilgili din eğitimi metotları geliştirilmesi ve şüphe duyulan konuların cevaplandırıldığı din eğitimi verilmesi önerilmiştir.

---

¹¹ Nezahat Yıldız, *Ergenlik Çağında Din Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2002.

¹² Kadir Ak, *17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dinî Şüpheler ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002.

İnanç gelişimi çok yönlü etkileşime açık bir olgudur. Buradan hareketle, bireyin büyüyüp yetiştiği ailenin¹³, yaşadığı çevrenin¹⁴, gittiği cami ve Kur'an Kursu'nun¹⁵ veya sahip olduğu kişiliğin¹⁶ inanç üzerindeki etkileri araştırma konusu yapıldığı gibi gencin bağımsız bir birey olarak toplumda varlığını sürdürebilmesi için edinmesi gereken kimliğin oluşumunda dinin etkisi¹⁷ de araştırılmıştır. Pek çok bireyin inanç gelişiminde dönüm noktası olarak bilinen, gençlik döneminin en fırtınalı dönemi olan lise yılları¹⁸ da mercek altına alınarak inanç açısından araştırılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen araştırmalardan farklı olarak bu çalışmamızda, araştırma konusuna ve problemine ilişkin veriler, amaçlı örnekleme ile oldukça sınırlı bireyin dâhil edildiği sınıf kademeleri 2 ile 4 arasında değişen İlahiyat ve Felsefe Bölümü öğrencilerini kapsayan dar çerçeveli bir örneklem üzerinde derinlemesine görüşme ile toplanmış, gençlerin aile ve okulda aldıkları informel ve formel eğitimle ilişkili olarak inanç/inançsızlık gelişim süreçleri incelenmeye çalışılmıştır.

---

¹³ Ayşenur Dinç, *Ergenlerde Anne-Baba Tutumları ve Dinî Yönelim*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2007; Mehmet Gözlükaya, *Lise Öğrencilerinde Anne-Baba Tutumlarının Dinî Yönelime Etkisi (Denizli Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014.

¹⁴ Hasan Basri Arıcı, *Çevre Değişimi ile Dinî Hayat Arasındaki İlişkiler (Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Gelen Öğrenciler Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1995.

¹⁵ Muhammet Fatih Genç, *Yaygın Din Eğitiminde Gençliğin Eğitimi (Hollanda'da Havra, Kilise ve Camilerde Gençliğe Yönelik Eğitsel Faaliyet ve Hizmetler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2011.

¹⁶ Halil Apaydın, *Kişilik Özelliklerinin Dinî Tutum ve Davranışlara Etkisi*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2001; Fatma Yüce, *Gençlerde Dinî Yönelim ve Kişilik*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2009.

¹⁷ İbrahim Daşkiran, *Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2009; Mustafa Naci Kula, *Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1986.

¹⁸ Yılmaz Ceylan, *Lise Öğrencilerinin Din Algısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2010; M. Doğan Karacoşkun, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dinî Tutum ve Davranışları*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994; Nurullah Altaş, *Gençlik Döneminde Din Olgusu ve Liselerde Din Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1. İNANÇ KAVRAMI

İnanç ve iman birbirine çok yakın olan iki terim olup aralarındaki fark kolayca görülememekte ve birbiriyle karıştırılabilmektedir. İnanç, iman sürecinin zihnî aşamasıdır. İnanç, daha sonra bilgi ve iman derecelerine yükselebilen teolojik ve felsefî bir terimdir. “Bir şeye fikrî olarak, nötr bir inanma” anlamı taşımaktadır. İman ise dinî bir terim olup zihnî sürecin son aşaması, düşünme sürecinin sona erdiği bir sınır, ulaşılan karar ve hüküm noktası olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla iman, nitelikli inanç anlamına gelmektedir. Zira inanç insan hayatı üzerinde herhangi bir etki oluştursun ya da oluşturmasın bir şeyi sadece fikren tasdik ediyorken iman, inanan kişinin bütün varlığına nüfuz eden, hayatının her aşamasında düşünce ve fiillerine şekil veren bir güçtür. İnançın iman haline gelebilmesi için harekete geçirici bir güç haline gelerek insanın düşünce ve fiillerine yön vermesi gerekmektedir. İnanç imanının muhtevasını oluşturan fikrî boyuttur. İmanı, kendisinden önce gelen inanç tayin etmektedir.¹

İmân sözlükte “emniyette olmak” anlamına gelen “e-mi-ne” kökünden türemiştir.² “Birini söylediği sözde tasdik etmek, söylediğini kabul etmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek, şüpheye yer vermeden kalpten tasdik etmek” gibi anlamlara da gelmektedir. İstılahta ise, “Hz. Peygamber’in Allah’tan getirdiği ve zarûrât-ı diniyye olarak bilinen hükümleri, haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul ile bunların gerçek ve doğru olduğuna inanmak” demektir.³

---

¹ Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992, ss. 47-78.

² Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995, s. 76.

³ Fikret Karaman v.dğr., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 315.

İnanç ise, “doğruluğuyla ilgili kesin kanıtların ve sağlam verilerin bulunmadığı ancak yine de önermenin doğruluğu lehinde belirli dayanakların söz konusu olduğu gibi bir önermenin doğru olduğunu düşünme ya da savunma tutumu” olarak tanımlanmıştır. Kesin bilgidен daha zayıf ancak temelsiz sanıdan çok daha güçlü olan bilgi parçası anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁴

“İnanç” bağlanmak, düğümlemek, doğrulamak anlamlarını ihtiva ederken “iman” ise metafiziksel bir gerçekliğe bağlılığı ifade etmektedir. Elle tutulamayan, gözle görülemeyen soyut şeylere karşı oluşan bir bağlılık durumudur. Hislerle yaşanan ve tecrübî ve ferdî bir vakadır. İman kuru bir zihinsel kabulden ibaret değildir. Bu inanç bireyi ikinci aşamada zihninde kabul edip doğruladığı şeyi içselleştirmesine, benimsemesine ve sonrasında da inandığı şeye teslim olmasına götürür. İman kişinin inançlarından beslenerek şekillenmekte ve yaşayışa nüfuz etmektedir. Bu nedenle imanın süreklilik kazanması uzun soluklu bir süreçtir.⁵

Başka bir yaklaşımda aklın inançtaki rolünü vurgulamak adına, “inanç”la “inanış”ın birbirinden ayrılması gerektiği savunulmuştur. Bir düşünceye gönülden bağlı olan bireyin o düşüncenin gerçek olup olmadığına bakmaksızın inanmasına, “mit” kelimesinin karşılığı olan “inanış” denmektedir. Hâlbuki soyut bir kavrama, beş duyu ile algılamadan akıl yürütme yolu ile inanmaya “inanç” denmesinin daha doğru olduğu dile getirilmiştir. Çünkü inanışlar zayıf, inançlar ise güçlü bir karaktere sahiptir. Akıl yürütme ve çıkarımlar sonucu gönülden özgür irade ile onaylanan fikirler inanca dönüştükleri zaman kalıcı ve sağlam hale gelirlerken inanışlar geçici ve yıkılabilir nitelikteki varsayımlar olabilmektedir.⁶

Yapılan araştırmalar sonucu pek çok düşünürün inancı düşünce eyleminin bir sonucu olarak tanımladığı görülmüştür. İnanç bir şeylerden emin olmayı ve o şeye güven duymayı içermektedir. Bu anlamda inançsız insandan söz etmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü inançsız olduğunu iddia eden kişi bile en azından düşünsel bir faaliyet sonucu hiçbir şeye inanmadığı yargısına ulaşmıştır ve hiçbir şeye inanmadığına inanıyordur. İnanç kişiye özgüdür. Zira aynı uyaranlara maruz bıraktığımız onlarca insan

⁴ Ahmet Cevizci, *Eğitim Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2010, ss. 279-80.

⁵ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, ss. 155-58.

⁶ Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, 5. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 19.

minimal düzeyde de olsa farklılaşmakta ve tamamen kendine özgü tepkiler vermektedir. İnanç bireysel ve kişiye özgü bir yapıya sahiptir.⁷

Bu çalışmada “inançlı birey”, Allah inancına sahip ancak dinî ritüellerini yerine getirmeyen bireyleri kapsamaktadır. “İmanlı birey” tabiriyle ise Allah inancının yanı sıra inancının gereklerini yerine getiren bireyler kastedilmektedir.

2. İNANÇ TÜRLERİ

İnsan hayatta varoluşunu anlamlandırmak isteyen, yaratılmışlar arasında kendisini konumlandırmaya çalışan bir varlıktır. Tam da bu noktada dinlerin dünyayı anlamlı bir bütün olarak görmeyi sağlayan bir bakış açısı sunması insanları dine yöneltmektedir. Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği* adlı kitabında yalnızca kutsal sayesinde insanın dünyayı anlama imkânına sahip olabileceğini ifade etmektedir.⁸ Aynı zamanda din, “bireysel ve toplumsal yanı bulunan, inanç, bilgi ve uygulama açısından sistemleşmiş olan, mensuplarına bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurum”⁹ olarak da tanımlanmıştır. Dinin sunduğu bu sistemin, insanları inanca iten güçlü sebepler olduğu söylenebilir. Ancak dinî birikimin yeniden gözden geçirilip sorgulandığı gençlik döneminde bireyin inancı yeniden şekil almakta ve özellikle dışsal faktörlerin etkisiyle farklı boyutlara taşınabilmektedir. İnsanın, hayatın anlamı, varlığın başlangıcı ve sonuna ilişkin açıklama biçimlerini ifade eden ve toplumda sıklıkla karşılaşılan inanç türleri teizm, ateizm, deizm ve agnostisizmdir.

1.1. TEİZM

Teizm var olan her şeyin yaratıcısı olan bir Tanrı'nın olduğuna ve bu Tanrı'nın mutlak ve sınırsız bir bilgiye ve güce sahip olduğuna sağlam bir inanç besleme durumudur. Evrende yaratılmış halde bulunan, duyularımız sayesinde varlığını fark edebildiğimiz ya da akıl yürütmelerle var olduğuna kanaat getirilen tüm varlıkların var

⁷ Belkıs Temren, “Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 38, sy. 1-2 (1998), ss. 302-308.

⁸ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun, İstanbul: İnsan Yayınları, 1993, ss. 58-59.

⁹ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1987, s. 5.

olma durumlarını ve varlıklarını sürdürebilmelerini Ezelî ve Ebedî olan bilinçli bir varlığa borçlu olduklarına inanmaktır.¹⁰

1.2. ATEİZM

Ateizm, tanrı fikrine tepkisel olarak doğmuş bir dünya görüşünün adı olarak tanımlanmıştır. Felsefi bir kavram olarak değerlendirilen ateizm, Yunanca'da tanrı anlamına gelen "theos" kelimesinden türetilmiş olup, kitabî bilgi bakımından Tanrı'nın varlığını kabul etmeyen, yaşantıya da sanki Tanrı yokmuş gibi davranmak olarak yansıyan bir anlayış biçimidir.¹¹ "Tanrıtanımazcılık" olarak tercüme edebileceğimiz bu kelime Yunancada olumsuzluk bildiren "a" ön eki ile Tanrı anlamına gelen "theos"un birleşiminden oluşmaktadır. Tanrının ya da Tanrıların var olmadığı inancına dayanan felsefi bir akımdır. Tanrı'nın evreni yarattığını, yasalarını koyduğunu ve evrene müdahale ettiğini kabul etmeyen bu düşünce sistemi, doğaüstü bir varlığa veya yaratıcıya inanmayan kuşkucu ve maddeci pozitivistleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Teizmin temel iddialarının tam karşısında yer alan Tanrı ya da Tanrıların varlığını delillendirerek reddetme yolunu seçen tanrı inancına dayalı teist akıma tepki olarak doğmuş bir harekettir.¹²

1.3. DEİZM

Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde yer alan şekliyle deizm, "herhangi bir vahyedilmiş dine bağlı olmaksızın Tanrı'nın varlığını kabul etmek, bununla birlikte O'nun ilim ve irade gibi sıfatlarını reddetmek, böyle bir varlığın âlemde tesirleri gözlenen veya tezahür eden hikmet ve inayetin bulunmadığına inanmak, ahireti inkâr, hususi bir dine ait -Tanrı'nın varlığı dışındaki- bütün itikad esaslarını reddetmek" anlamına gelmektedir.¹³

Felsefe Sözlüğü'nde ise deizmin ortaya çıkışı ve altında yatan asıl düşünceye dair şu bilgiler yer almaktadır: "'Yaradancılık' olarak tercüme edilen bu kelime kısaca "yetkin bir varlık olarak tanrının varlığına duyulan inanç" şeklinde tanımlanmaktadır. İngiltere

¹⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 3. bs., İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999, s. 833.

¹¹ Karaman v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 41.

¹² Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 82.

¹³ Hüsameddin Erdem, "Deizm", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. IX, ss. 109-11.

ve Fransa’da 16. yy’ın ikinci yarısında ortaya çıkan reform hareketiyle dinî yaşayış ve anlayışta yaşanan dönüşüm ile 19. yy’a kadar süren eleştirel din hareketini de beraberinde getirmiştir. Akıl çağı olarak lanse edilen bu yüzyıllar, doğal teoloji ve rasyonel bir ahlakın dinin tek mümkün içeriğini meydana getirdiği görüşünü savunmuşlardır. Adına deizm denilen bu akım vahiy ve vahyin bildirdiği tanrıyı ve dini inkâr ederek yalnızca akıl yoluyla kavranan bir tanrının varoluşuna inanır. Zihnin doğal güçleriyle tanrısal hakikate ulaşılabileceğini savunan bu görüş, iman hakikatinin salt inanca dayanan vahiy edilmiş bir doğru olarak kabul edilmek ihtiyacının da olmadığını iddia etmektedir. Deizmin temelinde evrene müdahale etmeyen bir tanrı anlayışı ve aydınlanmanın doğal bir sonucu olarak akıl ile bilime gösterilen büyük güven yer almaktadır. Başka bir deyişle deizmin doğuşunda akla beslenen inanca bilime duyulan güveni ek olarak dinî çatışmalar ve akılla imanı uzlaştırma çabalarında karşılaşılan aşılmaz güçlükler etkili olmuştur.”¹⁴

1.4. AGNOSTİSİZM

Türkçe karşılık olarak “bilinmezcilik” kelimesini kullanabileceğimiz agnostisizm, 19. yy’ın ikinci yarısında üzerinde uzun bir müddet tartışılmış olan “bir Tanrı’nın var olup olmadığının bilinemeyeceği” iddiası çerçevesinde öne sürülen fikir ve görüşleri ifade etmek amacıyla kullanılmış bir terimdir. Temel savunuları arasında “insan aklının her şeyin ölçütü olduğu” iddiası da bulunan bu akım, gerçeklik denen şeyin algı ve inançlarımızdan bağımsız olmadığı fikrine dayanarak gerçekliğin bilgisinin de mümkün olmayacağını öne sürer. İnsan aklı ölçüt olarak alındığında insanın yalnızca algılayabildikleri, duyguları ve zan ve tahminleri dış dünyanın gerçekliğini belirlemektedir. Buradan hareketle ise gerçek herkesin algısına göre değişmekte ve herkes için başka olmaktadır.¹⁵ Agnostik bakış açısına göre metafizik alanla ilgili görüşler ne reddedilebilir ne de kabul edilebilir. Bu anlayışa göre Tanrı hakkında herhangi bir kanıt ortaya koymak mümkün değildir.¹⁶

¹⁴ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 209.

¹⁵ İlhan Kutluer, “Lâedriyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, c. XXVII, ss. 41-42.

¹⁶ Kenan Gürsoy, “İlhâd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, c. XXII, ss. 96-98.

1.5. PANTEİZM

Tanrı'nın dünyaya aşkın değil içkin olduğu görüşünü benimseyen bir Tanrı anlayışıdır. Tanrıyı evrenin içine yerleştiren, Tanrı'yla evrenin bir ve aynı olduğunu düşünen bir yapıdadır. Sonlu ve sınırlı olan bu dünyanın, ezeli ve ebedî, sınırsız ve mutlak Varlık'ın tezahürü, görünür tarafı ve parçası olduğunu savunan felsefi bir görüştür. Başka bir ifadeyle panteizm, “Gerçekliğin en yüce ve en yüksek bir Kişilik olarak Tanrı'dan meydana geldiğini, yeryüzündeki kişilerin bu Kişilik'in parçaları olduğunu ve Tanrısal Kişiliğin yaratılmış olandan ayrı bir varoluşa sahip olduğunu savunan öğretisi” olarak tanımlanmıştır.¹⁷

3. GENÇLİK KAVRAMI

Gençlik insanın hayattaki en aktif ve en değişken olduğu yıllardır. Başlangıç ve bitiş noktası hakkında pek çok farklı görüş bulunmaktadır. “İnsan hayatının ortalama olarak 16 ile 25 yaşları arasında rastlayan bir dönemde pek çok davranış ve düşünce değişikliğine gitmesi”¹⁸ şeklinde tanımlanan ifadelerde yer alan bireydeki bu değişim ve dönüşümü tetikleyen unsurlar arasında, yaşadığı biyolojik, psikolojik, zihinsel, sosyal açıdan gelişmeler ve olgunlaşmalar bulunmaktadır.¹⁹

Yörükoğlu genci, “15 ile 25 yaşları arasında, öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı bir konutu bulunmayan kişi”²⁰ olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda bu dönemin genç birey için çocukluktan sonraki gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık evresi olduğunu belirtmiştir.²¹ İnsan hayatı kümülatif yapıda olduğundan, bir sonraki dönem bir öncekinden izler taşır. Her basamak bir öncekinin dayanağı konumundadır. Ve insan hayatının bu gelişimsel dönemleri keskin çizgilerle ayrılamamaktadır.²²

---

¹⁷ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, ss. 674-75.

¹⁸ Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 483; “Gençlik”, *Türk Dil Kurumu*, (05.05.2019), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccf35ae968b22.40211107.

¹⁹ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 1982, s. 75.

²⁰ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 15. bs., Ankara: Özgür Yayınları, 2016, ss. 13-14.

²¹ a.g.e., s. 13.

²² Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, s. 75.

Gençliğin, çocuklukla yetişkinlik arasında yer alan bir ara dönem olduğu konusunda pek çok kurum ve kuruluş hem fikir olmakla birlikte hangi yaş aralığını kapsadığı hakkında farklı görüşlere sahiptirler. MEB'e göre 12-24 yaş arası, UNESCO'ya göre 15-25 yaş arası, BM'ye göre ise 12-25 yaş arası bireyler genç sayılmaktadır.²³ Dünya Bankası 15-24 yaş aralığını gencin tanımı kapsamına alırken, Avrupa Birliği raporlarında 15-29 yaşları arasındaki bireylerden genç olarak bahsedilmektedir.²⁴

Gençlik döneminin hangi yaş aralığını kapsadığı konusunda ortak bir kanaat bulunmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında bedensel ve cinsel gelişimin kişiden kişiye farklılık arz etmesi ve başlangıç ve bitiş noktasının belirsiz olması sayılabilecekken²⁵ ergenliğin başlangıcının ırk, iklim ve beslenme gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik arz edebilmesi de sayılabilir.²⁶ Bu nedenle bazı çalışmaların gençliği, "hayatın olgunluk çağından önce gelen ve yerine göre ergenlik çağını da içine alan ya da aksine onu takip eden dönemi" olarak da tanımladığı görülmüştür.²⁷

Sosyoloji, genç ve yetişkin arasındaki farklılıkları sayarken yetişkin için, -Türk toplumunda- evli olmak, askerliğini yapmış olmak, meslek sahibi olmak, anne-babadan ayrı yaşamak gibi özellikleri yetişkinlik dönemine ait özellikler olarak algılamaktadır. Bunları henüz gerçekleştirememiş bireylerin, ergenlik dönemi içerisinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır.²⁸

Ergenlik ve gençlik kavramları bazı çalışmalarda birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada ergenlik terimiyle, fizyolojik ve psikolojik değişimlerin yaşandığı özel bir dönem, gençlik kavramıyla ise, ergenliği de kapsayan çok daha geniş bir alan kastedilmektedir.

Ergenlik kavramının, sonradan ortaya çıkan bir kategori olduğu öne sürülmektedir. Sanayi devrimi öncesinde toplumsal bir statü olarak kabul edilmeyen gençlerin, şehirleşme ve eğitim alanında gerçekleşen reformlar sonucu toplumsal bir

²³ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 20. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018, ss. 32-33.

²⁴ İbrahim Dalmış v.dğr., *Türkiye'nin Gençlik Profili*, Seta, 2012, s. 22.

²⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, ss. 13-15.

²⁶ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. II, sy. 17 (2004), s. 234.

²⁷ Paul Foulquie, *Pedagoji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994, s. 188.

²⁸ Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri", s. 234.

kategori haline geldiği söylenmektedir.²⁹ Sanayi devrimi öncesinde ise genç ve yetişkinler aynı görev ve sorumluluklara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Sanayileşme ve kentleşme gençlerin ve yetişkinlerin davranış ve faaliyet alanlarını farklılaştırmış, çekirdek aile kavramının ortaya çıkmasıyla da modern dönem aile yaşantıları ve kavramları ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁰

Gençlik en geniş çerçevesiyle 12-29 yaş aralığını kapsadığı ifade edilen, çocuklukla yetişkinlik arasında yer alan, bireyin pek çok açıdan gelişim gösterdiği ve değişimlere uğradığı, hayatındaki en hareketli ve değişken dönemdir.

4. GENÇLİK DÖNEMİ GELİŞİM ALANLARI

Gençlik, çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinde pek çok gelişim ve değişimin yaşandığı bir dönemdir. Bu başlık altında genç bireyde yaşanan fiziksel, zihinsel, sosyal ve manevî alanlardaki belli başlı gelişim ve değişimler ele alınmıştır.

4.1. FİZYOLOJİK, CİNSEL VE BİLİŞSEL GELİŞİM

Ergenlik kavramı Latince bir kelime olan “adolescens” kelimesinin karşılığı olup büyümek, olgunlaşmak anlamına gelmektedir. Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe giden yolun ilk durağı diyebileceğimiz bir dönem olup bazı belirtilere sahiptir. İnsanın bedensel olarak gelişmesi, boyunun büyümesi, hormonlarında cinsel organlarında ve dürtülerinde, sosyal zekâsında, yaşantısında ve ilişkilerinde, duygularında, zihinsel yetilerinde yaşanan değişim ve gelişimleri kapsar. Buluşla başladığı ve büyümenin sonlanmasıyla bittiği öne sürülmektedir. Gençlik ise ergenlik dönemini de içine alan başlangıcı itibariyle ergenlik ancak sonu itibariyle daha üst bir yaş sınırını baz alan daha geniş bir çağdır.³¹ Bahsettiğimiz değişim ve gelişimleri içine alması nedeniyle, ergenlik veya daha geniş kapsamıyla gençlik, bir durum değil, bir süreci ifade etmektedir.

Ergenlik üç temel evrede incelenmektedir. Ön ergenlik (9-11,12 yaşları arası), ilk ergenlik (kızlarda 12-17, erkeklerde 13-17 yaşları arası) ve son ergenlik (17-21,22 yaşları

---

²⁹ Mehmet Cem Şahin, “Sanayi Toplumundan Sanayi Sonrası Topluma Farklılaşan Gençlik Hallerinin Sosyolojik Görünümü”, sy. 2 (2007), s. 158.

³⁰ Gülay Ercins, “Türkiye’de Popüler Kültür Görünümleri ve Gençliğe Yansımaları”, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, sy. 2 (2009), s. 502.

³¹ Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, ss. 32-33.

arası)³² adlarıyla kategorize edilen bu gelişim aşamalarının her biri kendine has özellikler taşımaktadır.³³

Ön ergenlik kısa süreli ancak çocukluk döneminin sakin tabiatından farklı bir dönemdir. Cinsiyet özelliklerinin belirginleştiği bedensel gelişim ve değişimlerin yaşandığı bir süreçtir.³⁴ Ergen bu dönemde boy ve kilo kazanmakla birlikte cinsel olgunlaşma da yaşamaktadır. Bunlar birincil ve ikincil cinsiyet özellikleri olarak adlandırılmaktadır. Birincil cinsiyet özellikleri erkeklerde penis ve testisler, kızlarda yumurtalıklar, klitoris, vajina ve rahimken ikincil cinsiyet özellikleri ise kadınlarda göğüslerin gelişimi, erkeklerde ses değişimi ve yüz kılları, her iki cinsten ise vücutta yaşanan kıllanmadır.³⁵

İki cins arasındaki farklılaşma gelişim dönemleri içerisinde en belirgin olarak ergenlik döneminde yaşanmaktadır. Kızlarda cinsel olgunlaşmanın ilk görünür belirtisi göğüslerin büyümesi şeklinde ortaya çıkar. Ayrıca adet görme ve kalçalarda genişleme yaşanır. Erkeklerde birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerinin gelişimi kızlardakinden yaklaşık iki yıl daha uzun sürebilmektedir. Penisin büyümesi, sesin kalınlaşması, bıyık ve sakalların çıkmaya başlaması yaşanan değişim ve gelişmeler arasındadır. Boy artışıdaki hızın en yüksek olduğu yaşlar kızlarda 11-12, erkeklerde 13-15 yaşları arasındadır. Bu dönemde kişi ortalama yetişkinlik döneminde ulaşacağı boyun %80'ine ulaşmış olmaktadır.³⁶

Bedeninde yaşanan değişimler tamamlanmadığı için orantısız olgunluğa ulaşmamış olan genç birey toplumla ve ailesiyle çatışma halinde bunalımlı bir ruh durumuna sahiptir, fiziksel gelişmelerin yanı sıra duygularında yaşanan dalgalanma da ergeni hassaslaştırdığından, eleştirilmeye karşı dayanıksızdır.³⁷ Fizyolojik gelişmelerin en yoğun olarak yaşandığı yaşlar olan 12-16 yaş aralığında ergenler dış görünüşleriyle ve başkaları üzerinde bıraktıkları etkilerle oldukça fazla ilgilidirler.³⁸ İçinde yaşadıkları

---

³² Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaa, 1980, s. 92.

³³ Abdülkerim Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1994, s. 14.

³⁴ a.g.e., s. 15.

³⁵ Harry W. Gardiner, Mary J. Gander, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, ed. Bekir Onur, çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen, 8. bs., İmge Kitabevi Yayınları, 2015, s. 448.

³⁶ a.g.e., ss. 450-51.

³⁷ Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler*, s. 15.

³⁸ Gardiner, Gander, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, s. 451.

kültürün onlara belirli bir vücut modeli sunduğu ve ergenin sunulan bu modelin etkisinde kalarak kendisine bir beden imgesi oluşturduğu ve bu ideal vücut ölçülerini de aile, arkadaş grubu ve toplumun belirlediği yönünde görüşler mevcuttur.³⁹ Sosyal mecralarda tavsiye edilen vücut ölçülerinin ve ünlü kişilerin vücut tipolojilerinin de ergenin ideal beden algısını etkileyebileceği vurgulanmaktadır.

Yapılan bir araştırmanın verilerine göre ergen bireylerin vücut ölçülerinden duydukları memnuniyet ile benlik saygıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve kendilerine dair geliştirdikleri herhangi bir olumsuz düşünce sonucu benlik saygılarında bir azalmanın yaşandığı tespit edilmiştir.⁴⁰ Bu araştırmalardan bir diğeri ise “Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”⁴¹ adlı çalışmadır ve sonucunun daha önce yapılan araştırmaları desteklediği vurgulanmıştır. Bir başka araştırma da çekici olan insanların iyi tanınan, toplumda kabul gören, iyi öğrenci olan kişiler olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.⁴²

Ulaşılan sonuçlar gençlerin bu dönemde sahip oldukları beğenilme duygusunun onları çevreden, sosyal mecralardan etkilenir hale getirdiğini göstermektedir. Genel kabullere, zihinsel kalıplara, toplum tarafından benimsenmiş “güzellik, çekicilik” tanımlamalarına uyma gerekliliği hisseden gencin, bu ölçüleri karşılayamazsa dışlanacağı korkusu taşıdığı ve bu durumun benlik saygılarını düşürdüğü söylenebilir.

İlk ergenlik dediğimiz birden fazla gelişimin bir arada yaşandığı ve değişimlerin en yoğun hissedildiği kritik bir evre olarak bilinir.⁴³ Ön ergenlikte tamamlanan cinsiyet gelişimi ile belirginleşen cinsel roller, beraberinde cinsellik duygusunu da getirmektedir. Yani ortaya çıkan biyokimyasal değişimler genç bireyin cinsel dürtü ve duygularını arttıran bir etkiye sahiptir. Birey tarafından keşfedilen bu yeni duygu durumu genç birey için şaşkınlık ve kaygı kaynağı olabilmektedir.⁴⁴

İlk ergenlik bilişsel gelişimde dönüm noktası olup soyut düşünme becerisi kazanıldığı bir dönemdir. Piaget, ergenlikte yeni bir bilişsel yeteneğin ortaya çıktığını

³⁹ Koç, “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”, ss. 234-35.

⁴⁰ Namık Kemal Haspolat, Mücahit Kağan, “Sosyal Fobinin Yordayıcıları Olarak Beden İmajı Ve Benlik Saygısı”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 19, sy. 2 (2017), ss. 139-152.

⁴¹ Vesile Oktan, “Kız Ergenlerde Beden İmajı İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, c. 7, sy. 2 (2010), ss. 543-556.

⁴² Gardiner, Gander, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, s. 451.

⁴³ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, s. 31.

⁴⁴ Gardiner, Gander, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, s. 451.

savunmuştur. Ona göre bilişsel gelişimin son evresi 11-12 yaşlarında başlayıp ergenlik boyunca devam eden bir sürece sahiptir. Bu süreçte yeni bilişsel kabiliyetler geliştiren ergen, soyut düşünmeye de başlar.⁴⁵ Bu gelişme genç bireyde hayatın anlamı ve bu hayatta kendisinin rolü üzerine pek çok soru işaretlerine sahip olmakla birlikte cinsel kimliği ön plana çıkmaya başlayan gencin içinde bulunduğu süreç çeşitli çatışmalara sahne olabilmektedir. Bilişsel gelişim süreciyle beraber metafizik ve dinî konuları algılayabilme yeteneği kazanan genç bu konularla da ilgilenmeye başlamasıyla şuurlu bir inanç gelişimi evresine girmiş bulunmaktadır.⁴⁶ Ve buna bağlı olarak daha önce Allah tasavvuru insana benzer özellikler arz ederken bu dönemle birlikte bu tasavvur yerini Tanrı'nın şekilsiz, biçimsiz, hiçbir şeye benzemeyen, soyut ve manevi bir varlık olduğu inancına bırakır.⁴⁷

Bireyin bağımsız bir kişilik kazanması ve toplumdaki yerini belirlemesi bu süreçte gerçekleşmektedir. Bu dönem, içerisinde bazı gerginlikleri barındırmaktadır. Genç bireyden erişkinlik rollerine dair bazı beklentilere girilmesinin yanı sıra büyüklerine de itaat etmesinin istenmesi, sıkıntılara neden olmaktadır. Ve bu dönemde gencin içinde yaşadığı çatışmalar davranışlarına, dengesizlik, kararsızlık, güvensizlik, atılganlık, gösterişçilik ya da çekingenlik olarak yansıyabilmektedir.⁴⁸

Genç birey toplumdaki konumunu belirlemek adına kendini başkalarının gözünden değerlendirip kıyasa tabi tutarak şekillendirmektedir. Özdeşleşme olarak adlandırabileceğimiz bu tutum “gençlik çağına ait ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alan içinde gencin, bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkilendiği, benimsediği duygu, düşünce, tutum ve davranışlardan oluşan bir süreç”⁴⁹ olarak tanımlanmaktadır.

Son ergenlik, gençliğin bunalımlı, çalkantılı ve fırtınalı süreçlerinin geride bırakıldığı daha sakin bir ruhsal durumun hâkim olduğu 17-21 yaş aralığına denk gelen olgunlaşma dönemidir. Hem içsel hem dışsal dengenin yavaş yavaş sağlandığı, fiziksel

⁴⁵ Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, s. 138.

⁴⁶ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, ss. 266-67.

⁴⁷ Bünyamin Solmaz, Adem Şahin, “Ergenlerde Dindarlık ve Sosyal Benlik”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, c. XII, sy. 2 (2012), s. 147.

⁴⁸ Mustafa Naci Kula, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Dem Yayınları, 2015, ss. 49-52.

⁴⁹ M. Akif Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1993, s. 16.

ve bilişsel gelişmenin devam ettiği kendi iç çatışmalarında yatışma, sosyal ilişkilerinde de uyum gözlendiği bir sürece girer. Son ergenliğin taşıdığı özellikler, genç bireyin ilişkilerinde görülen denge ve uyum, problem çözme becerisinde yaşanan artış, sosyal adaptasyon ve toplum içerisinde sergilenen olgun davranışlar, güç kazanan bağımsızlık duygusu, hoşgörü ve anlayış, dinî tutum ve davranışların belirginleşmesi ve şüphelerin azalması olarak sıralanmaktadır.⁵⁰

4.2. KİMLİK, KİŞİLİK ve BENLİK GELİŞİMİ

Kimlik sahibi olmak birey olmanın en temel şartlarından biri olduğu gibi ergenin yerine getirilmesi gereken en önemli gelişim görevleri arasında yer alır. Kendine has kimlik geliştiremeyen bireyler kimlik karmaşası yaşayabilmekte ve bu durum bazı ruhsal sorunlara yol açabilmektedir.⁵¹ Bu sürecin birey için hayati öneme sahip olduğu söylenebilir.

Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütününe kimlik denmektedir.⁵² Kimlik ve kişiliğin ayrıldığı nokta, kişiliğin sosyal varlığın kendine özgü davranış özelliklerini kastetmesi ve nesnel olmasıdır. Yani kişilik bireyin dışarıdan görüldüğü algılandığı halidir. Bunun aksine kimlik, insanın kendisini nasıl algıladığı kimle özdeşleştirdiğidir. Dolayısıyla öznedir. Bireyin kendisi tarafından inşa edilmektedir. “Sosyalleşme” kavramı kişiliği belirleyici bir olgu olup toplumsal kurallara ve beklentilere uymayı ifade eder. Bu nedenle kültürün bireye bir kişilik, kişiliğin de bir kimlik kazandırdığı söylenebilir.⁵³

Kişilik, bireyin kendine özgü ve ayırıcı bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla kişiliğin pek çok yönü bulunmaktadır ve bu nedenle de karakter, benlik, mizaç kavramlarıyla birlikte anılmıştır.⁵⁴

Kişiliğin sosyal hayattan edindiği kazanımlara karakter denir ve kişinin içinde yaşadığı toplumun ahlaki değer yargıları ve davranış biçimlerini kendine mâl etmesi ve

⁵⁰ Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler*, s. 17.

⁵¹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, ss. 114-18.

⁵² “Kimlik”, *Türk Dil Kurumu*, (05.05.2019), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccf3601d9d697.80494425.

⁵³ Halis Adnan Arslantaş, “Kültür-Kişilik ve Kimlik”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, c. VII, sy. 1 (2008), s. 105-106.

⁵⁴ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004, s. 48.

benimsemesi sonucu ortaya çıkan kişiye has bileşkedir.⁵⁵ Kişinin davranışlarının iradi yönünü ifade eden çevrenin etkisiyle sonradan kazanılan, bireyin eğilimlerini kontrol eden sabit ve sağlam prensipleri ifade etmek için kullanılan sosyal içerikli bir kavramdır.⁵⁶

Ergenlerdeki gelişim sürecinde öne çıkan en önemli gelişim alanlarından bir tanesi de benliktir. Benlik kişiliğin sübjektif tarafıdır. Yani kişinin kendisi hakkında söyleyebileceklerini, kendisi hakkında sahip olduğu inançlarını, kendine has tutumlarını, duygu, algı, değer ve davranışlarına ilişkin görüşlerini içermektedir. Kişinin kendisini tanıma ve değerlendirme biçimidir.⁵⁷ Benliğin duygusal boyutu olan benlik saygısı ise “kendini benimseme, onaylama, kendine değer verme, saygı duyma” gibi kişinin kendi değerine ilişkin değerlendirmeler içerir. Kendini değerli bulmak sağlıklı ruhsal gelişim ve sağlıklı bir birey olarak topluma katılmak için önemli olmakla birlikte kimlik duygusu da kendini değerli hissetme duygusuyla birlikte gelişmektedir. Dolayısıyla benlik saygısı geliştirme aşamasında etkilenme alanının epey geniş olduğu söylenebilir.⁵⁸

Bireyin kişiliğini etkileyen unsurlar arasında kalıtıma dayalı ırsilik, güdüler, dürtüler, arzu ve istekler gibi pek çok iç faktörün yanı sıra din, ahlak kuralları, kültür ve medeniyet gibi bütün toplumun düzenini ve bireyin psikolojisini etkileyen dış faktörleri de saymak mümkündür. Bunların başında kişinin üzerinde müdahale ve değişiklik yapma şansı olmadığı iç etken olan kalıtımsal kodlar gelmektedir.⁵⁹

Kişilik üzerinde etkiye sahip, müdahale edilebilir ve değiştirilebilir özellik ise bir dış etken olan çevredir. Ayrıca bu etkeni fiziksel ve sosyal çevre olarak ikiye ayırmak gerekir. Fiziksel çevrenin de insan psikolojisi üzerinde etkili olduğunu savunan bilim adamları mevcuttur.⁶⁰ Sosyal açıdan çevre faktörünün en önemlisi ise kültürdür.⁶¹ Ancak kültürle beraber din duygusu da kişiliği etkileyen önemli unsurlar arasında sayılmaktadır.

---

⁵⁵ a.yer.

⁵⁶ Adem Çelik, *Dinî Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 2004, s. 8.

⁵⁷ Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, s. 49.

⁵⁸ Murat Yıldız, Betül Çapar, “Orta Öğretim Öğrencilerinde Benlik Saygısı ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. X, sy. 3 (2010), ss. 105-6.

⁵⁹ Çelik, *Dinî Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi*, ss. 9-10.

⁶⁰ İbni Haldun, *Mukaddime*, ed. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, c. I, ss. 331-42.

⁶¹ Çelik, *Dinî Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi*, s. 10.

Ve din duygusunun sadece öğrenilen ve kültürle kazanılan bir duygu olmadığı içgüdüsel bir ihtiyaç halinde potansiyel olarak insanın ruhunda var olduğu iddia edilmektedir.⁶²

4.3. ÖZERKLİK VE SOSYAL GELİŞİM

Ergenlik döneminin en önemli gelişim görevlerinden biri özerklik gelişimidir. Birey olma çabaları gençte öne çıkan girişimlerinden biri olarak gözlemlenir. Yaşıyor olduğu zihinsel, duygusal ve bedensel değişimler onu bağımsız bir birey olma yoluna doğru yönlendirmektedir. Çevresinden uzaklaşmaya ve kendi bağımsız kişiliğini kurmaya hazırlanır.⁶³ Kişilik, kavram olarak bireyin kendine has ayırıcı nitelikleri olan bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinin tamamını kapsamaktadır. İşte tam olarak insanları birbirinden ayıran ve farklı kılan bu bedensel ve ruhsal niteliklerin tümüne kişilik denmektedir.⁶⁴ Bu anlamda her birey biricik ve özeldir.

Belli bir yaşa kadar anne-babasına bağımlı olan birey eğer belli bir yaştan sonra bu bağımlılığını sadece bağılılığa dönüştürmezse kendilik bilinci kazanamayabilir. Bu nedenle de bireyselleşme yaşamsal bir ihtiyaçtır denebilir. Ayrıca yaratıcı pek çok defa bireyselliğe vurgu yaparak yapıp etmelerinden kişinin bizzat kendisinin sorumlu olduğunu⁶⁵, kimsenin bir diğer kimsenin günah yükünü çekmeyeceğini⁶⁶, yanlış tercihlerde bulunduğu sorumluluğu bir başkasına yüklememesi adına akıllı bir varlık olarak onu yaratmış olduğunu⁶⁷ dolayısıyla da eğriyle doğruyu ayırabilme kapasitesine sahip yaratıldığını defalarca söylemiştir.

Ergenlik döneminde yaşanan fiziksel ve bilişsel gelişmeler bireyin hem özerk olma isteğini doğurmakta hem de diğer alanlarda ortaya çıkan gelişmeler bireyi özerk olmaya hazırlamaktadır. Çünkü genç birey sosyal ilişkilerinin gelişmesi sonucu bazı yeni hak ve sorumluluklar edinmeye başlamıştır. İçinde bulunduğu koşullar yavaş yavaş bireyden, “kendine yetme özgür, tutarlı, düşünceli ve yerinde kararlar alma ve uygulayabilme” gibi davranışları beklemeye başlamaktadır. Bilişsel gelişimin artmasıyla doğru orantılı olan kendine has benlik ve kimlik geliştirme, ahlaki değer yargıları edinme,

⁶² Tarhan, *İnanç Psikolojisi ve Bilim Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, ss. 62-63.

⁶³ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, s. 69.

⁶⁴ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003, s. 142.

⁶⁵ En-Nahl, 16/93, Et-Tekâsür, 102/8.

⁶⁶ El-Fâtır 35/18, Necm 53/38.

⁶⁷ El-Bakara 2/170, 269, Âl-i İmrân 3/7.

duygu ve davranışlarını daha ziyade kendisinin düzenlemesi gibi görevler, ergenlikten yetişkinliğe geçiş için özerklik gelişimini zorunlu kılmaktadır.⁶⁸

Bağımsız bir birey olduğunun, kendine ait bir çizgisi duruşu ve dünya görüşüne de sahip olduğunu kanıtlamak ve göstermek adına genç bireyin bu dönemde bazı davranışlar sergilediği tespit edilmiştir. Örneğin; günlük siyasi gelişmeleri takip etmek, bazı siyasi görüş veya ideolojileri benimsemek, onların savunuculuğunu yapmak, yaşça büyük kimselerle tartışmaya girmek, aykırı bir çizgide durmak ve bunu belli etmek, yetişkinlerin söz ve davranışlarını tenkit süzgecinden geçirmek ve açıklarını aramak gibi tutum ve davranışlar, yapılan tespitler arasındadır. Gençler üzerine araştırma yapan bilim adamları bu gibi tutum ve davranışları gençlik döneminde öne çıkan özellikler arasında saymaktadır.⁶⁹

Geliştirmiş olduğu bağımsız kişilik, genç bireyi inanma sürecinde başrolde yer alıp kendince bir takım algı ve anlayışlar geliştirmeye sevk etmektedir. Geliştirilen algı ve algılama sonucu inanılan varlığın nasıllığı ve O'nun talepleri konusunda bireyde bazı kabuller oluşmakta ve kişi hayatını bu kabullerle şekillendirmektedir. Bu süreçte insan ve etkileşim alanını ele alacak olursak bireyi etkileyebilecek unsurlar olarak, insanın psikolojik özelliklerini, içinde yetiştiği ailesini, eğitim sürecinde elde ettiği bilgileri, muhatap olduğu öğretmenlerini ve arkadaş çevresini ve genel anlamda sosyalleştiği alanları, iletişim kurduğu insanları saymak mümkündür.⁷⁰ Bu nedenle çevresel faktörlerin bireyi etkileme gücünün yüksek olduğu, zira hayatının kayda değer bir bölümünü toplumun bir parçası olarak çevresiyle etkileşim halinde geçirdiği söylenebilir.

4.4. İNANÇ GELİŞİMİ

İnsanı diğer yaratıklardan ayıran başlıca özellikler bir ruha sahip olması ve düşünebilmesidir. Bu anlamda insan beden ve ruh, fizik ve metafizik özellik yapısıyla bir bütünlük arz eder. Ruhsal yanı bireyi, metafizik bir varlık fikrine taşıyabilecek düşünme motivasyonu sağlamaktadır. Var olagelmış insanların tamamının inanma ihtiyacı duymuş

---

⁶⁸ Yalçın Özdemir, Figen Çok, "Ergenlikte Özerklik Gelişimi", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, c. IV, sy. 36 (2011), s. 154.

⁶⁹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, ss. 16-21.

⁷⁰ Selim Eren, "İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XI, sy. 1 (2007), s. 131.

olduğu düşünölmektedir. Bu düşünceyi doğuran ise geçmişte yaşamış insanlara ait bulunan kültürel, sanatsal vb. kalınlılarda dinî unsurlara rastlanmış olmasıdır.⁷¹

İnsan içine doğduğu ortamı taklit ederek gelişim gösteren ve öğrenen bir varlıktır. İnançları da dâhil olmak üzere pek çok şeyi gözlemleyerek ve taklit ederek öğrenir. Gençlik döneminin en temel faaliyeti olan geçmişinden getirdiği neredeyse tüm bilgilerin sağlamasını yaparak hayata devam etme eylem süzgecinden inançlar da geçmektedir. İslam dini bu sağlamlaştırılmış inanca tahkiki iman adını vermektedir. Tahkiki iman delillere, araştırmaya ve kavramaya yöneliktir. Genç bireyin dinî konulardaki sorgulamaları da bu sonucu doğurmaktadır.

Çocukluk döneminde inanç dünyası daha duygusal bir yapıda olan bireyin inançları derinlemesine değil daha yüzeysel bir özelliğe sahiptir. Henüz somut bir kavrayışa sahip olduğundan bilişsel düzey ve kapasitesi soyut konulara pek müsait değildir. Ancak 12-13 yaşlarında başlayan soyut düşünme becerisi, okulun ve çevresinden edindiği tecrübe birikimleri ergenin olayları tahlil etme, problem çözme ve genel kanaatler oluşturabilme yeteneğini geliştirmektedir.⁷²

Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalar, gelişim dönemlerinden en aktif olan ergenlik döneminde inanç bağlamında dinî duygu ve düşünce geliştirme adımlarının üç evrede yaşandığını tespit etmiştir: dinî şuurun uyanması ve gelişmesi (12-14 yaş aralığı), dinî kabullerin sorgulanması ve şüphe (14-18 yaş aralığı), dinî tutumların belirginlik kazanması (18-21 yaş aralığı).⁷³

Dinî şuurun uyanması ve gelişmesi aşamasında gencin zihni, etrafını yeniden anlamlandırma çabasına girerek duygusal hassasiyetinde yaşanan artışla birlikte kendisini ruhsal bir karmaşıklık içinde bulmaktadır. Ve bu durumda içgüdüsel olarak Allah'a yönelmektedir. Zira ölüm, cennet, varoluş, adalet gibi kavramlar üzerinde düşünmeye başlamaktadır. Bu aşama gencin dinî duygularında ve hassasiyetinde artış yaşandığı bir dönemdir. İbadetlerini yerine getirme konusunda oldukça dikkatli ve duyarlıdır.⁷⁴

12-13 yaşlarında ergende soyut düşünmeyle birlikte gelişimine devam eden dinî duygu, ilgi ve düşünceler şuur seviyesine yükselerek inanca karşı alakayı da

---

⁷¹ a.yer.

⁷² Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 267.

⁷³ a.yer.

⁷⁴ a.g.e., ss. 268-69.

arttırmaktadır. Bu artışı, psikolojik, duygusal, sosyal ve kültürel pek çok etken faktör olumlu yönde tetiklemektedir.⁷⁵

Dinin sonsuzluk ve ölümsüzlük vaadi, yalnızlık, korku, kaygı ve endişe gibi duygu durumlarına karşın dinin kuşatıcı, güven veren bir yapı olması dinî duyguya sığınma ve dinin çatısı altında bireyin kendini konumlandırma isteminde motive edicidir. Ayrıca insanoğlunun ölüm korkusu, suçluluk ve günahkârlık duygularına karşı dinin merhamet bağışlayıcılığının ruhsal dinginliği sağlayıcı bir tarafı bulunmaktadır.

İkinci aşama olan dinî kabullerin sorgulanması ve şüphe evresinde genç bireyin geleneğe karşı oldukça isyankâr ve eleştirel bir tavır içerisine girdiği görülmektedir. İtaatkar tutumunu bir kenara bırakarak kendisine sunulan öğretileri akıl, mantık, idrak ve şuur süzgecinden geçirmeye başlar. Bunu yapmaktaki temel hareket noktası, yapacağı eylemleri neden yaptığının bilincinde olarak saçma ve içi boş bir taklitle değil yerinde ve mantıklı sebeplerle davranış ortaya koymak istemesidir. Bu aşamada büyük bir duygusal sarsıntı ve acı yaşamaktadır. Ancak tamamen kendine ait, her karesinde kendi imzasının bulunduğu bir yapı oluşturmak istediğinden bu sürecin yaşanması muhakkaktır.⁷⁶

İnsan olmanın en önemli farklılık ve ayrıcalıklarından birisi varlığı anlamlandırma çaba, istek ve eğiliminin olmasıdır. Doğuştan bu potansiyelle doğan insanoğlu erken yaşlardan itibaren var oluş içerisindeki konumunu belirlemeye yönelik olarak hakikat arayışına girmektedir. Hedefi belirsizliklerden kurtulup hayattaki var oluş sebebini tayin etmek ve varlığını anlamlandırmaktır. Bu varoluşsal sorgulamalar her insanda bir ihtiyaç olarak doğar ve “Hayat nedir? Anlamı amacı nedir? Dünya niçin vardır? Ben kimim, niçin varım, nereden gelip nereye gitmekteyim?” şeklindeki pek çok soruyu içerir. İnsanoğlu bu soruların cevabını bilim, ideolojiler, din ve inanç sistemleri gibi pek çok farklı mecralarda aramaktadır. Ancak bunların arasında yalnızca din, aşkın olan insan ötesi alan hakkında söylemlere ve cevaplara sahiptir. Din haricinde anlam arayışı için kaynaklık edeceği ön görülen hiçbir seçenek tatmin edici, tutarlı, güçlü ve bağlayıcı bulunmamıştır.⁷⁷

⁷⁵ Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler*, s. 31.

⁷⁶ Abdülkerim Bahadır, “Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 309.

⁷⁷ Abdülkerim Bahadır, “Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 6 (2000), s. 198.

Anlam hayatı yaşanılır kılan bir olgudur. Yapılan araştırmalar bu gerçeği destekler niteliktedir. Amerika’da intihar girişiminde bulunan 60 öğrenci üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Öğrencilerin %85’i intihar girişimlerine gerekçe olarak “yaşamın anlamsız gözüktüğünü” ifade etmişlerdir. Ancak çok daha önemli bir nokta, yaşamı anlamsız gören bu öğrencilerin %93’ünün aktif bir sosyal yaşamları olması, akademik başarılarının yüksek oluşu ve aileleriyle ilişkilerinin normal olmasıdır.⁷⁸

Şerif Mardin’in ifadeleriyle “Din insanlara çevrelerindeki dünyayı özel gözlüklerle görmeyi sağlayacak kavramsal görüş imkânlarını sağlar.”⁷⁹ Ancak insanoğlunu dinî arayışa sürükleyen ihtiyaç ve istekler arasında daha pek çok sebep sayılmaktadır. Örneğin anlam arayışı, aidiyet ihtiyaçı ve duygusu, kimlik arayışı, dinî tecrübe yaşama isteği, sığınma ve güvenlik ihtiyaçı, kendini değerli görme arzusu, mutluluk arayışı, gerçeği öğrenme, bilgi sahibi olma arzusu ve inanma isteği ve kendisine tecrübe edemediği bir alanda rehberlik edebilecek bilgelikte kimseler bulma arzusu gibi.⁸⁰

Din bireyin kendine has olarak oluşturmak istediği değer yargılarını bireye sağlayabilecek içeriğe sahiptir. Zira Antropolog Geertz, dini, “Varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren, insanlarda güçlü, derin, kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkilerde bulunan bir semboller sistemidir...”⁸¹ şeklinde tanımlamıştır. Bu tanım insanın insan ötesiyle ilişkisine vurgu yaparak sistemli bir kişiliğin oluşumunda dinin rolünü dile getirmektedir.⁸²

Kendini gerçekleştirme piramidiyle meşhur Abraham Maslow, insanın en temel ihtiyaçlarından birinin hayatın anlamını keşfetmek olduğunu vurgulamak amacıyla, en sağlıklı kişilik gelişiminin bireyin eksiklerine, ihtiyaçlarıyla alakalı sorunlarına odaklanmak değil hayatı anlamlandırma ile ilgili sorunlarını çözmekle gerçekleşeceğini söylemiştir.⁸³

---

⁷⁸ Victor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığlığı*, çev. Selçuk Budak, Ankara: Öteki Yayıncılık, 1994, s. 15.

⁷⁹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, 4. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s. 50.

⁸⁰ Abdülkerim Bahadır, “Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, sy. 14 (2002), s. 116.

⁸¹ Clifford Geertz, “La Religion Çomme Systeme Culturel”, *Essais D’anthropologie Religieuse*, çev. Cécile De Rouville, Paris: Gallimard, 1972, s. 23; Hökeleli, *Din Psikolojisi*, ss. 69-70.

⁸² Bahadır, “Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi”, s. 112.

⁸³ Abraham H. Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2001, ss. 124-125.

Genç bireyin ailesi ve okul çevresinin etki ve katkılarıyla entelektüel birikiminde artış yaşanmakta ve buna paralel olarak da analiz, sentez, eleştiri kabiliyetleri gelişmektedir.⁸⁴ Geçmişinden taşıdığı inanç ve kabullerini, edinmiş olduğu yeni bilgilerle kıyaslayıp geliştirmiş olduğu tenkit süzgecinden geçirmek suretiyle kendine yeni bir inanç dünyası inşa etme girişiminde bulunur. Bu tutum sağlıklı bir gelişim süreci yaşadığının işareti olarak kabul edilmektedir.⁸⁵

Varoluşsal bir gelişim belirtisi sayılan şüphe, sağlam argümanlarla desteklenir ve kontrollü gelişim gösterirse çoğu zaman yapıcı etkiye sahip normal bir süreç olarak ilerlemektedir. Zihni geliştiren, yüksek yorum kabiliyeti kazandıran bir yapıya sahiptir. Tasdik ve inanma eylemlerinin bilinç kazanması ve taklidi imanın, tahkik boyutuna yükselmesinin şüpheyile sağlanabileceği savunulmuştur.⁸⁶

Gencin şüphe ve tereddüt duygularını tetikleyen üç temel kaynak olduğu öne sürülmektedir. Bunlardan ilki, bağımsız ve isyankâr bir yapıya bürünen genç bireyin otoritelere başkaldırı tutumunun geçmişte edindiği dinî birikimine yansımaları, ikincisi dinî ve ahlaki değer yargıları ve cinsel dürtü, istek ve arzularının karşı karşıya gelmesi sonucu ortaya çıkan suçluluk ve günahkârlık duygusunu bastırmak amacıyla dinî öğretilere olumsuz ve reddedici bir tavır takınması, üçüncüsü ise gencin hayatın anlamsızlığı fikriyle buhranlı zamanlar geçirdiği sırada insanların da kendisine duyduğu sevgisinden şüpheyeye kapılarak dinî değerlere olan güvenini de kaybetmesi olarak sıralanmaktadır.⁸⁷

Dinî şüphe ve tereddütlerin yaşanmasına zemin hazırlayan diğer etken faktörler arasında “din ve bilimin çatıştığına duyulan inanç, bazı dindarların ve din görevlilerinin yanlış tutum ve davranışları, inanç konularında bilgi eksikliği ve rehbersizlik”⁸⁸ sayılabilir.

Araştırma esnasında bu aşamayı geçiren gençlerin bu yapılandırma sürecinde enerjilerinin ve ilgilerinin büyük bir kısmını bu konuya kanalize ettikleri ancak bu

⁸⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 267.

⁸⁵ Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler*, ss. 32-33.

⁸⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, “Dinsel Şüphe”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, c. III, sy. 2 (2005), ss. 66-67; Antoine Vergote, “Ergenlikte Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Erdoğan Fırat, c. XXIV, sy. 1 (1981), ss. 588-92.

⁸⁷ Kasapoğlu, “Dinsel Şüphe”, ss. 66-67; Vergote, “Ergenlikte Din”, ss. 588-92.

⁸⁸ Halide Nur Özüdoğru Erdoğan, “Ergenlik Döneminin Dinî ve Toplumsal Gelişimi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. XIV, sy. 1 (2014), s. 156.

dönemin verimli geçmemesi ve istenilen sonucun elde edilememesi sonucu inanca duyarsızlaştığı anlaşılmıştır.

FİK: Yani dine baktığımda Müslümanlığa baktığımda oturmayan pek çok şey var. Bunları gördüm. Zaten hep içimde şüphe oluşturan şeylerdi bunlar. Hangi birini sayayım. Bir süreden sonra bırakıyorsun artık bunlar üzerine düşünmeyi. Bilmiyorum belki sen de hayatında karşılaşmışsındır. Bir konu üzerine çok yoğunlaşırsın, bütün enerjini her şeyini ona verirsin, saatlerini harcarsın. Daha sonra artık biraz daha hafifler sindirirsin ve başka şeylerle uğraşmaya geçersin ve bu süreçte de artık o süreçte eskiden neler yaptığını, nelerle uğraştığını çok fazla konuşup tartışmadığın sürece unutuyorsun.

Üçüncü aşama olan dinî tutumların belirginlik kazanması, gencin artık karmaşık zihin dünyasına bir çekidüzen vermek istediği karar aşamasıdır. Ayrıca duygusal hassasiyetindeki artışın normal düzeye indiği, daha sakin, ne istediğini bilen ve oturaklı bir duruş sergilediği görülür. İnanç konularındaki şüphe durumunda azalma yaşandığından içinde bulunduğu suçluluk ve günahkârlık psikolojisi de azalmış olur. Ve inançları konusunda net ifadeler kullanabilecek seviyeye ulaşırlar.⁸⁹ Araştırmada bu duruma örnek teşkil edecek bir diyalog yaşanmıştır:

FİK: Yani o bendeki ‘inanç’ denilen şeyin aslında kalpten inanarak kabullenerek gerçekleşen bir şey olmadığına karar verdim. Aslında bunun dayatmalarla olan bir şey olduğunun farkına vardım.

Gençlik döneminin bir isyan ve başkaldırı çağı olduğu araştırmacıların altını en fazla çizdiği özellikler arasında sayılmaktadır. Bu nedenle dinî konularda genç, çok farklı yaklaşımlar sergileyebilmektedir. Anne-babasından farklı bir dine de yönelebileceği ya da tamamen reddederek inançsızlığı seçebileceği bazı ilim adamları tarafından vurgulanmıştır.⁹⁰ Çalışmamızda da görüldüğü gibi, dine karşı kayıtsız hale de gelebilmektedirler. Ancak genç bireylerin bu fırtınalı dönemi atlatıp olgunlaştıkları ileri yaşlarda tutumlarını değiştirebildikleri görülmüştür. Hatta Alport bu değişimi şu cümlelerle ifade etmektedir: “Genellikle otuz yaşından sonra bireyler anne-baba modelinin o kadar da kötü bir model olmadığına karar verirler. Genç birey hayatın

⁸⁹ Abdulvahit İmamoğlu, Adem Yavuz, “Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIII, sy. 23 (2011), s. 211.

⁹⁰ Gordon W. Allport, *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur, Ankara: Elis Yayınları, 2005, s. 51; Bahadır, *Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler*, s. 34.

sürprizleri ve zorluklarıyla karşılaştıkça yaşlıların ellerinden geldiği kadar bilgece davrandıklarını fark etmeye başlar.”⁹¹

İman edilmesi gereken konular metafizik dünyaya aittir. Bu nedenle inanç meseleleri hiçbir zaman bütün açıklığıyla kavranması mümkün olmayacak yapıdadır. Tereddüt ve şüphe imanın ve inanç olgusunun özellikleri arasında yer almaktadır. Bunun sebebi şu ifadelerle dile getirilmiştir: “Çünkü iman gerçekle tam örtüşen bir bilme durumu değildir. İman daha ziyade sübjektif güven ve kanaate dayalı olduğu için zaman zaman şüpheyeye maruz kalması doğal karşılanmaktadır. Kesin olarak bilinen bir şey imanın konusu olmaktan çok bilginin konusudur.”⁹²

Bu çalışmada inanç gelişimi dinî şuurun uyanması ve gelişmesi, dinî kabullerin sorgulanması ve şüphe, son olarak dinî tutumun belirginlik kazanması başlıkları altında incelenmiştir. Ancak inancın bireyde oluşması konusunda bilinen dört gelişim teorisi mevcuttur: Ronald Goldman ve Dinî Düşünce Gelişimi Teorisi, David Elkind ve Dinî Kimliğin Gelişimi Teorisi, Fritz Oser’in Dinî Yargı Gelişimi Teorisi, James Fowler ve İnanç Gelişim Teorisi. Ayrıca konuyu din eğitimi bağlamında inceleyen bir doktora tezi bulunmaktadır.⁹³

4.5. İNANÇ GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnanç gelişimi hayat boyu devam eden bir süreç olmakla birlikte formel ve informel yolla pek çok kaynaktan sağlanan din eğitimi ile beslenmekte ve desteklenmektedir. Araştırmamıza da konu olan, özellikle çocukluk ve gençlik dönemi din eğitimi gerek formel açıdan gerekse informel açıdan oldukça önemli görülmektedir.

Bu başlık altında inanç gelişimini besleyen ve destekleyen formel ve informel din eğitimi kaynaklarına değinilmiştir.

4.5.1. Formel Eğitim

Eğitim kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine,

---

⁹¹ Allport, *Birey ve Dini*, s. 56.

⁹² Kasapoğlu, “Dinsel Şüphe”, ss. 65-66.

⁹³ Zeynep Kaya, *Din Eğitimi Açısından İnanç Gelişimi Teorisi Üzerine Bir Araştırma ve Değerlendirme*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, 2014, ss. 66-112.

kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye.” ifadeleriyle tanımlanmıştır.⁹⁴ Bunun yanı sıra *Eğitim Terimleri Sözlüğü*'nde eğitim, “yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliği; her kuşağa, geçmişin bilgi ve deneylerini düzenli bir biçimde aktarma ya da kazandırma işi” olarak tanımlanmıştır.⁹⁵

Bireyi ilk halinden farklı bir noktaya taşıyacağı veya potansiyel olarak sahip olduğu şeyleri açığa çıkarmasına yardımcı olacağı düşünülen eğitim⁹⁶, formel ve informel olarak kategorize edilmektedir. İngilizce’de resmî, törensel⁹⁷ anlamlarına gelen “formal” kelimesi, aynı zamanda klasik, kesin, örgün, örgütlenmiş, sistematik, biçimsel, kuramsal... gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.⁹⁸ Yani düzenli biçimde, mantıklı ve sistemli şekilde yürütülen yetiştirme ve eğitim faaliyetine formel eğitim denmektedir. Bu yolla gerçekleştirilen eğitimin, okul bittikten sonra sona erdiği ileri sürülmektedir.⁹⁹

Din eğitiminin, dinî malumatın bireylere aktarılması suretiyle gerçekleşen, insan tabiatındaki ihtiyacı karşılayan fonksiyonuyla insanın mutluluğunu sağlamaya yönelik yol gösterici bir işlevinin olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰⁰ Türkiye’deki resmî kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilen din eğitiminden bahsetmeden evvel, din eğitiminin tanımını yapacak olursak, din eğitimi ve dinî eğitim kavramlarının birbirini yerine kullanıldığı da görülmektedir. Dinî eğitim, “bireyde dinî hikmet duygusunu uyandırmak, bizlere hükmeden bir mutlak varlık hakkında bilinç sahibi olmaya hazırlamak ve kendi ailesine yabancı gelebilecek dinî davranışlara karşı anlayışlı ve saygılı olmaya sevk etmek”¹⁰¹ şeklinde tanımlanmıştır. İslam dininde eğitim, dinî ve dünyevi olarak ayrılmamaktadır. İslam’ın eğitime bakışının, hayatın tamamına yönelik olduğu söylenebilir.

Türkiye’de din eğitimi formel veya informel olmak üzere her iki yoldan da sağlanabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkesin okula gitme

⁹⁴ “Eğitim”, *Türk Dil Kurumu*, (01.07.2019), <http://sozluk.gov.tr/>.

⁹⁵ a.yer.

⁹⁶ Foulquie, *Pedagoji Sözlüğü*, s. 127.

⁹⁷ John Dyson, *Students’ Dictionary*, çev. Önder Renkli Yıldırım, 3. bs., İstanbul: Best Publishing, 2003, s. 234.

⁹⁸ Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, s. 878.

⁹⁹ a.yer.

¹⁰⁰ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Bursa: Düşünce Kitabevi, 2003, s. 194.

¹⁰¹ Foulquie, *Pedagoji Sözlüğü*, s. 140.

zorunluluğu bulunmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim-öğretim kurumlarının müfredatlarında da din eğitimi zorunlu olarak yer almaktadır¹⁰² Ayrıca din eğitimiyle ilgilenen bir diğer kurum ise Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Ülkemizde formel olarak din eğitimi verilen yerleri sıralayacak olursak;

- Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda 4. Sınıftan Lise son sınıfa kadar Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi verilmektedir.
- İmam Hatip ortaokul ve liselerinde, İmam Hatip meslek dersleri olarak çeşitli branşlara ait dersler bulunmaktadır.¹⁰³
- Yükseköğreniminde dinî eğitimine devam etmek isteyenler için ise ülkemizde Yükseköğretim Kurulu'na bağlı İlahiyat Fakülteleri bulunmaktadır.¹⁰⁴
- Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kursları 4-6 Yaş¹⁰⁵ grubundan yetişkinlere kadar tüm yaş gruplarına yönelik din eğitimi faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁰⁶
- Muhtelif cemaatlere ve derneklere ait Kur'an Kursu ve Kreşler,¹⁰⁷ Millî Eğitim Bakanlığı veya Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak müfredatlarında din eğitimi konularına yer vermek suretiyle faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler.

---

¹⁰² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: Madde 24, *T.C. Resmî Gazete*, S. 17863, 9 Kasım 1982., “Din ve ahlak eğitimi ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.”

¹⁰³ Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2018: Madde 28., *T.C. M.E.B. Tebliğler Dergisi*, c. 81, S. 2726, Mart 2018. (Derginin bu sayısında, DKAB derslerinin haftada 2 saate çıkartıldığı tebliğ edilmiştir. Ayrıca 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren tüm sınıf düzeylerinde uygulanacak ders programları tek tek tablolar halinde yer almaktadır. Gerek GL din eğitimi zorunlu ve seçmeli derslerinin neler olduğuna gerek İmam Hatip Liselerinde okutulan dersleri bu tablolardan görebilirsiniz.)

¹⁰⁴ Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu, 1983: Madde 3, *T.C. Resmî Gazete*, S. 18003, 30 Mart 1983.

¹⁰⁵ 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları, 2018, *T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı*, S. 45796484-254.99-E.113759, 17.08.2018, s.1-6.

¹⁰⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği, 2014: Madde 13, *T.C. Resmî Gazete*, S. 29033, 17 Haziran 2014.

¹⁰⁷ Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik, 2015: Madde 36-(1), *T.C. Resmî Gazete*, S. 29342, 30 Nisan 2015., (Kuruluşlar, Millî Eğitim Bakanlığının 0-36 aylık çocuklara yönelik Eğitim Programı ile 37-66 aylık çocuklar için Okul Öncesi Eğitim Programını; çocuk kulüplerinde ise Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan kurs programlarına uygun olarak, kuruluşta yapılan etkinlikleri uygular.), (8 Eylül 2016 tarihli Resmi Gazete'de bazı ibarelerde değişim olduğu açıklanmıştır. Detaylar için bakınız: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160908-9.htm>)

Görüldüğü üzere Türkiye’de okul öncesi dönemde ebeveynin talebine bağlı olarak bulunan ve din eğitimi almak isteyen bir bireyin 4 yaşından itibaren bu imkâna ulaşabilmesi mümkündür. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurum ve kuruluşların din eğitimi kadrosuna yapılan resmi alımlarda pedagojik formasyon eğitimi almış olma zorunluluğu bulunmaktadır.¹⁰⁸ Zira öğretmen, öğrencileri için hem teorik bilgilerinden istifade ettiği hem pratik hayatını gözlemleyerek örnek aldığı bir konumdadır. Ancak formasyon eğitiminde de öğretmen adayları teorik sınava tabi tutularak öğretmenliğin pratik boyutunu kapsayan sevgi, şefkat, merhamet, anlayış, sabır, imaj gibi olgular yeterince sınanmadığı için özellikle ergenlik dönemi bunalımlı, gözlemci, açık arayan, imajdan üst düzey etkilenen gençleri üzerinde ki zaman negatif yönlü etkiler bırakabilmektedirler.

4.5.2. İformel Eğitim

Bireyin herhangi bir kurum ve kuruluş çatısı altında olmaksızın, formu, biçimi, müfredatı ve belli bir sistematığı bulunmayan bir yolla bilgi edinmesi informel olarak gerçekleşmektedir. Bu bağlamda informel eğitimden, “örgün eğitim ve okul dışı eğitimden ayrı herkesin her yerde vakit vakit ya da sürekli olarak gerçek yaşam içinde edinmiş olduğu bilgi, beceri ve tutumlar, kısacası elde ettiği öğrenmelerdir”¹⁰⁹ şeklinde bahsedilmektedir. Bireyin “kişisel ilgi ve gereksinimlerine göre okudukları, gördükleri, gezdikleri, deneyimleri ve yaşantıları ürünü olan eğitim”¹¹⁰ informel eğitim çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu anlamıyla formel eğitimin karşıtı olarak “informel” kavramıyla tanımlanan eğitimde belli bir kural ya da örgüt, öğretmen ve öğrenci etmeni, yazılma, sınav verme vb. gibi işlem ve kurallar söz konusu değildir. Bu eğitim türü her zaman ve mekânda çoğu kez bilincinde olmadan herkesi etkileyen bir eğitim şekli olarak tanımlanmaktadır.¹¹¹

---

¹⁰⁸ Atamada Dikkat Edilecek Hususlar, 2018: Madde 7-(1), *T.C. M.E.B. Tebliğler Dergisi*, c. 81, S. 2730, Temmuz-Ek 2018., (Öğretmen olarak atanacakların gerekli ve yeterli düzeyde genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon almaları esastır. Bu eğitim süreçlerinden birini tamamlamamış ya da yeterli kredi almamış olanların öğretmen olarak ataması yapılmaz. Ancak, öğretmen ihtiyacının karşılanamadığı durumlarda, gereken nitelikleri taşıyan adayların atanmalarından sonra gelmek koşuluyla pedagojik formasyonu olmayanların atamaları da yapılabilir. Bu şekilde atanmaların adaylık dönemi içinde pedagojik formasyon kazanmaları için gerekli önlemler alınır.)

¹⁰⁹ Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, s. 1180.

¹¹⁰ a.yer.

¹¹¹ a.yer.

Bireyin inanç gelişimindeki informel kaynaklı etki unsurları şu şekilde sıralanabilir:

4.5.2.1. Aile

Aile için, erkeğin ve kadının çocuklarıyla birlikte aynı çatı altında oluşturdukları pek çok konuda iş bölümüne dayalı, küçük ve büyük ya da dar ve geniş aile gibi tipleri olan toplumsal ve ekonomik temel birlik en temel “sosyal birim” şeklinde bir tanım bulunmaktadır.¹¹²

Başka bir tanımda ise, “Aile, ana-baba ve çocuklardan oluşan, üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma ve birbirlerine ait olma duygusu bulunan bir topluluktur.” şeklinde ifadelendirilmiştir.¹¹³

Aile, toplumun en temel ve en önemli kurumlarından biridir. Aile bütünlük arz eden bir sistemdir. Birden fazla kişinin bir araya geldiği toplam olarak düşünülmemelidir; ailede bireylerin birbirleriyle etkileşimi ve bu etkileşimden doğan bir düzen mevcuttur. Ailedeki her bireyin diğeriyle farklı düzeyde ilişkisi vardır. Bu ilişkiler ağı içerisinde her birey kendini diğer aile üyelerine göre konumlandırarak belli görev ve sorumluluklar edinir ve bu durum kişinin kendi benlik bilincini ve kişiliğini yapılandırmasına zemin hazırlar. Bu nedenle yaşam için oldukça önemli ve hayati bir işleve sahiptir.¹¹⁴

Çocuklar en basitinden en karmaşığın eylemlerini nasıl düzenleyeceğini, becerilerini, iletişim kurma şeklini, konuşmayı, kendini ifade etmeyi, beslenmeyi, giyinmeyi ve daha pek çok toplumda birey olmalarını sağlayacak bilgileri ailesinden edindiği gibi zihinsel düzeyde ideallerini, değerlerini, amaç ve hedeflerini de ailesinden kazanmaktadır.¹¹⁵

Aile kültür taşıyıcısı ve ilk sosyalleşme alanı olması nedeniyle eğitimin gündeminde tutulmaktadır. Nüfusu yenileme gibi biyolojik vizyonunun dışında, topluma sağlıklı düşünüp sağlıklı karar alabilen bireyler yetiştirme gibi psikolojik, sosyolojik pek

¹¹² “Aile”, *Türk Dil Kurumu*, (05.05.2019),

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ccf205cc0ed11.86417484.

¹¹³ M. Faruk Bayraktar, “Ailenin Eğitim Görevi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (1995), s. 117.

¹¹⁴ Doğan Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk*, 3. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993, ss. 49-50.

¹¹⁵ Bozkurt Koç, “Çocuğun Dinî Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba”, *Dinî Araştırmalar*, c. XI, sy. 31 (2008), ss. 49-50.

çok fonksiyonu da mevcuttur. Ailenin toplumun en az değişime maruz kalan muhafazakâr bir kurumu olduğunu savunan bilim adamları, ailenin ulus ayrımı yapmayan ve süreklilik arz eden bu yapısından ötürü taşıdığı vizyon ve misyonuna vurgu yaparak önemsemek gerektiğinin altını çizer.¹¹⁶ Yapılan bir araştırma aile üyeleri arasında en yüksek model alınma yüzdesinin %77 ile anneye, %71 ile babaya ait olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁷ Bu rakamlar da yapılan vurguların ve atfedilen önemin somut verileri olarak dikkate alınmalıdır. Aile bir çocuğun dine karşı olumlu bir tutum oluşturmasını sağlayabileceği gibi, onda gelişen dinî duyguların yok olmasına ve çocuğun dinden uzaklaşmasına neden olabilir.¹¹⁸

Yapılan araştırmalarda¹¹⁹ ailenin gerek psiko-sosyal gerekse pedagojik açıdan çocuk üzerinde en etkili unsur olduğu ve bireyde gerçekleşecek olan dinî duygu ve düşüncenin aileden aldığı din eğitimiyle önemli ölçüde bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu etki pozitif yönlü olarak da negatif yönlü olarak da gerçekleşebilmektedir.¹²⁰ Bireyde, sergilenen tutum ve davranışlara bağlı olarak dinden uzaklaşma ve dinî duygularda körelme de dine yönelme ve dinî hassasiyet de gerçekleşebilmektedir.

Anne ve baba çocuklarının Allah'a inanmasında ya da inkârında güvenle bağlanmasında ya da güvensizlik duymasında birer vasıtadırlar.¹²¹ Ancak inanç, inançsızlık ya da ilgisizlik konusunda bireyler üzerinde en etkili unsurun aile olduğunu konu hakkında yapılan bir çalışma desteklemektedir.¹²² Ailelerin çocuklarını yeterli din eğitimiyle desteklemediklerinde bu durum bireylerin inançlarına dine karşı ilgisizlik olarak yansımaktadır.

Başka bir çalışma olan Başyığıt'in 1566 üniversite öğrencisi üzerinde yapmış olduğu ankette¹²³ Allah'a inanma konusunda ailenin %49,7 ile en etkili faktör olduğu

---

¹¹⁶ Bayramali Nazıroğlu, "Din Eğitiminde Aile Vizyonu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. VII, sy. 32 (2014), s. 305.

¹¹⁷ Koç, "Çocuğun Dinî Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba", s. 50.

¹¹⁸ Hüseyin Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar*, Samsun: Aksi Seda Matbaası, 1998, s. 47.

¹¹⁹ Hökelekli, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi*; Topuz, *Üniversite Öğrencilerinde Dinî Tutum ve Davranışlar*, s. 42.

¹²⁰ Halil Apaydın, "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XII, sy. 12-13 (2001), s. 327.

¹²¹ Ali Rıza Aydın, "Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8 (1996), s. 215.

¹²² Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. X (1962), s. 149.

¹²³ Bayyığıt, *Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, s. 75.

sonucu çıkmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin fen bilimleri, sosyal bilimler ve din bilimleri olmak üzere farklı dallardan olması verilerin değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Ailenin inanç üzerindeki etkisini göstermesi açısından bir başka araştırmadan bahsedecek olursak, gençler üzerinde yapılan bir araştırmada gençlere ailelerinin kendilerine aşıladıkları en önemli özelliğin ne olduğu sorulduğunda, dürüstlük, gelenek-göreneklere saygı ve dine bağlılık seçeneklerini tercih etmişlerdir.¹²⁴

Aileler çocuklarının dinî gelişimini desteklemek amacıyla aile içerisinde ebeveynleri rol model alabileceği uygun dinî ortam oluşturmanın yanı sıra yine böyle bir ortamın sağlandığını düşündüğü camii ve Kuran Kursu gibi sosyal alanlara da çocuklarını götürmekte veya göndermektedir. Zira çocuğun anne-babasını namaz kılarken görmesi, ebeveynleriyle cami ortamını soluması, namaz kılan cemaatin bir parçası olarak yapılan toplu eyleme katılması, imamı, imamın komutlarına uyan insanları seyretmesi, camide bulunan dekoratif dokunun kendine has olduğunu görmesi (hat tabloları, tezhipler, çiniler, mihrap, minber vs.), işitsel olarak ise ezan, kamet, hutbe, vaaz gibi dinî ritüellere şahit olması çocuğun dinî gelişiminde etkilidir. Örneğin, cami cemaatinin camiyle ilk tanışmalarında çocukluk dönemlerinin etkisi araştırılmış ve çocukların dinî duygularının ilk tetikleyicilerinin anne-babaları olduğuna bu araştırmada da ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcılar ilk ibadet eğitim ve öğretimlerini ve ilk cami deneyimlerini aileleriyle gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Katılımcılar çocukluk dönemlerinde kendilerine sunulan örnek yaşantıdan farkında olmadan etkilendiklerini, gördükleri şeylerin kendi bünyelerinde içselleşip davranışları haline dönüştüğünü belirten paylaşımlarda bulunmuşlardır.¹²⁵

Gençlerde örnek tutum veya davranışı alma girişimini tetikleyen en önemli sebeplerden birisi de sevgidir. Aile üyeleri bireyin ilk sevgi beslediği, bu nedenle de benzemek ve örnek almak isteyeceği kimseler olduğundan, onların örnek tavır, tutum ve

---

¹²⁴ Mehmet Emin Kalgı, *Türk Gençliği 98 Suskun Kitle Büyüteç Altında*, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, 1999, s. 29.

¹²⁵ Fatih Çınar, Nural Şener, “Cami Cemaatinin Cami ile Tanışmalarında Çocukluk Dönemi Yaşantılarının Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. IX, sy. 47 (2016), ss. 1050-58.

davranışları, dinî yönelimleri ve hassasiyet dereceleri, ideal ahlakî görüşleri genç birey için olumlu yönde etki unsuru olacaktır.¹²⁶

Ailelerin tutum ve davranışlarının ergenlerin dinî yönelimlerinde etkili olduğu yapılan araştırmalarda ulaşılan sonuçlardandır. Dayatma ve duygusal baskının gençlerin dinî yönelimlerini olumsuz yönde etkilediği, duygusal destek ve başarılı olmaları yönündeki baskının olumlu sonuçlar doğurduğu belirtilmiştir.¹²⁷

Dinî ritüellerin aile içerisinde birlikte tekrar edilmesi çocuklar üzerinde olumlu etki bırakmaktadır. Çocukların doğru tutum ve davranış geliştirebilmesi, yanlış seçim ve tercihlerden vazgeçmesi aile içerisinde gördüğü rol modeller sayesinde olmaktadır. Ancak, aile içerisinde birbirinden farklı uygulamalar olduğunda çocuk kararsız kalabilmekte ve olumlu özellikler geliştirmesi zorlaşmaktadır. Ayrıca, anne-babanın dinî tercihi yoksa bu durum çocuk için olumsuz yönde teşvik edici bir unsur olabilmektedir.¹²⁸

4.5.2.2. Çevre

İnsanın çok değişkenli yapısı, sosyal bir varlık oluşu onun dış etkenlere de açık olması demektir. İçine doğduğu kültür, etrafında hazır bulunduğu ortam ve insanlar bireyin potansiyel etkilenme ve etkileme alanıdır. Bu geniş çerçevenin içerisine bireyin kendisi dışında kalan herkes ve her şey girmektedir. Fazlasıyla iç içe geçmiş birden fazla unsur bulunduğundan kategorize etmek oldukça zordur. Bu sebeple, tarafımızdan oluşturulan başlıklar oldukça temsilidir.

İnsanın davranışları, düşünce yapısı ve pek çok hususiyeti sadece doğuştan getirilen özelliklerle değil aynı zamanda sonradan etkilerle birlikte gelişip mahiyet kazanır. Dolayısıyla insanın eğitiminde çevre büyük önem arz eder. İnförmel özellik taşıyan bu öğrenme türü insan hayatının tamamını kapsayan bir süreçtir.¹²⁹

İnsan hazır bulunduğu bir çevrenin içine doğmaktadır. Bu çevre aile, arkadaş vb. gibi somut unsurlardan oluştuğu gibi kültür, örf, adet vb. gibi soyut oluşumlar da

---

¹²⁶ M. Akif Kılavuz, “Anne-Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, sy. 2 (2005), s. 58.

¹²⁷ Gözlükaya, *Lise Öğrencilerinde Anne-Baba Tutumlarının Dini Yönetime Etkisi (Denizli Örneği)*, ss. 96-97.

¹²⁸ Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, s. 37.

¹²⁹ Şakir Gözütok, “İbadet ve Eğitim İlişkisi”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 4 (2007), s. 189.

içermektedir. Çevre dediğimiz insanı dört bir taraftan etkiye maruz bırakan olgunun önemli unsurlarından biri olan kültür, dinle karşılıklı etkileşime sahip olan bir oluşumdur. Çünkü bir anlamda din, içine doğduğu kültürü kendi esaslarıyla şekillendirirken, diğer yandan kültür de kendisine dinî perspektif çerçevesinde yaşam alanı bulmaktadır. Hukuksal, ahlaki, sosyal yani toplumsal ve bireysel anlamda yaşama dair getirdiği pek çok düzenlemelerle din, kültürün inşasının zemini olmaktadır.¹³⁰ Din kültürle iç içe ancak onun bir alt kolu değildir. Dinin tabiatüstü düzenleyici otoritesi onu, kültürün tüm birimleri üzerinde nüfuz etme yetkisine ve işlevine sahip bir konuma yerleştirmektedir. Bu bağlamda din kültürden ayrı, kültür de dinden ayrı düşünülemez.¹³¹

Arkadaşlık, çoğu birey için hayatının sonuna kadar beraber geçirilen sürenin dönemsel olarak yükseliş ve düşüş gösterse de hep var olan bir kavramdır. Bu nedenle arkadaşlık, etkileme ve etkilenme oranı oldukça yüksek olan bir süreçtir. İnsan etrafını dinleyerek ve izleyerek, eski bilgileri yenilerle sentezleyerek, iki farklı bilgiyi kıyaslayıp yeni sonuçlar elde ederek bilişsel aktivasyonu sürekli işler durumda olan bir varlıktır. Bu nedenle etrafındaki herkes ve her şey birey için bilgi kaynağıdır. Arkadaş, bu kaynaklar arasında en uzun süreli ve bilgi akışı yaşanma ihtimali en yüksek olanlardandır.

Akranları, gelişimsel olarak artık aileye sığmaz hale gelen bir birey için ikinci en önemli etkileşim alanıdır. Okul çağına kadar en fazla aileyle beraber olan bireyin hayatındaki bir sonraki aşamada arkadaş çevresi yer alır. Ve genç bireyin üzerinde oldukça etkilidir.¹³² Çünkü ergenlik çağıyla beraber ebeveynlerin sözleri genç tarafından işine karışılmak olarak algılandığından ev ortamından uzaklaşmak isteyebilmektedir. Kendisiyle aynı ruhsal durumu paylaşan akranları onun için bir kurtuluş mekânı olarak görülebilir. Evde çocuk yerine konduğunu, değer verilmediğini anlaşılmadığını düşünen genç, özgür davranışlar sergileyebileceği benzer duygusal dalgalanmalara sahip oldukları için daha çok anlaşıldığını düşündüğü, kendisi gibi olan arkadaşlarını ailesinden sonra gidilecek ikinci adres olarak görebilmektedir.¹³³

---

¹³⁰ Hasan Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c. VIII, sy. 3 (2018), ss. 597-98.

¹³¹ a.g.e., s. 597.

¹³² Şahin Doğan, "Dinî Tutumların Oluşmasına Etki Eden Sosyo-Kültürel Faktörler", *Toplum Bilimleri Dergisi*, c. IV, sy. 8 (2010), s. 116.

¹³³ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, ss. 135-68.

4.5.2.3. Sosyal Medya-Popüler Kültür

Sosyal medya ve televizyonun sosyal öğrenme konusunda birincil kaynaklardan olabilmeye potansiyeli olduğu düşünülmektedir.¹³⁴ Yapılan araştırmalar internet kullanım oranının bir hayli yüksek olduğunu göstermektedir.¹³⁵ “We are social” tarafından her yıl hazırlanan sosyal medya kullanım istatistikleri insanı hedef alan mecraların dikkatini çekmekte ve takip edilmektedir. İstatistiklere bakıldığında hedef kitlenin ne derece fazla olduğu¹³⁶ ve bu oranın etki alanı ve etkileme gücünü de doğru oranda etkileyebileceği görülmektedir. Sosyal medyanın etkileme gücü, kararlarımızdaki payı¹³⁷, tüketim alışkanlıklarımız üzerindeki etkisi¹³⁸ tespit edilmeye çalışılmış ve sosyal medyanın insanın tercihleri ve düşüncelerini yönlendirme potansiyeline sahip olduğu görülmüştür.¹³⁹ Bu nedenle kişiyi etkileyen faktörleri incelerken sosyal öğrenmeyi de hesaba katarak görsel unsurları değerlendirmeye almak gerektiğinden sosyal medyayı da ele almak yerinde olacaktır.

Kitle iletişim araçları özellikle hayranlıkların ve tutkunlukların bol olduğu ergenlik döneminde gençlere diziler, filmler, şarkılar aracılığıyla mankenler, futbolcular, şarkıcılar, dizi ve film kahramanları gibi örnekler sunmaktadır. Model alma davranışı sergileyen gençlerin %72’sinin televizyon dizilerindeki karakterleri model aldığı¹⁴⁰ göz önünde bulundurulduğunda gençlerin niçin önemsenmesi gerektiği ve etki alanlarının hangi anlamda kontrol edilmesi gerektiği daha iyi anlaşılmaktadır.

¹³⁴ Yaşar Erjem, Mustafa Çağlayandereli, “Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı Üzerindeki Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XXX, sy. 1 (2016), s. 16.

¹³⁵ “Social Media Use Jumps in Q1 Despite Privacy Fears”, *We Are Social*, 24.04.2018, <https://thenextweb.com/contributors/2018/04/17/report-social-media-use-is-increasing-despite-privacy-fears/>.

¹³⁶ 2019 yılına ait Global Dijital Rapor’a göre, dünya nüfusunun %45’i, yani 3,5 milyar gibi büyük bir kitle halen sosyal medya kullanıcısıdır. Bkz. “Digital in 2019”, “Global Digital Report 2019”, *We Are Social*, (05.05.2019), <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>.

¹³⁷ Çetin Kılıç, *Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Siyasal Karar Verme Sürecine Sosyal Medya Etkisinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2015.

¹³⁸ Barış Özcan, Zeki Akinci, “Sosyal Medyanın Üniversite Öğrencilerinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Turizm Fakültesi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, c. VIII, sy. 18 (2017), ss. 141-54.

¹³⁹ Ali Erdem Akgül, *Popüler Kültür-Televizyon İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, 2006; Çağdaş Gül Öğüt, *Popüler Kültürün Toplumsal Etkileri ve Pop Sanatı*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008.

¹⁴⁰ Yaşar Erjem, Mustafa Çağlayandereli, “Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı Üzerindeki Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XXX, sy. 1 (2016), s. 24.

Televizyonun ve sosyal medyanın sadece teknolojik bir kitle iletişim aracı olarak görülmeyip kültürel ve toplumsal alanda etki bırakma potansiyeline de sahip olduğu düşünülmektedir. Neredeyse her kesimden ve her yaştan insanın dünyaya bakışını olayları anlamlandırma şeklini etkileyebilmektedir. Televizyon eğer çocukları oyalama aracı olarak kullanılıp izleme aralıkları ve izleyecekleri program seçilmez ve kısıtlanmazsa çocuğun dünyasını etkileme zamanı ve şekli kontrol edilemeyebilir.

Televizyon veya sosyal medya dendiğinde “popüler kültür” kavramı da akla gelen ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Türk Dil Kurumu, popüler kültür kavramını, “belli bir dönem için geçerli olan, hızlı üretilen ve hızlı tüketilen kültürel öğelerin bütünü”¹⁴¹ olarak tanımlamaktadır. Popüler kültürün bu hızlı üretim ve tüketim olgusunu avantaja çevirmek isteyenlerin insanların bu hızı hayat prensibi yapmalarını ve bundan zevk almalarını, normalleri haline getirici bazı düşünceleri insanlara aşlamaya çalıştıkları bilinçli algı yönetimi yaptıkları düşünülmektedir. Sosyal medyanın aşılama özelliği baz alınarak onun üzerinden topluma “kullan-at” alışkanlığı kazandırılmaya çalışıldığı konu hakkındaki bazı teoriler arasındadır.¹⁴² Sosyal medya üzerinden istenilen olay ve olgular popülerleştirilerek insanlar arasında konuşulur hale getirilmekte ve gerçekliğinden saptırılmış olarak algılamaları sağlanmaktadır. Bu usulü, sosyal medyada ateizmi yaymaya çalışan pek çok site ve kişilerin de kullandığı görülmektedir. Sadece yansıtılanlarla yetinen halk “kitle insanı” diye adlandırılan bir güruha dönüşmektedir.¹⁴³

Bu durum sosyal medya araçlarıyla insanlara ulaşan, ulaştırılan dinî bilgiler için de geçerlidir. Zira televizyonun ya da internetin verdiği bilgiyle yetinen, gündemde tutulan tartışmalarla ilgilenen, bilginin doğruluğunu kendi kişisel çabasıyla teyit etmek yerine sitelerin yaptıkları paylaşımın altına yazdıkları doğru ya da yanlış kaynaklara güvenen, yapılan yorum veya tahriklere kapılıp çok çabuk alevlendirilebilen çok da çabuk soğutulabilen bir “kitle insanı” mevcut bulunmaktadır. Hemen her konuda algı

---

¹⁴¹ “Popüler Kültür”, *Türk Dil Kurumu*, (05.05.2019),

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccf3451389150.01442366.

¹⁴² Ali Murat Kırık, “Televizyonun Gelişim Çağı Çocukları Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Ebeveynlerin Kontrol Sorunu”, *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. II, sy. 4 (2014), ss. 190-91.

¹⁴³ Özlem Güllüoğlu, “Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Popüler Kültür Ürünlerini Benimsetme ve Yayma İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Global Media Journal*, c. II, sy. 4 (2012), s. 65.

operasyonu yapmaya müsait olan sosyal medya araçları için dinî mevzular da aynı oranda malzeme teşkil etmektedir. Popüler kültür dediğimiz şeyin içerisinde dinî konuları da saymak mümkün görünmektedir.

Popüler kültürün dindar kesimi 1990'lardan itibaren etkilemiş olduğunu ileri süren Bilgin, bunun psikolojik altyapıyla bağlantılı iki sosyal sebebinin olduğunu şu sözlerle savunmaktadır:

Türkiye’de 1990’lardan itibaren dinî yaşantıda önemli değişimler gözlenmektedir. Dindar kamuoyu, bugün için katı olarak nitelendiği bazı davranış kalıplarından süratli bir şekilde vazgeçmiş görünmektedir. Bunun psikolojik açıdan önemli bir sebebi, dindarın otantik dinî normlar, geleneksel dinî yaşayış ve modern hayat tarzı arasında kalarak psikolojik bir çatışma ve gerginlik içinde kalması ve bundan kurtulmak istemesidir. Konunun bu psikolojik alt yapıya bağlı ve birbiriyle ilişkili iki sosyal sebebi vardır: Dinin popülerleşmesi ve beraberinde popüler kültürün dinî çevrelere dâhil olması. Ancak bu sebepler çerçevesinde gözlenen değişimin kalıcı olduğunu söylemek için henüz erkendir ama bu sürecin kalıcı etkilerinin olacağı muhakkaktır.¹⁴⁴

Sosyal medya ve popüler kültürün dinî yaşantıda meydana getirdiği gözlemlenebilir değişimler “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”¹⁴⁵ adlı bir makalede somut örneklerle ele alınmıştır. Olumlu ya da olumsuz etki şeklinde bir yorum yapmaksızın sadece etkili olduğunu söylemek için verilebilecek bir örnektir. Televizyon popüler kültürün taşıyıcılığını yapmaktadır. Ve bu kültür belli bir yaşam tarzının ideolojik olarak yeniden inşa edilmesi için pek çok ön koşulu sağlamakta olduğundan etkileme gücü ve etki alanını iyi değerlendirmek gerekmektedir.¹⁴⁶

Teknolojik gelişmelerle birlikte kitle iletişim araçları dünyanın bir ucunu diğer ucuna bağlamış ve kültür aktarımını ve alışverişini çok daha kolay hale getirmiştir. Bu durum pek çok açıdan değişim ve etkileşimleri kaçınılmaz kılmış ve popüler tüketim kültürü egemen hale gelmeye başlamıştır. Anlık zevkler, çabuk duygu geçişleri normalleşmiş, uzun vadeli düşünce ve fikir üretimi zorlaşmıştır.

Popüler kültürün asıl ve en büyük hedef kitlesinin gençler olduğu gözlemlenmektedir.¹⁴⁷ Çünkü yaşanan gelişim ve değişimlerin en yoğun hissedildiği ve

¹⁴⁴ Vejdî Bilgin, “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XII, sy. 1 (2003), s. 193.

¹⁴⁵ a.g.e., ss. 193-214.

¹⁴⁶ Akgül, *Popüler Kültür-Televizyon İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*, ss. 78-79.

¹⁴⁷ Ercins, “Türkiye’de Popüler Kültür Görünümleri ve Gençliğe Yansımaları”, ss. 492-93.

gözlemlendiği kesim fiziksel, zihinsel, duygusal ve psiko-sosyal gelişim ve değişimler geçirip birey olmaya, özerklik kazanmaya çalışan bu süre zarfında da çalkantılı bir dönemden geçen gençlerdir.

Popüler kültüre olumlu bakan kesimler de bulunmaktadır. Popülerin “halka ait olan” olduğunu düşünmekte ve bunu halkın sesi, demokratikleşme ve bireysel özgürlüğün göstergesi olarak görür. “Halk bunu istiyor” “halk bunu istiyorsa haklıdır” görüşüne sahiptirler. Popüler kültür kişileri sergilenen bir meta haline getirmekte, tek tipleştirmekte, geçici ve yozlaştırıcı etkiler oluşturmak için itici bir kuvvet işlevi görmektedir. Popüler kültürün en önemli ve en öne çıkan özelliği benzeştirici yapısıdır.

Popüler kültürü çok boyutlu ele alan, geniş çerçeveden değerlendirmeye alan ve popüler kültür hakkında olumsuz kanaate sahip olan bazı kesimler çocukları ve gençleri aileler ve eğitim kurumlarının yanı sıra uluslararası sermayelerin de eğitmeye çalıştığını düşünmektedir. Menfaatleri doğrultusunda kültür emperyalizmini moda, müzik, film, fast-food, etnik köken unsurlarıyla gerçekleştirmeye çalıştığı dillendirilmektedir. Çağdaş anlayış adı altında Tv programları, diziler, filmler, reklamlar vs. aracılığıyla toplumsal değerlere aykırı, yıkıcı, bayağı hayat tarzlarının empoze edilmeye çalışıldığı, gençleri vurduymaz, aldırılmaz “boşver”ci bir kitleye dönüştürme çabalarının olduğu, ahlaki norm ve toplumsal değerlerin tahrip edilip kültürel kimliği belirleyen geleneksel yaşam tarzının yavaş yavaş kaybedilmesine zemin hazırlandığı belirtilmektedir.¹⁴⁸ Mesela her geçen gün gerek resmi gerekse dinî bayramlarda evde kalıp arkadaş eş, dost, ahbap, akraba ziyaretlerine gitmek yerine tatil beldelerine kaçıp birkaç gün uzaklaşmak için taksitle bile olsa rezervasyon yaptıran kişi sayısının günden güne artış gösterdiği gerçeği örnek gösterilmektedir.¹⁴⁹

Sosyal medya ve popüler kültür, sadece somut şeylerin tüketimini tetikleyici bir ortam değildir. Bilgi gibi soyut şeylerin de seri bir şekilde tüketildiği, saman alevi misali aniden ortaya atılıp üzerinde tezlerin-antitezlerin üretildiği, olumlu ya da olumsuz çok sayıda yorumun yapıldığı, üzerinde düşünmeye, aslını kaynağını araştırıp konu hakkında kapsamlı ve ayağı yere basan veriler elde edilmeden alelacele benimseyici ya da dışlayıcı

---

¹⁴⁸ a.g.e., s. 509.

¹⁴⁹ a.g.e., s. 506.

bir tutum sergilenerek bir köşeye bırakıldığı bir ortamdır da aynı zamanda. İnanca konu olan bilgiler de bu tutumdan hariç değildir.

Kimlik ve değer kaybının yanı sıra kısa yoldan para kazanmak, çalışmamayı erdem ve ayrıcalık saymak, bir fikir veya inanç uğruna fedakarlığı yitirmiş olmak, konuşma dilindeki jargon değişikliği, giyim kuşamda, görünüş ve tarzda gözlemlenen marjinal değişimler, popüler kültürün gençleri değiştirip dönüştürdüğü konular arasında sayılmaktadır.¹⁵⁰

Gençler kendini ifade etme çabalarının olduğu bir dönemde bundan uzak tutulmaya çalışıldıklarını hissettiklerinde doğal bir alt yapılanma kaçınılmaz olabilir. Nitekim buna dünya üzerinden bazı örnekler vermek mümkündür. İngiltere’de Teddy Boys, Meşin Ceketliler, Amerika’da “Dazlaklar”, Almanya’da “Punkçu Gençlik”, II. Dünya Savaşından sonra “Hippiler” ve “Çiçek Çocuklar” gibi dünya sanayi devrimi sonrası gençlerin başkaldırılarına şahit olmuştur.¹⁵¹ Aynı şekilde sosyal medya gençlerin artık dinî ya da dünyevî konularda başkaldırılarını serbestçe dile getirebildikleri, kontrol ve kısıtlamanın neredeyse imkânsız olduğu bir ortam haline gelmiştir. Konuyla alakalı facebook, twitter, instagram ya da youtube ve daha pek çok mecrada gençlerin gruplaştığını ve fikirlerini özgürce paylaştığı görülmektedir. Bu durum avantaj ve dezavantajları aynı anda ihtiva etmektedir.

Sosyal medyanın bireyi etkileme gücü üzerine 1020 lise öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada gençlerin %72’sinin dizilerdeki karakterlerden en az birini modelleme davranışı gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca “kötü ve beğenilmeyen” karakterlerin model alınma oranının daha az olduğu görülmüştür.¹⁵² Muhatap olduğu, karşılaştığı, hayatına dâhil olan kişilerin ve etmenlerin artmaya başladığı bir döneme giren birey için televizyon ve sosyal medyanın bu önemli etmenlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Zira sosyalleşme çağında olan çocuk ve gençler için sanal olsa dahi televizyon ve sosyal medya en kolay ulaşılabilen araçlardır. Yapılan bu araştırma internetin günümüzdeki kadar yaygın olmadığı bir dönemde 2006 yılında yapılmıştır. Bugün ise gençlerin modelleme yapabileceği önüne sunulan rol modeller, sosyal medya

---

¹⁵⁰ a.g.e., s. 507.

¹⁵¹ a.g.e., ss. 502-3.

¹⁵² Erjem, Çağlayandereli, “Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı Üzerindeki Etkileri”, s. 24.

fenomenleri, sansür olmadığı için internette yayında olan dizi ve filmlerdeki karakterler ve bunlara ulaşım imkânı genç birey üzerinde olumsuz etkiler bırakma ihtimali oldukça yüksek olan, es geçilmemesi gereken potansiyel faktörlerdir.

4.5.2.4. Bireysel Özellikler

İnsan, edilgenlikten etkenliğe doğru yapılan düzey sıralamasında varlık âleminin en üst düzeyinde yer almaktadır. Tamamıyla edilgen bir varlık olan taştan, sınırlı hareketliliğiyle bitkiden, gıda temin etme ve tehlikelerden kaçınma yetkinlikleriyle de hayvandan farklılaşan yanları bulunmaktadır. İnsanlık düzeyinde “ben” kavramı mevcuttur. Ve kişi bu kavram sayesinde kendi ve çevresi üzerinde denetim kurabilmekte, eşyayı amaçları doğrultusunda kullanabilmektedir. Ancak kendinin farkında olan bir kişi, hiçbir zorlama, dürtü veya güdüleyici olmadan hareket edebilme kabiliyetine yani iradeye sahiptir.¹⁵³ Akıl ve iradenin insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik oluşu, kişiyi hayat hikâyesinin başkahramanı ve eylemlerinin biricik faili yapmaktadır.

Bilişsel gelişim, doğumla beraber getirdiğimiz, organizmanın çevreye uyum sağlayarak yaşam boyu devam ettirdiği bir sürecidir. Bu süreçte yapılan şey, organizmanın uyarıları çevresinden toplaması, işlemesi ya değiştirmesi ya olduğu şekliyle bünyesine alması ya da iki farklı şeyi birbiriyle uyumlu bir bütün haline getirmesidir. Bu işlem bilişsel aktivasyon sonucu gerçekleşmekte ve birey aktif olarak gerçekleşen eylemin faili konumunda yer almaktadır. İnsan denen organizma bu işlemler sonucunda bilişsel açıdan bir dengeye ulaşmaktadır. Ancak an be an yeni durumlarla karşılaşarak, yeni deneyimler edinerek ve bu yeni durumlara sürekli olarak yeni çözümler üreterek bilişsel açıdan çoğu zaman aktif ve dengesizdir. Fakat bu dengesizlik, bireye yeni ve daha üst düzeyde bir denge durumuna geçiş zemini sağlamaktadır.¹⁵⁴

Ergenlik döneminin en önemli gelişim görevlerinden biri özerklik gelişimidir. Birey olma çabaları gençte öne çıkan girişimlerinden biri olarak gözlemlenir. Yaşıyor olduğu zihinsel, duygusal ve bedensel değişimler onu bağımsız bir birey olma yoluna doğru yönlendirmektedir. Çevresinden uzaklaşmaya ve kendi bağımsız kişiliğini kurmaya hazırlanır.¹⁵⁵ Kişilik, kavram olarak bireyin kendine has ayırıcı nitelikleri olan

¹⁵³ Peker, *Din Psikolojisi*, ss. 140-43.

¹⁵⁴ Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, ss. 135-38.

¹⁵⁵ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, s. 69.

bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinin tamamını kapsamaktadır. İşte tam olarak insanları birbirinden ayıran ve farklı kılan bu bedensel ve ruhsal niteliklerin tümüne kişilik denmektedir.¹⁵⁶ Bu anlamda her birey biricik ve özeldir.

İnsanın yapıp etmelerinde Allah insanın kendisini kendi eylemlerinden sorumlu tutmuştur.¹⁵⁷ Bir insanın bir şeyden sorumlu olabilmesi ve sorgulanabilmesi için ise o işi yaparken mecbur olmaması ve kendi hür iradesiyle o eylemi seçmiş veya o kararı vermiş olması gerekmektedir. Eylem ancak bu şekilde ahlakilik kazanabilir.¹⁵⁸ Bu nedenle ebeveynlerine bağlı henüz temyiz yaşına gelmemiş bireyin yapıp etmelerinde ahlakilik aramak çok mümkün ve doğru bir davranış değildir. Bireyselleşme ve bağımlılıktan özerkliğe geçme bu açıdan önemlidir. İslamiyet ise bu süreci Batılı kabullerden farklı olarak çok uzun tutmamış ve ergenlikle birlikte kişiyi eylemlerinin sorumluluğuyla tanıştırmıştır.

Bireyselleşen genç artık anne-babasının değil kendi kararlarıyla inşa etmeye başladığı bir hayatın sahibidir. Bu durum, kişiyi ağır bir yükün altına erken yaşta girmek olarak değil de gençlik dönemi bunalımlarını çabuk atlattırması ve bir an önce kendini gerçekleştirmesine yardımcı olması için önemli bir unsur olan “değerli olma” duygusunu gence kazandırması olarak değerlendirilebilir. Zira onu birey olarak muhatap alan ve ona başkalarına bağlı olarak değil bizatihi kendi olarak değer veren birisinin varlığı, ona dinde özel bir yer ayırmış olduğu bilgisi kişiye sağlam bir özgüven, özerk bir kişilik ve benlik kazanma yolunda oldukça güçlü bir motivasyon kaynağı olacaktır.¹⁵⁹

İnsan denen canlıyı diğer varlıklardan ayıran en temel özelliklerden birisi, kendinin farkında olması yani “ben bilinci”ni taşımasıdır. Bu sayede kendi dışındaki varlıkların ayırdına vararak kendi varlığını anlamlandırabilmekte ve dünyadaki yerini belirleyebilmektedir. Kendinin farkında olan bir birey, sahip olduğu irade gücüyle çevresi ve kendisi üzerinde denetim kurmakta ve böylece eylemlerinin sorumluluğunu

---

¹⁵⁶ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 143.

¹⁵⁷ El-Bakara, 2/135,141,167,225, El-En’âm, 6/104,164, El-İsrâ 17/13,36, El-Enbiyâ 21/23, En-Nahl 16/32, 93, 111, El-Mü’minûn 23/115, El-Kıyâmet 75/36, Yûnus 10/41, 108, Hud 11/35, İbrahim 14/49, 51, Et-Tahrîm 66/7, El-Kasas 28/84, El-Ankebût 29/55, Es-Secde 32/19, Ez-Zümer 39/70, El-Câsiye 45/28, El-Ahkâf 46/19, Et-Tûr 52/16,19, En-Necm 53/31, El-Vâkıa 56/24, El-Haşr 59/15, El-Mürselât 77/43.

¹⁵⁸ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, s. 67.

¹⁵⁹ a.g.e., s. 77.

üstlenmektedir.¹⁶⁰ Dolayısıyla genç bireylerin kendilerinin farkına varması, istenen bir durumdur.

Genç bireylerin, soyut düşünme becerisiyle birlikte kendine dönük bir yapıya bürünmekte oldukları gözlenmektedir. Bu dönemde iki çeşit düşünceye sahip oldukları öne sürülmektedir. İlki “hayali seyirci” olarak adlandırılan, başkalarının kendisi hakkındaki düşüncelerini kapsayan, herkesin dikkatinin kendi üzerinde olduğuna dair inancıdır. Bir diğeri ise “kişisel efsane” olarak adlandırılan, içinde bulunduğu dönemsel özellikleri sadece kendisinin yaşadığını düşünmesi nedeniyle kendine ait düşünce ve duygularının biricik ve özel olduğuna dair inancıdır. Bu nedenle de genç bireylerde benmerkezci bir tutum sergilendiği gözlemlenmektedir.¹⁶¹ Bu durum kararlarının ve eylemlerinin faili olmak isteyişini daha net açıklamaktadır.

---

¹⁶⁰ Behlül Tokur, “Gaye-Anlam Bağlamında Kendini Gerçekleştirmek”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 40 (2013), s. 150.

¹⁶¹ E. Nihal Ahioğlu-Lindberg, “Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim”, *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, c. XIX, sy. 1 (2011), ss. 8-9.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, çalışmada takip edilen yol ve izlenen süreç hakkında bilgi verilecektir. Araştırma modeli, çalışma grubu, verilerin toplanma ve analiz süreci, geçerlik ve güvenilirlik boyutu ve araştırmacı duruşu konularına değinilecektir.

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Betimsel ve nitel bir çalışma olarak tasarlanan bu araştırmada anlatı araştırması ve belli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymak adına nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır.¹ Araştırmanın çalışma grubu, inanç gelişimi belli ölçüde şekillendiği varsayılan dine yönelik ve dinî tutumlar açısından birbirinden farklılaşan üniversite öğrencilerinden oluşturulmuştur. Nicel bulguların ötesinde daha açıklayıcı detaylı ve derinlemesine bilgilere ulaşmak amacıyla nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Bu çalışma, nicel araştırma yaklaşımında var olan genellemeyi değil, olay ve olgulardaki nedenselliği hedef almıştır. Planlanan örneklem grubundan sayıca daha büyük bir çalışma grubuna (tercihen üniversite düzeyinde Felsefe ve İlahiyat eğitimi alan gençlere) birkaç soruluk ön bir uygulama ile deneklerin dine yönelik tutumları tespit edilerek, aykırı durum örnekleme ve kartopu örnekleme teknikleri ile inanç ve din eğitim durumları birbirinden farklılaşan deneklerin örneklem içinde yer almaları sağlanmıştır.

Nitel bir araştırma olan bu çalışmada görüşme tekniğinin kullanılması ile gençlerin özel hayatlarında yaşadıkları tecrübeleri pek çok boyutuyla aktarabilmeleri hedeflenmiş ve her biriyle birebir görüşme sağlanmıştır. Nitel yöntem, durumu sayılarla ifade etmek yerine gerçek yaşamdan kesitler sunarak var olan durumu derinlemesine

---

¹ Hasan Şimşek, Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018, s. 73.

araştırmamıza olanak sağlamaktadır. Katılımcı öğrencilerimize kartopu tekniği ile ulaşılmış gençlere önceden konuyla ilgili bilgi verilmiş ve önceden belirlenen sorular gençlere yöneltilirken görüşme ses kaydına alınmıştır. Ancak ana konunun yanı sıra farklı yan başlıkların da ortaya çıkabileceği düşünülmüştür. Nitekim görüşmeler sırasında yarı yapılandırılmış mülakat sorularına yenilerinin eklenmesi gereği hâsıl olmuştur. Yaptığımız derinlemesine görüşmeler, yüzeysel tespitlerin biraz daha ötesine gitme ve meseleyi daha özünden kavrayarak temele inmemize imkân sağlamıştır. Bu yolla pek çok ayrıntı keşfedilmeye ve kavranmaya çalışılmış ve bütüncül bir gözle değerlendirmeler kayda geçirilmiştir.

2. ÇALIŞMA GRUBUNUN BELİRLENMESİ

Gençlerin gerek inanç bağlamında gerekse sosyo-kültürel yaşayış, düşünsel ideolojik yaklaşım vs. gibi pek çok konuda çok yönlü etkilere maruz kaldığı ve bırakıldığı bir dönemde yaşıyoruz. İnsanın sosyal bir varlık oluşu da etkileşim ağını genişleten ve olumlu olumsuz faktörleri arttıran bir unsur olarak karşımızdadır. Ayrıca insan ömrünün bilinçle tanıştığı, eylemlerine anlam katmaya başladığı, kendine ait, altında kendi imzası olan düşünceler, inançlar, özellikler vb. değerler oluşturmaya ve geliştirmeye başladığı bir dönem olan gençliğin insanın sosyal oluşuyla birleşmesi, etkilenme eylemini çok daha farklı bir boyuta taşımaktadır. Tüm bunları göz önünde bulundurarak ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışma özelde genç bireylerin inanç gelişimine odaklanmıştır.

Kişiler seçilirken üniversite düzeyinde farklı sınıflarda İlahiyat ve Felsefe öğrenimlerine devam eden öğrencilerden olması en temel kriter olarak belirlenmiştir. Üç farklı üniversitenin İlahiyat ve Felsefe bölümlerinden toplamda 15 Felsefe, 16 İlahiyat olmak üzere, 31 öğrenci örneklem grubuna dâhil edilmiştir. Özellikle üniversite son sınıf öğrencilerinin araştırmanın örnekleme olarak seçilmesinin temel nedeni, belli ölçüde inanç gelişimini tamamlamış olduklarının düşünülmesi olmuştur. Yaşları itibariyle taklit döneminden çıkmış oldukları düşüncesi ve artık din eğitimi sürecini kendi kontrollerine almış oldukları var sayımı, bizi buna teşvik etmiştir. Örneklem grubunun dağılımı 15 Felsefe ve 16 İlahiyat öğrencisi olarak yapıldığı gibi, aynı zamanda her grubun kız ve erkek öğrenci dağılımı da birbirine yakın tutulmaya gayret gösterilmiştir. 15 Felsefe öğrencisinin 7'i erkek, 8'i kız öğrencilerden seçilmiştir. Aynı şekilde İlahiyat öğrencilerinin de 8'i erkek, 8'i kız öğrencidir.

İkincil gruplaşma kriteri olan Felsefe ve İlahiyat öğrenimi gören öğrencilerin seçilmesi, din ve inançlara yaklaşımları açısından İlahiyat öğrencilerinin daha teolojik bir temele sahip oldukları, Felsefe öğrencilerinin ise daha spekülatif/felsefi bakış açısıyla din ve inançları değerlendirdikleri varsayımına dayalıdır. Bu iki farklı eğitim arka planına sahip öğrencilerin kendi dinî inanç/inançsızlıklarına dair değerlendirmeleri ve tespitleri, onların inanç gelişimlerine etki etmiş olabileceği düşünülen geçmiş yaşantılarıyla birlikte ele alınarak yorumlanması hedeflenmektedir.

15 kişiden oluşan Felsefe grubunun içerisinde kendini dindar, ateist agnostik homoseksüel ve alevi olarak niteleyen farklı din ve dünya görüşüne sahip öğrenciler bulunmaktadır. Diğer 16 kişilik İlahiyat grubunda ise dindarlık düzeyleri değişim gösteren muhafazakâr ve modern diyebileceğimiz iki çizgi arasında değişim gösteren öğrenciler mevcuttur.

Herhangi bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için bir hususun özellikle açıklanmasında yarar vardır. Gerek Felsefe ve gerekse İlahiyat Bölümleri'nden örnekleme dahil edilecek katılımcılar seçilirken, amaçlı örnekleme yoluyla tespit edilmiş, hususen dinî yönelimleri bakımından birbirinden farklılık eden öğrencilerin seçimine özen gösterilmiştir. Örneklem grubumuzdaki öğrencilerin dine karşı tutumları hiçbir şekilde ilgili bölümdeki diğer öğrencileri temsil edici nitelikte değildir.

Araştırmaya katılan gençlerin halen sahip oldukları inanç ya da inançsızlık durumuna gelme süreçlerinde kendileri, aileleri, yaygın ve örgün eğitim kurumları, arkadaş çevreleri, okudukları kitaplar, izledikleri filmler, dinledikleri müzikler, takip ettikleri kişiler, mensup oldukları gruplar, kimlik arayışları, rol modelleri vesaire sorgulanarak gelişim sürecindeki etkileşim ağları açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMAYA KATILAN ÖĞRENCİLERİN ÖZELLİKLERİ

Araştırma 2016-2017 eğitim öğretim yılında üç farklı ildeki üç farklı üniversitede öğrenimlerine devam etmekte olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

30 kişi olarak tasarlanan araştırma grubunun 15'i Felsefe Bölümü öğrencisi olarak seçilmiştir. Felsefe Bölümü öğrencilerinin inanç bakımından çeşitlilik arz ettiği görülmüştür. Felsefe Bölümü'ndeki öğrenciler arasından kendini "ateist, agnostik, deist, alevi" şeklinde tanımlayanlar olmuştur.

Felsefe grubu katılımcı gençlerin 1'i kendisini hem ateizme hem panteizme yakın, 1'i deist, 1'i agnostik ve 1'i de daha önceden ateist iken birkaç aydır yeniden ihtida eden bir Müslüman olarak tanımlamıştır. Gençlerden biri ise inancını paylaşmak istemediğini dile getirmiştir. Tabloda yer alan dini durum bilgileri, katılımcıların kendilerine ait tanımlamalardır. Ayrıca gençlerden biri cinsel tercihinin homoseksüellik olduğunu dile getirmiştir. Tablolarda yer alan tüm bilgiler, katılımcıların kendi ifadelerine dayandırılarak oluşturulmuştur. Öğrencilerin mezun oldukları lise türleri, düz, Anadolu veya meslek lisesi ise “Lise”, düz veya Anadolu imam hatip ise sadece “İmam Hatip” şeklinde tanımlanmıştır.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Felsefe Grubu Öğrencilerle İlgili Bilgiler

Katılımcı	Dinî Durumu	Üniversite Sınıf Düzeyi	Mezun Olduğu Lise Türü	Ek Özellikleri
F1K	Ateist/Panteist	3	Lise	-
F2K	Deist	3	Lise	-
F3K	Dindar	2	Lise	5 ay önce ateist
F4K	Dindar değil	4	Lise	Alevi ²
F5K	Çok dindar değil	4	Lise	-
F6E	Dindar	4	Lise	-
F7E	Belirtmek istemedi	3	Lise	-
F8K	İnançlı	2	Lise	-
F9E	İnançlı	2	Lise	-
F10E	İnançlı	3	Lise	-
F11E	Dindar değil	Yeni Mezun	Lise	-
F12K	Agnostik	Yeni Mezun	Lise	Önceden Alevi
F13K	Dindar	2	Lise	-
F14E	Dindarlığa yatkın değil	2	Lise	-
F15E	Dindar değil	3	Lise	Homoseksüel

² Alevilerin hangi türünden bahsettiğine açıklık getirmek adına kendi ifadeleriyle “Müslümanım ama mezhebim farklı Aleviyim. Farklı bir inanç tarzımız var. Ramazan orucu tutmayız, camiye gidilmez. Namaz vesaire gibi şeyleri pek görmedim. Ben de denedim ama bana yakın gelmedi. Yapamadım ama duamı eksik etmeyen bir insanım.”

Araştırmaya katılan genç katılımcıların 16'sını İlahiyat Bölümü öğrencileri teşkil etmektedir. Bu gençlerin 10'u İmam Hatip Lisesi mezunu iken 4'ü Anadolu veya Meslek Lisesi mezunudur. Bir öğrenci ise liseyi Amerika'da okumuştur. Tabloda yer alan tüm bilgiler öğrencilerin kendilerine ait tanımlamaları içermektedir. Dinî durumlarıyla ilgili ifadeler kendilerine aittir. Araştırma nitel bir çalışma olarak tasarlandığı için, mezun oldukları liselerin inanç gelişimlerinde etkili olup olmadığı hakkında bir kanaat belirtmek doğru bir yaklaşım olmayacağından konuyla alakalı bir tespit yapılmamıştır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan İlahiyat Grubu Öğrencilerle İlgili Bilgiler

Katılımcı	Dinî Durumu	Üniversite Sınıf Düzeyi	Mezun Olduğu Lise Türü	Ek Özellikleri
İ1K	Dindar	2	İmam Hatip	-
İ2K	Dindar	2	İmam Hatip	-
İ3E	Dindar değil	4	İmam Hatip	-
İ4K	Dindar	3	Lise	-
İ5E	Dindar	3	Lise	-
İ6K	Dindar	4	İmam Hatip	-
İ7E	Dindar	4	Lise	Amerika'da büyümüş
İ8K	Dindar değil	3	Lise	-
İ9E	Apolitik bir Müslüman	3	İmam Hatip	-
İ10E	Dindar	3	İmam Hatip	Cebrî inanç sahibi
İ11E	Solcu bir dindar	4	İmam Hatip	-
İ12K	Dindar	4	Lise	Amerika'da büyümüş
İ13K	Muhafazakâr bir dindar	3	İmam Hatip	-
İ14E	Dindar	2	İmam Hatip	-
İ15E	Dindar	4	İmam Hatip	-
İ16K	Kısmen dindar	3	Lisesi	-

Felsefe Bölümü Öğrencilerinin Özellikleri

F1K: İncancıdan bahsederken “Bu konuda emin değilim, bir tanrı fikri çok ütopyik çok hayalî ve kurgusal geliyor.” ifadelerini kullanan F1K, “sanki ateizme daha yakın, panteizme daha da yakın” ifadelerini kullanmıştır. Ancak sözlerinin devamında “İnanmam gerektiğini düşünmüyorum. Hayatımı sürdürmem için bir etiketin altına girmem gerekmiyor.” cümlelerini eklemiş ve mülakat boyunca panteizmden ziyade ateist çizgisini korumuştur. Bu nedenle tez boyunca katılımcıdan, ateist kimliğiyle bahsedilmiştir. Türkiye’de doğan her çocuğa, daha doğmadan Müslüman kimliğinin biçildiğini, inanmak denen şeyin bu olmadığını söyleyen F1K, kendisinin de böyle bir geleneğin içine doğduğunu ifade etmiştir. Üç yıl yatılı Kur’an kursu geçmişi olduğunu ancak sorularına mantıklı cevaplar bulamadıkça dinden uzaklaştığını paylaşmıştır. İnançtan uzaklaşma sebebinin Kur’an kursunda karşılaştığı olumsuzluklardan ziyade dinin bizzat kendisi olduğunu dile getirmiştir. Lise yıllarında ilgisini çeken bazı konuları araştırdığını bunun yanı sıra tanıştığı ateist arkadaşının söylemlerinin daha tutarlı ve kendisine daha makul gelmesi sebebiyle ateist çizgiye yaklaştığını ve inkâr sürecine girdiğini belirtmiştir. İnanç meselelerinin artık hayatında yeri olmadığını dile getiren F1K bu konuları konuşmayı çok uzun zaman olduğunu ve bunu herkesle de konuşmayacağını, ilk defa kendisi ve inancı hakkında bu kadar konuştuğunu belirtmiştir. Bir dönem bütün enerjisini ve dikkatini bu konuya vermiş olduğunu ifade eden genç, ilk başlarda inançsızlığı kabullenemeyip direndiğini ancak zamanla iğnelenmeye ve uyanmaya başladığını belirtmiştir. Okuma kitabı tercihinde bile kurgudan hoşlanmadığını, bilimsel gerçeklik barındıran türleri daha tatmin edici ve zevkli bulduğunu ifade etmiştir. İnkâr sürecine girişinde okuduklarının, izlediklerinin, karşılaştığı farklı fikirdeki insanların ve girdiği ortamların, arkadaş çevresinin ve kendi sorgulamalarının etkili olduğunu söylemiştir.

F2K: Kendisinin Tanrı fikrine sahip olduğunu, hayatı boyunca hiç inançsızlığa sürüklenmediğini hatta Felsefe Bölümü’nün incancıyı güçlendirdiğini ancak kendisini Müslüman olarak tanımlamadığını ifade etmiş olan F2K, “Muhammed dendiğinde örnek alınması gereken güzel bir insan görüyorum ancak Sokrates deyince de aynı şeyi hissediyorum. Hz. Muhammed’e karşı duyduğum saygıyı herkese karşı duyuyorum.” cümlelerini kullanmıştır. Orta sona kadar eğitim hayatının dini hassasiyeti olan okullarda geçtiğini söyleyen genç, okulda yapılan bir yaz kampında mistik bir tecrübe olarak

Peygamber Efendimiz'in maneviyatını gördüğünü iddia ederek ağlayan arkadaşı hakkında endişelenmiş ve arkadaşının yaşadığı bu duygu durumuna anlam veremeyerek ürktüğünü söylemiştir. Arkadaşının neden ağladığını hocalarına sorduğunda ise makul bir açıklama yerine “Arkadaşın çok kutlu bir şey yaşadı. Ne güzel! Peygamberimiz'i gördü.” cevabını aldığını söylemiştir. Bu olaydan sonra ailesinin onu buradan almasını isteyerek okul değiştirdiğini ve bu olayın kendisini olumsuz etkilediğini dile getirmiştir. Kendisinin rasyonel bir bakış açısına sahip olduğunu, matematiği bu yüzden çok sevdiğini ancak bütün bunlara rağmen babaannesinin dini yaklaşımının açıklayamadığı şekilde ona huzur verdiğini ve ölümüyle yıkıldığını, zira onu bu hayata bağlayan en anlamlı şeyin onun varlığı ve duaları olduğunu söylemiştir. İslâmî çizgiden uzaklaşma sürecine babaannesinin ölümünün, ailesindeki bilinçsizce ezbere yaşanan Müslümanlığın, sorularına tatmin edici cevaplar alamamış olmasının, arkadaşlarının, okuduklarının ve izlediklerinin etkili olduğunu ve bu olanların zamanla gerçekleştiğini ifade etmiştir. Dinin kendisi değil daha ziyade dini yaşayanların kendisini uzaklaştırdığını söyleyen F2K, kendisine “Sen insanlara bakma, Müslümanlığın özüne bak” diyenleri saçma bulduğunu, dinin insanların davranışlarına yansımaları gerektiğini belirtmiştir.

F3K: Kısa bir süre öncesine kadar inkâr sürecinin içinde olduğunu ve uzun yıllar o çizgide kaldığını belirten F3K, baba tarafının Arnavut kökenli olup sözde bir Müslümanlık anlayışına sahip gayet rahat olduğunu, dedesi, babası ve halalarının alkol kullanan insanlar olduğunu, anne tarafının ise dinine son derece düşkün, Kur'an kurslarında yetişmiş ve gayet tesettürlü iki farklı aile profiline sahip olduğunu dile getirmiştir. Eşler arası dengesizliğin çocuğu oldukça derinden etkileyip sarstığını, her iki tarafın da kendisini bir yöne çekmeye çalıştığını, bu durumun kendisini oldukça fazla etkilediğini ifade eden F3K aynı zamanda kendisinin de her zaman zıt ve ters bir karaktere sahip olduğunu sözlerine eklemiştir. İnkâr sürecinde aile bireyleri arasındaki fikir ayrılıklarının yanı sıra bu zıt karakterinin de etkili olduğunu ayrıca Atatürk sevgisiyle yetiştirildiği için Atatürk'ü sevmeyen din eğitimcilerle karşılaşmasının, okuldaki din dersinde hocasının insanları sağcı solcu diye ayırdığına şahit olmasının bu sürece katkı sağladığını ifade etmiştir. Lisede çevresini kendi gibi ateist insanlardan seçtiğini, okuduğu kitapların, takip ettiği site ve yazarların hayat felsefesini şekillendirdiğini dile getirmiştir.

F4K: Alevi kültürünü aktif olarak yaşayan bir aileye doğduğunu ifade eden F4K, kendisinin alevi ancak dindar biri olmadığını söylemiştir. Kendisinden dindarlığın tanımını yapması ve neyini eksik bulduğu için kendisini dindar görmediğini açıklaması istendiğinde, “Dindar dinini korumak ve yaşamak isteyen, insanlara da göstermek isteyendir ancak şu an dindar dendiğinde aklımıza kötü bir kesim, cahil bir kesim geliyor. Aslında okumaya en çok dindarların yönelimi olduğunu düşünüyorum çünkü oku emriyle bu dine inanıyoruz. Dindar birisinin dinine göre yaşaması gerektiğini düşünüyorum.” İfadelerini kullandıktan sonra kendisinin dindar olmayışını, en büyük günahlardan biri olarak kul hakkını zikrederek dedikodu yapmasına, namaz kılmayıp, oruç tutmayıp ve açık oluşuna bağlamıştır. Bu durumdan dolayı vicdanen rahatsız olduğunu ancak burada aile faktörünün de çok önemli olduğunu dile getirerek kendisinin küçükken camiye çok gitmek istediğini ancak babasının karşı çıktığını belirtmiştir. Kendisine alevi çizgide kalması konusunda baskı uygulayan ailesine bir dönem karşı geldiğini ve cemevine gitmediğini, bu süreçte içine doğduğu kültürü sorguladığını, Kur’an kursu’na birkaç defa gizlice gittiğini, okulda din dersi için bilmesi gereken pek çok şeyi arkadaşlarının desteğiyle öğrendiğini, sevdiği komşu ablasının katkılarıyla Kur’an hakkında bilgi sahibi olduğunu ancak şu anda alevi çizgide karar kıldığını, zaman içerisinde değişime açık olduğunu ve İslâm’a yaklaşp yaklaşmayacağı konusunda net bir şey söyleyemeyeceğini ifade etmiştir. Çok uzak olmayan bir tarihte sevdiği genci kaybeden F4K, çok sevdiği birinin ölümüyle karşılaşmanın onu derinden etkilediğini, sığınma ihtiyacı hissettiğini ve bu durumun kendisini dine yakınlaştırdığını dile getirmiştir.

F5K: Kendisini çok dindar bulmadığını ifade eden F5K, “dindar olsam şu an Kur’an’ın emrettiği örtüyü takmış olurum. Her şeyden önce bu benim eksikim. Ama vicdanlı bir insanım. Bir insan için bir şey yapıyorsam tamamen Allah rızası için yapıyorum. Ama eksiklerim var. Çünkü Kur’an’da bu (başörtü) bir emirdir. Namazlarımı kılıyorum. Sabah namazı dahil hiçbir şekilde kaçırmamaya çalışıyorum.” Cümlelerini kullanmıştır. Annesinden “çok dindar biri” olarak bahseden F5K, annesinin hiç yalan söylemediğini, başkasına sesini yükselttiğinin hiç olmadığını, babasının ise annesi kadar olmadığını ve bazen namazını aksattığını belirtmiştir. Salt bir dindarlık tanımı yapmamış olan F5K’in kendisi ve ailesi hakkında kurduğu cümlelerden “dindarlık” kavramına yüklediği anlam, inkâr durumunu hiç yaşamadığı şeklindedir. F5K, dayısının mütekâmil

yaşantısıyla çok başka bir hayatı olduğunu, ailesi ve akrabalarının büyük çoğunluğu üzerinde çok etkili olduğunu, genç yaşta ölmesiyle beraber herkesin onun gibi Risale okumaya ve Kur'an'a meyletmeye başladığını, daha önce namaz kılmayan gençler arasında topluca namaza başlama faaliyeti gözlendiğini, onun kendisi üzerinde çok etkili olduğunu, onun hikâyeleriyle büyüdüğünü söylemiştir. Belki lise dönemlerinde dini hassasiyetlerinin bir miktar zayıfladığını ancak bu durumun 18'li yaşlarda sona erdiğini belirtmiştir. Nişanlısını kaybettiği zaman zarfında isyana düştüğünü, Allah'ın neden onun sevdiğini ondan aldığını sorguladığını birkaç defa intihara kalkışıp ölmek istediğini, o an Allah'a kızgın olduğunu, ölüp sevdiğine kavuşmak istediğini, o an cennet ve cehennem algısının kalktığını sadece ona kavuşmaya odaklandığını dile getirmiştir. Sonrasında annesinin telkinleriyle bu fikrin doğru olmadığına ikna olduğunu belirtmiştir.

F6E: Ailesini dindar olarak tanımlamayan F6E, “Bana göre dindar, ahlakçılık, dincilik hurafecilik taşıyan değildir” demiştir. Kendisini ise dindar biri olarak gördüğünü söyleyen genç, dindar insan için, “Yaratan'ın, vahyedilenlerin özünü kavrayıp ona göre bir hayat idame ettiren insandır. Vahiy doğrultusunda hareket eden, benimsemiş olduğu ritüellere göre bir hayat tercih eden insandır. Kimlik sahibi, şahsiyet sahibi, hak, hukuk, özgürlük talep eden ve bunların gerçekleşmesinde etken ve etmen olan insandır. Kayıtsız kalmayandır, haksızlıklara zulme... Tıpkı Hz. Hüseyin'in yaptığı gibi kayıtsız kalmayandır. Yaşadığı çevre içerisinde olanlara göz yummayandır. Dindar olmak aynı zamanda bir dava sahibi olmaktır, bir inanca teslim olmak demektir.” cümlelerini kullanmıştır. Ailesini dindar bulmayı sebepnin, dindarlığın tanımına yüklediği anlamın genişliği olduğu düşünülmektedir. Kendisinin küçük yaşlarından beri meraklı bir yapıya sahip olduğunu, bu durumun onu her şeyi sorgulamaya götürdüğünü ve nedenini öğrendiği bilgiler üzerine kendi düşünce dünyasını inşa etmede bu özelliğinin kendisine her zaman avantaj sağladığını dile getirmiştir. Aşırı okuyan biri olduğunu ve kitapların ve felsefenin onu dindarlaştırdığını söylemiştir.

F7E: İnanç bağlamında kendi dinî inancını sadece çevresi ve ailesiyle paylaşmayı uygun gördüğünü söyleyen genç, “Din içsel ve kişiye özgü bir şeydir. İnanırsın ve biter. Ama ben bu taraflarda değilim yani ‘Tanrı vardır’ demek Tanrı'ya hakaret olarak da geçebilir. Çünkü bu O'na ‘Yok olamıyor musun?’ demek gibidir. Bu yüzden ‘vardır’ veya ‘yoktur’ demek problem bana göre.” ifadelerini kullanmıştır. Ailesini dindar olarak tanımlayan F7E, dindar kişinin tanımını ise “Üç semâvî dine göre de değişir. Genel bir

tanım yapacak olursak ‘Tanrı’nın emir ve buyruklarını yerine getiren kişidir.’ Şeklinde yapmıştır. Ailesinin dinle tanışmasını gelenekten gelen bir durum olarak nitelerken kendisinin kitaplar aracılığıyla dinle tanıştığını belirtmiştir. Kendisini hiçbir inanç türünün altında vasıflandıramadığını ancak din adına etik, estetik değerlerin anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Kutsal kitapların tamamını okuduğunu ifade eden F7E, kendisini bu sorgulamalara iten şeyin İslâm’ın siyasette ve ticarete kullanıldığını görmesi ve imamların tutarsız vaazları olduğunu söylemiştir.

F8K: Kendisini dindar değil inançlı bir birey olarak tanımlayan F8K’den dindarlığın tanımını yapmasını ve neden kendisini dindar olarak görmediğini açıklamasını istediğimizde, “Dindar Allah’ın varlığını kabul etmiş ve şüphesi olmadan ona kesin bir şekilde bağlanmış olandır. Hareketleriyle, ibadetleriyle yaşamıyla kesin olarak bağlanmış kişidir. Ancak bende kesinlik yok. Varlığına inanıyorum ama bazı şeylerde ‘Acaba mı?’ şüphesi oluyor sonra tekrar inanıyorum. Yani inancımı gizli tutuyorum. Kendimi bencilliyimi öne atarak atıyorum sonra kaçıyoruz dinden basbayağı kaçıyoruz. O yüzden dindar değilim.” ifadelerini kullanmıştır. Karışık ve kozmopolit bir aileye doğduğunu, annesi ile babasının dini hassasiyetlerinin çok farklı olduğunu belirten genç, inancı konusunda şüpheleri ve aldığı cevaplardan mutmain olmadığı soruları olduğunu dile getirmiştir. Belirttiği arada oluşu sebebiyle de inancından emin olamadığını ve bu durumun dini yükümlülüklerini yerine getirme hassasiyetini de olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Bir cemaatin kurslarında büyümüş olduğunu belirten F8K, okulda dinle alakalı sorularının geçiştirildiğini hatta bu soruları dile getirdiği için ayıplandığını söylemiştir.

F9E: Kendisini dindar olarak görmediğini ifade eden F9E, dindarlığı “dinine bağlı, O’nun yasaklarını, yerine getirilmesi yerine getiren” olarak tanımladıktan sonra “yapmadıklarım var beş vakit namaz kılıyor değilim. Arada bir arkadaşım gelince kılıyoruz. Vicdanen rahatsızlık duyuyorum ama nefsim hâkim olamıyorum.” demiştir. Ancak ailesinden bahsederken dindar bir aile olduğunu belirten genç, çocukken annesiyle beraber ailesinin bağlı olduğu cemaatin sohbetlerine katıldığını söylemiştir. Lisede evden ayrılıp yatılı okulda kaldığı süreçte Allah’a yöneldiğini ifade eden F9E, orada dindar arkadaşlara sahip olduğunu ve o zamanlar beraber “Şöyle yapalım, böyle yapalım.” diyerek birbirlerini teşvik ediyor olduklarını belirtmiştir. Bazı cemaatleri gerek

yurtlarında kalarak gerek sohbetlerine katılarak tanıma fırsatı bulduğunu, cemaatteki bazı davranışların kendisini dinden uzaklaştırdığını ifade etmiştir.

F10E: İnançlı biri olduğunu ancak zamanla dini ritüelleri, yapmaya yapmaya dinden uzaklaştığını ifade eden F10E, 14-15 yaşlarına kadar ibadetlerini düzenli olarak yerine getiriyor olduğunu ancak şu an ibadetlerini yerine getirmediğini söylemiştir. Annesinin hastalığından oldukça etkilendiğini, o dönemde Allah’a yaklaştığını dile getiren F10E, arkadaş çevresinin insan üzerinde çok etkili olduğunu “Ailenin yaptırmadığını arkadaş yaptırır.” sözleriyle vurgulamıştır.

F11E: Kendisini dindar olarak göremediğini söyleyen ancak bunun dindarlık tanımına yüklediği yüksek anlamdan kaynaklandığı anlaşılan F11E’den dindarlığı tanımlamasını istediğimizde, onu bir forma sokmak istemediğini, zaten önümüzde örnek olarak Hz. Peygamberin var olduğunu, dindarlıkta işin sadece ibadet kısmıyla ilgilenmediğini, onun için de dindarlığın kendisi için “İbadetlerini her türlü gösterişten kaçınarak yapmaya çalışan ve bunun devamında gündelik yaşayışı içerisinde bir örneklik, bir temsiliyet kabiliyeti olan” anlamına geldiğini söylemiştir. Dindarlığa yüklediği anlamdan dolayı ailesini dini ritüellerini yerine getiren insanlar oldukları halde kafasındaki ahlakî ideallere uymadıkları için “pek dindar değil” şeklinde tanımlamıştır. Anadolu’da yetişen birinin sorgulayıcı bir tavır içerisine girmesinin pek de kolay olmadığını dile getirmiştir. Zaten uysal ve utangaç bir yapıya sahip olduğunun altını çizen genç, üniversite için başka bir şehre okumaya gitmesinin ve felsefenin, kendisinin sahip olduğu kültürel formun içinden çıkmasına olanak sağladığını ve kendisine eleştirebilme kabiliyeti kazandırdığını dile getirmiştir. Ayrıca yaşlılarla konuşmayı çok seviyor oluşunun kendisini geliştirdiğini, inanç hayatında da en etkili kişinin çocukları çok seven, onlara camiye de sevdirmiş olan, ikramlarıyla ve sohbetiyle çocukların gönlünü fethetmeyi başarmış bir cami imamı olduğunu belirtmiştir.

F12K: Agnostik çizgiye sahip duruşuyla öne çıkan F12K alevi oldukları için dışlanan, sürgün edilen, kendini bildi bileli alevi olduğunu saklaması gerektiği öğretilen bir ailede dünyaya geldiğini dile getirmiştir. Okulda, “Nerelisin?” sorusuna verdiği “Dersimliyim.” cevabıyla deşifre olduğunu ifade ettiği din dersinde hocası tarafından ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz kalarak kendisine küçük yaşta travma yaşatıldığını dile getiren F12K lise çağlarında sorgulamalarının derinleştiğini ifade etmiştir.

Kendisinin zamanla bu sürece girdiğini ve bunda okuduklarının, izlediklerinin, karşılaştığı insanların ve sorgulamalarının etkili olduğunu dile getirmiştir. Kuzenini trafik kazasında kaybeden genç, inanıyor olmayı en çok o zaman diliminde istediğini belirtmiştir. Agnostik olduğunu kabullenme sürecinin kolay olmadığını ifade eden F12K, kopuş sürecinde yaşadığı sancılı duygu durumunu bizzat paylaşmıştır.

F13K: Kendisini dindar olarak tanımlayabileceğini söyleyen F13K, “Benim bir inancım var inancım doğrultusunda yaşıyorum. Ve inancım gereği yapmamam gerekenlerden de sakınıyorum. Bu da benim dindar olduğumu gösterir herhâlde.” ifadelerini kullanmıştır. İnançlı bir aileye doğduğunu belirten genç, sahip olduğu inançta öncelikle ailesinin daha sonra okul, çevre ve kendi okumalarının etkili olduğunu söylemiştir.

F14E: Kendisini dindarlığa pek yatkın olmayan biri olarak tanımlayan F14E, yeri geldiğinde namazını kıldığını ancak devamlı olmadığını bazen cumalara gittiğini söylemiştir. Dindar kişiyi de “Yalan söylemeyen, başkalarının hakkını yemeyen, zina yapmayan kişi” olarak tanımlamıştır. Doğuda bir köyde doğduğunu belirten F14E, ailesiyle ilgili olarak annesinin namazlarına dikkat ettiğini, babasının bazen ihmal ettiğini kendisinin ise namazlarını beş vakit devamlı olarak kılmadığı için vicdanen rahatsız olduğunu söylemiştir. Bu durumun çevresinden kaynaklanıyor olabileceğini dile getiren F14E, “Arkadaşların nasılsa sen de ona uymak istiyorsun, yoksa seni dışlarlar gibi bir şey oluyor, dışlanmamak için onlara itaat ediyorsun gibi bir şey oluyor.” ifadelerini kullanmıştır.

F15E: Kendisinin çok dindar olmadığını ancak Allah’a inandığını, orucunu son iki yıldır sağlık problemlerinden dolayı tutamadığını ifade eden F15E’ten dindarlığın tanımını yapmasını ve neden kendini dindar bulmadığını söylemesini istediğimizde, “Bence dindar beş vakit namazında da falan değil de Kur’an’da yazılan şeyleri içselleştirmiş, gönülden o Kur’an’daki hoşgörüyü o sevgiye sahip olan, ona göre davranandır. Ben de hoşgörülü olmaya çalışıyorum. İslam tam bir hoşgörü ve sevgi dini ama ben o kadar mıyım bilmiyorum.” ifadelerini kullanmıştır. Cinsel tercihinin farklı olup kendisinin homoseksüel olduğu bilgisini paylaşan F15E, bu kimliğinden dolayı ailesi tarafından önce reddedildiğini, annesinin psikologların telkinleri sonucu zamanla kabullendiğini ancak abisinin hala “Benim kardeşim Lut kavminden olamaz” diyerek

duruma tepkili olduğunu, ailesinin de kendisini Müslüman olarak addeden ancak dini yükümlülükleri yerine getirme konusunda aşırı hassas olmayan bir yaklaşıma sahip olduğunu dile getirmiştir. Bir dönem inkâr çizgisine kayarak, kendisini Kitap’ında homoseksüel kimliğinden dolayı dışlayan bir Tanrı’ya neden inanıyor olduğunu sorguladığını ancak daha sonra var olmamasının imkânsız olduğu kanaatine ulaştığını belirtmiştir. Onu bu şekilde de kabul ediyor olduğu ve insanların ayetleri yanlış yorumladığı düşüncesine sahip olduğunu dile getirmiştir. Köken olarak doğulu olduklarını ancak yaşantı olarak akrabalarından farklılaştıklarını uzun yıllardır Batı’da yaşadıklarını, amcalarının cinsel tercihini bilmediğini ve onlara söyleyemeyeceğini dile getirmiştir. Erkek arkadaşı olup olmadığı sorusuna şu an aynı evde kaldıklarını, kendisiyle onur yürüyüşlerinde tanıştığını, daha öncekiyle de internet sitesi üzerinden tanışmış olduğunu belirtmiştir. Cinsel tercihinin farklı olduğunu anladığı yıllarda kendisini yalnız zannederken araştırma yaptığında karşısına bu gibi sitelerin çıktığını, kendisi gibilerin de var olduğunu öğrenince onlarla takılmaya başladığını, bundan önce kendisini farklı hissettiği için toplumdan izole bir hayat yaşıyor olduğunu dile getirmiştir.

Resim 2: Araştırmaya Katılan Felsefe Grubu Öğrencilerin Kelime Bulutu

Mülakat esnasında gençlerin en çok kullandığı kelimeler analiz edildiğinde ortaya yukarıda görülen kelime bulutu çıkmış ve konuşmalarında “ben, insan, zaman, din, düşünmek, kendi, biz, inanç, inanmak, felsefe, aile, namaz, Allah...” gibi kelimelere çokça yer vermiş oldukları saptanmıştır.

İlahiyat Bölümü Öğrencilerinin Özellikleri

İ1K: Dindar bir ailede büyüdüğünü belirten İ1K dindarlığı, “İnanmışın dinin kurallarına uyman ve ona göre yaşanmandır.” şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca ailesinde dinî eğitimin, göstererek ve anlatarak olduğunu dile getiren genç, babasının ve annesinin onları karşısına alarak konuşmalar yaptığını, sevdirecek açıklama yaparak yaklaşıldığını belirtmiştir. Karakterin inançta kesinlikle çok etkili olduğunu düşünen İ1K, ablasıyla tamamen farklı karakterlere sahip biri olduklarını, kendisinin çok daha uysal anne-babasını razı etmeyi önemseyen, ablasının ise asi ve zor biri olduğunu, aynı tarzda, aynı evde büyütülüp aynı eğitimleri almalarına rağmen iki ayrı dünya olduklarını dile getirmiştir. Aralarında yaşları yakın olduğundan kıskançlık yaşanmış olabileceğini düşünen İ1K, ablasının kendisinden nefret ettiğini, anne-babası tarafından takdir edildiğinde sinir olduğunu ve anne-babasına kendisi için “Zaten size yalakalık yapmak için namaz kılıyor.” Tarzında ifadeler kullandığını ancak bu durumun İ1K’i çoğu zaman kendisini samimiyet testine tabi tutmasına, Allah rızasını öncelemesine, riyadan sakınmaya dikkat etmesine vesile olduğunu ve aslında ablasının ona kötülük yaptığını zannederken iyilik yapıyor olduğuna değinmiştir. Anne-babasının arkadaş çevresinin dini hassasiyeti yüksek insanlar oluşunun çok farklı bir etki oluşturduğunu belirten İ1K, onlarla ve çocuklarıyla beraber bir şeyler yapmanın bile ayrı bir zevk verdiğini, oynanan oyunların bile diğer ailelerden farklılaştığını, örneğin ailelerinin onları, “Cennetle müjdelenen on sahabenin adını 20 dk’da ezberlerseniz sizi ata bindireceğiz.” şeklinde dinî argümanlarla teşvik edildiklerini belirtmiştir. Babasını lise yıllarında kaybeden İ1K bu durumun kendisini derinden etkilediğini ve daha da dindarlaştırdığını da belirtmiştir.

İ2K: Ailesinin dindar bir aile olmadığını, babasıyla annesinin dini hassasiyetler bakımından farklı olduğunu belirten İ2K, kendisi için “Bazı insanlar dine eğilimli olur ya hani, o bende yoktu mesela.” ifadelerini kullanmıştır. İsyankâr bir yapısının olduğunu söyleyen genç, annesinin kendisini yazın camiye yolladığını, kendisinin ise camiden çıkar çıkmaz başörtüsünü çıkardığını belirtmiştir. Büyüdüğü mahallenin biraz solcu yapıda olduğunu, arkadaşlarının babalarının içki kullandığını, mahalledeki tek inançlı ailenin kendileri olduğunu, arkadaşlarının açık olduğunu paylaşan İ2K, kendisinin İmam Hatip’e annesinin isteği üzerine istemeyerek gittiğini ancak mezun olurken de ayrılmak istemediğini ve çok memnun kaldığını söylemiştir. İmam Hatip’te olmasına rağmen çok zor kapandığını, bunda büyüdüğü ortamın ve fitraten dine eğilimli olmayışının etkili

olabileceğini belirtmiştir. İnanç gelişiminden bahsederken -kendi deyimiyle- kendisinde bazı şeylerin geç olmasının, babasında görmeyişinden de kaynaklanıyor olabildiğini söylemiştir. Namazlarını liseden mezun olduğu halde o zamanlar bir türlü oturtamadığını ve sallantıda olduğunu, kılmadığı zamanlarda da herhangi bir vicdan azabı duymadığını, anne tarafıyla baba tarafının kafa yapısının çok farklı olduğunu, annesinin kendisini namaza teşvik ettiğini fakat babasıyla bir vakit beraber namaz kılmışlığının olmadığını paylaşmıştır. Dayısının, kendisinin inancında çok etkili olduğunu, ona hep akla mantığa uygun şeyler söylediğini, onunla vakit geçirmekten ve onun anlattıklarını dinlemekten çok hoşlandığını belirtmiştir. Zorlama, dayatma ve korkutma olaylarından hazzetmediğini belirten İ2K, dayısının kendisine sevdirek yaklaştığını, namaz, kapanma gibi konularda yaşadığı zorluğun sebebinin ise kendisine bunların sevgisinin kazandırılmamış olması olabileceğini söylemiştir.

İ3E: Kendisini dindar olarak tanımlamadığını ifade eden İ3E, bunu sadece sorumluluklarını yerine getirmediği için söylediğini, diğer türlü bütün her şeyi kabul ettiğini ve inanç bağlamında sıkıntısı olmadığını söylemiştir. Ailesinin baskıları sonucu istemeyerek İlahiyat'a geldiğinin altını çizen genç, İmam Hatip'e de ailesinin isteği doğrultusunda gittiğini belirtmiştir. Ailesini “ne çok dindar ne de çok uç, klasik köylü Anadolu ailesi” şeklinde tanımlamıştır. Babasını, “40 yaşına kadar her türlü günahı işlemiş sonra tövbe etmiş biri” olarak tanımlayan İ3E, annesi için “bilinçli, çoğu şeyin farkında olarak yapan bir Müslüman” ifadelerini kullanmıştır. İncanın gereklerini yerine getirmediğini, bundan da herhangi bir vicdan azabı duymadığını belirten İ3E, bu yaklaşıma sahip oluşunun sebebi ve süreci hakkında herhangi bir ifade kullanmamıştır. Ancak sübjektif bir kanaatle, baskıların ve babasının “40 yaş” sınırının bu yaklaşımda etkili olmuş olabileceği düşünülmektedir.

İ4K: Sonradan dindar olmuş bir aileye doğduğu belirten İ4K, Allah'ın varlığını ilk olarak, babaannesinin götürdüğü kilisede “Burada Allah'la konuşuyorlar.” demesiyle öğrendiğini söylemiştir. Kendisinin dindar olduğunu düşündüğünü belirten genç, bir kadın için dindarlığı gösteren şeyin belki kıyafet olabileceğini ancak kendisini asıl dindar yapan şeyin düşüncelerinin, kafasındaki Allah tasavvurunun değişmiş olması olduğunu ifade etmiştir. Ailesi hakkında bilgi verirken, dedesinin dini hassasiyeti olmayan ateist biri olduğunu, babaannesinin Batı hayranı dindar olmayan Boşnaklardan olduğunu, babasının alkol kullanan ve belli bir yaştan sonra namaza başlayan eşinin namaz kıldığını

gördüğünde başka odada kılmasını isteyen, sokakta annesiyle yan yana yürümeyen, eşine kendisinden biraz uzakta yürümesini söyleyen biri olduğunu belirtmiştir. Annesinin de babasını yani kendisinin dedesini kaybettikten sonra dine yöneldiğini, namaz kılmaya ve kapandığını söylemiştir. Babaannesinin annesine (geline), dine yaklaştığı için kötü davrandığını, kendilerine ve misafirlerine zorla içki servisi yaptırdığını dile getirmiştir. Babaannesinin yaz tatillerinde kendisini ve kardeşini anne ve babasının evinden alarak tatile götürdüğünü de söylemiştir. Kendisinin dinle tanışması lisedeki din dersiyle ve öğretmenin ilgisile olan İ4K dinle tanışmasından önceki süreçten bahsederken “İnsan bilmediği bir şeyi inkâr da edemiyor ki.” ifadelerini kullanmıştır. Ahiret ve ölümden sonrası hakkında herhangi bir bilgisi olmadığını dile getiren İ4K “daha önce öldüğümüzde toprak olacağız ve bitecek diye biliyordum, ötesini hiç düşünmemiştim, bana öyle öğretildi.” demiştir. Bu ifadeler bize din eğitiminin önemini bir kez daha düşündürmüştür.

İ5E: Dindarlığın en büyük alametinin namaz olduğunu ve kendisinin de dindar bir aileye doğduğunu belirten İ5E, ilahiyata sadece idealini gerçekleştirmek için geldiğini, hiçbir yere giremeyenlerin ilahiyata geldiği gibi bir algı olduğunu ve bunu değiştirmeyi hedeflediğini zira kendisinin ilahiyata isteyerek geldiğini ve hedefi uğruna burayı kazanmasının üç yıl sürdüğünü belirtmiştir. Bir kurumda devam ettiği tefsir dersinde hocanın ayetleri derinlemesine anlıyor olmasının ve kurumun işitme engellilere de işaret diliyle dersi anlamalarına olanak sağlamasının kendisini oldukça etkilediğini dile getirmiştir. Bu durumun kendisine, ilahiyat okuyup ayetleri anladıktan sonra işitme engellilere ulaşma kararı aldığını belirtmiştir. Beline kadar uzayan saçlarıyla dikkat çeken İ5E, önyargıları kırmak adına özellikle cübbelilerle oturmayı sevdiğini, bir uzun saçlı ile bir cübbelinin yan yana gelebileceği göstermeye çalıştığını, çünkü toplumda “Bayanlar bayanlarla, uzun saçlılar uzun saçlılarla” şeklinde bir kalıp yargı olduğunu ve bunu her mekânda kırmayı hedeflediğini belirtmiştir. İnanç sürecinden bahsederken kendisini bir imamın -kendi deyimiyle- adeta tavladığına değinen İ5E, imamın sade yaşantısından, babacan tavırlarından son derece etkilendiğini ifade etmiştir.

İ6K: İnançlı bir aileye doğduğunu belirten İ6K, neye inandığına karar verdikten sonra inandığı şeye sıkıca sarılan ve onu iyice sahiplenen sonra da inancının gerektirdiği şeyi hayatına tatbik eden, inancını destekleyen ne varsa, bu bir filozofun sözü de olsa, bünyesine alan ve inancını insanlarla da sürekli paylaşan kişiyi dindar olarak

tanımlamıştır. “İnsanlar için ne yapabilirim?” düşüncesiyle yola çıktığını ifade eden İ6K, tek hayalinin İstanbul’da okumak olduğunu, o yüzden burayı seçtiğini çünkü pek çok örnek şahsiyetin hayatında bu şehrin yeri olduğunu dile getirmiştir. İmam bir babanın kızı olarak dünyaya gelmiş olan İ6K, babasını da annesini de yaşadıkları kasabayı derleyip toparlayan, herkesin yardımına yetişen, imdadına koşan insanlar olarak tarif etmiştir. Ablasıyla fitrat olarak farklılaştığını, kendisinin daha aykırı ve inatçı olduğunu bu nedenle de ailesinin, ablasına yaptığı baskı ve kıyaslamaları kendisine yapamadığını dile getirmiştir. İmajı, dünyayla bağlantılı olmayı, aktif ve sosyal olmayı önemseyen İ6K, hep bu imkana sahip olan grupları çekici bulduğunu ve içinde yer almaya çalıştığını söylemiştir. İnsanın sosyal kabul için bazı şeyleri yapabilme ihtimalinin yüksek olduğunu düşündüğünü belirten genç, insanın dışlanmaktan ve tek başına kalmaktan korkan bir varlık olduğunu dile getirmiştir. Çevrenin insan üzerinde etkili olduğunu düşündüğü, okumak istediği şehir seçiminden de anlaşılacak genç, evlendiğinde arkadaş çevresini, görüşeceği aile dostlarını bile çocuğunun yetişmesine uygun ortamlar sağlayacak insanlardan oluşturmak istediğini belirtmiştir.

İ7E: Dindarlığa yüklediği anlam sebebiyle kendini dindar olarak görmediğini ifade eden İ7E dindar kişiyi, tasavvufî bir hayata sahip olarak bir yola bağlanmış olan, farzların yanı sıra nafile ibadetler de yapan, Hz. Peygamber’in sünnetine daha fazla sarılan, giyimine kuşamına dikkat eden kimse olarak vasıflandırmıştır. Kendisini, daha farzları yerine getirirken bile zorlandığı için dindar çizgide görmediğini belirtmiştir. Amerika’da yetişmiş olan genç, tasavvufî bir cemaate bağlı olan, muhafazakâr bir aileye sahip olduğunu dile getirmiştir. Amerika’da üniversitelerin paralı olması sebebiyle üniversite için Türkiye’ye geldiğini söyleyen İ7E, Amerika’dayken Türk okuluna gittiğini, bir cemaatin yurdunda kaldığını, bu gibi dinini yerinde tutmaya çalışan gruplara katılmazsa bir insanın Amerika’da Türklüğünü de pek çok değer yargısıyla beraber unutabileceğini ifade etmiştir. Türkiye’deki herkesin anne-babasından mütevellit örfî Müslüman olduğunu ancak Amerika’da doğan bir çocuk için durumun çok farklı olduğunu dile getirmiştir. Türkiye’de insanlara dini hatırlatan pek çok unsur olduğunu, cami, ezan, mezarlık gibi faktörlerin Türkiye’de yaşayanlar farkında olmasa da aslında çok önemli olduğunu, Batı ülkelerinde mezar veya ölümü hatırlatıcı herhangi bir unsurun görünür yerlerde olmadığını, daima tüketim üzere kurgulanan bir görüntü ve imajın olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca New York’un koşturmaya ve telaşının insana manevi

duyguları asla hissettirmediğini ve unutturduğunu söylemiştir. Amerika’da dininden dolayı dışlanma gibi bir olgunun var olmadığından da bahsetmiştir.

İ8K: Kendisini, ibadetlerinin tam olmadığını ve yeterince yaşayamadığını düşündüğü için dindar görmediğini söyleyen İ8K, dindar birinin vasıflarını, “Allah’ı, Peygamber’i, Kitap’ı kabul eden, inandığı şekilde de yaşayan, yalan söylemeyen, sözünde duran, ahlaklı” şeklinde sıralamıştır. Popüler bir bölüm olan PDR olmayınca yine popüler bir bölüm olduğu için İlahiyatı seçtiğini söyleyen İ8K, karakter olarak göz önünde olmayı sevdiğini, İlahiyatçıların toplumda saygın bir yeri olduğuna şahit olduğunu, PDR’nin de İlahiyatın da iş imkânının çok olduğunu belirtmiştir. Dindar bir aileye sahip olmadığını, babasının dinî inancının ne şekilde olduğuna dair bir bilgisinin olmadığını, annesinin ise inancının tam bilincinde olduğunu düşünmediğini, 40 yaşından sonra kapandığını ancak bu konuda çok titiz olmadığını dile getirmiştir. Babasının, İlahiyat okumasına karşı olduğunu, beynini yıkadıklarını düşündüğünü, ancak her konuda serbest bırakıldığını, kapanmayı da dair pek çok şeyi kendi isteğiyle yaptığını dile getirmiştir. Ancak serbestliğin o kadar da iyi bir şey olmadığını düşünen İ8K, etrafında dindar arkadaşlarının babalarını gördükçe “Keşke babam da böyle olsaydı da bize baskı yapsaydı.” diye içinden geçirdiğini söylemiştir. Aile yapısı kendisi gibi olan, anne-babasının arası bozuk olan çocukların ebeveynlerinden birini illa ki sevmediğini ve ebeveynlerine saygısının olmadığını söylemiştir. Sokakta babasının eve gelmesini merakla ve özlemlerle bekleyen eve geldiği için sevindiklerini gören arkadaşlarına bakıp özendiğini zira kendisinin babasına karşı böyle bir duyguyu hiç yaşamadığını dile getirmiştir. Dinin eve huzur getirdiğini düşünen İ8K, arkadaşlarının evindeki neşe ve huzurun sebebinin İslam olduğunu düşündüğünü, dindar insanların evlerinin kokusunun bile farklı olduğunu belirtmiştir. İnanç gelişiminden bahsederken, anneannesine baktığı için sadece hafta sonları eve gelen ablasının kendisinde çok etkili olduğunu, eve geldiğinde onu namaz kılarken görmesinin, hafta içi 5 gün evde hiç yaşanmayan bir durum olması nedeniyle oldukça dikkatini çektiğini belirtmiştir. Ablasının kendisine namaz kılma ve kapanmada ön ayak olduğunu, anneannesinin de kendisine Kur’an öğrettiğini, anneannesinin evine gidince kendisini çok farklı hissettiğini çünkü evlerinde hiç Kur’an okunmadığını söylemiştir.

İ9E: Kendisini Müslüman apolitik bir Kürt olarak tanımlayan İ9E, herkesin dindarlık anlayışının farklı olduğunu, genel bir ifadeyle cenneti kazanmak için ayrı bir

faaliyetin içine girmek anlamına geldiğini belirtmiştir. Doğulu Kürt dindar bir aileye doğduğunu ifade eden genç, muhafazakâr millî görüşlü bir tabanda büyüdüğü, babasının eskiden koyu Hizbullahçı, abisi ve kendisinin millî görüşçü olduğu, abisinin lisede Hizbullah propagandası yaptığı için Lübnan-İsrail savaşı zamanında okuldan atıldığı, sonradan ailecek dinin muhafazakâr kesimin elinde olmadığını öğrenince sekülerizme kaydıkları bilgilerini paylaşmıştır. Kendisi küçük yaşta iken İstanbul'a göç etmek durumunda kaldıklarını, babasının açtığı marketin dikiş tutturabilmesi için toplum tarafından dışlanmamaları için mahalleliye "Biz de sizdeniz, biz de Müslümanız" imajı verebilmek adına her namaz vaktinde babasının kendisini elinden tutup sürükleyerek etrafa göstere göstere camiye götürdüğünü ifade etmiştir. Ayrıca istemediği hep kaçtığı halde zorla bir cemaatin Kur'an kursuna gönderildiğini, babasına yalvardığını ama ona aldırış edilmediğini, bu durumdan nefret ettiğini belirtmiştir. Şimdilerde ise kendi yaşadığı tecrübelerden mütevellit yeğenlerini, komşu çocuklarını vs. Kuran kursundan uzak tutmaya gayret gösterdiğini, yengelerine Kur'an'ı çocuklarına evde kendilerinin öğretmesini telkin ettiğini söylemiştir. Kur'an kursu yerine çocukları müzik, matematik vs. kursuna gitmeleri konusunda teşvik ettiğini belirten İ9E, Kur'an kursunda hemcinsleriyle yetişen erkek çocuğunun incelikten yoksun, kız-erkek muhataplığından bîhaber kaldığını, kurstan çıkan bir erkeğin esnaf bir kızın "Merhaba, iyi günler." hitabını bile yanlış yerlere çekebilecek kadar dış dünyaya yabancı bırakıldıklarını belirtmiştir. Pek çok grup ve cemaate dâhil olduğunu, pek çok siyasi ve ideolojik düşünceden geçtiğini söyleyen İ9E dikkat çekme, kendini gösterme çabasında olduğu yıllarda çok farklı ideolojilerin peşinden sürüklendiğini ancak zamanla, okuya okuya aydınlandığını, farklılaştığını, bakış açısını değiştirdiğini söylemiştir. Mahalle baskısının olduğu yerde taklit yapmayı tercih edeceğini ifade eden genç, namaz kılınan bir ortamda kendisi kılmadığında farklı bakışlara maruz kalacaksa bunu önlemek için kılmaya gidebileceğini söylemiştir.

İ10E: Cebri bir bakış açısına sahip olduğunu vurgulayan İ10E, neden ilahiyatı seçtiği sorusunu bile "Aldılar beni buraya koydular." şeklinde cevaplamıştır. Kendisinin rüzgârın önüne düşmüş bir yaprak misali olduğunu söyleyen genç, insanın Allah'ın çizdiği takdirin dışına çıkmaya çalıştıkça kendini boş yere yordüğünü ve yıprattığını, teslim olsa rahat edeceğini belirtmiştir. Kendini gönül dünyası da zihin dünyası da karışık bir adam olarak niteleyen genç, agnostik tanımla biraz bağdaştırarak "Dilim diyor ki:

‘Evet tanrının varlığı hakkında ya da yokluğu hakkında net bir şey söyleyemeyiz deliller yetersiz.’ Ama gönlüm “Evet hakikat vardır, tanrıdır.’ diyor.” ifadelerini kullanmış ve zihninin ve gönlünün tam manasıyla kabul ettiği bazı şeyler olması gerektiğini söylemiştir. Ailesini sağlam dindar olarak tanımlayan İ10E, anne tarafının Sünni baba tarafının ise Şii sempatisiyle harmanlanmış İran etkisi barındıran Sünni olduğunu söylemiştir. Allaha inandığını ancak inancını gereklerini yerine getirme konusunda bir çabası olmadığını, kendisini harekete geçirecek yeterli cazibeyi göremediğini, cennetin kendisine cazip gelmediğini, cehennem de o kadar korkutucu gelmediğini ve Tanrı’nın ona sorumluluklarını yerine getirmesi için başka bir şey göstermesi gerektiğini dile getirmiştir. Çok sayıda tasavvufi cemaate girmişliği olduğunu belirten İ10E, istihareyle hareket ettiğini ifade etmiştir. Karakter özelliklerinin inançta etkili olduğuna inandığını söyleyen İ10E, Hz. Ömer’e “Faruk”, Hz. Ebu Bekir’e “Sıddık” denmesinin karakterin inanca yansımalarıyla bağlantılı olduğunu söylemiştir.

İ11E: Annesi iki üniversite mezunu ve yüksek lisans yapmış biri olan İ11E, babasının ise ortaokul terk bir tüccar olduğunu, babasının işi nedeniyle çoğu zaman dışarda olmasından mütevellit, kendisiyle ve eğitimiyle daha çok annesinin ilgilendiğini belirtmiştir. Babasının ailesinin -yani dedesinin- her akşam evde içki kullanan, annesinin ailesinin ise dindar aileler olduğunu söylemiştir. Gençken babasının da alkol kullanmış olduğunu ancak sonrasında bıraktığını, 6 ay önce de hacca gidip namaza başladığını belirten İ11E, annesinin yönlendirmesiyle İmam Hatibe gittiğinden ve şu anki ilahiyat eğitimiyle neredeyse aynı eğitim düzeyinde oldukça kaliteli bir eğitim aldığını söylemiştir. Kendini dindarlık bakımından ne çok aşırı ne de çok aşağı bir çizgide gördüğünü belirten İ11E, her yaşın kendine has yaşanması gerekenlerinin olduğunu, “şunu da şu yaşta yapmadım” pişmanlığını yaşamak istemediğini, hataları için ise “keşke yapmasaydım” yerine “yaptım ve yanlışmış” demeyi yeğlediğini, insanın bazı şeyleri kendi deneyimleyerek öğrenmesinin daha kalıcı etkiler bırakacağını düşündüğünü ifade etmiştir. Kendisini solcu bir dindar olarak gördüğünü söyleyen genç, genelde sol görüşlü yazarları okuduğunu ve sol görüşlü müzisyenleri dinlediğini belirtmiştir. Özgür bir ortamda, özgüvenli biri olarak yetiştiğini belirten İ11E, arkadaşlarından bazılarının böyle olmadığını, onların yetiştirme farklılığı sonucu ortamda konuşamaz duruma getirildiklerini, kendisinin ise ailesi tarafından fikirlerine önem verilen ve kendisine saygı duyulan, bir ortamda söz hakkı tanınan biri olarak yetiştirildiğini ifade etmiştir. Arkadaş

ortamının etkili olduğunu, örneğin kendisinin sigaraya arkadaş ortamında başladığını ancak babasının her akşam içmesinin ve onun da kendi yaşlarındayken sigaraya başlamış olduğu bilgisinin hiç etkili olmadığını söyleyemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca arkadaş etkisi konusunda, lise döneminde yazlık arkadaşlarının yanına gittiğinde onlarla beraber alkol kullandığının vaki olduğunu da belirtmiştir.

İ12K: Dindar bir ailesi olduğunu belirten genç, dindarlığı Allah’a karşı sorumluluğumuz olan her emri yerine getirmek, İslam’ın imajını düzeltmek olarak tanımlamıştır. İlerde başörtüsü sıkıntısı yaşamamaları için ailesini Amerika’ya getirmiş imam bir babanın kızı olan İ12K, üniversite için Türkiye’de bulunduğunu belirtmiştir. Amerika’da Müslüman olmakla Türkiye’de Müslüman olmak arasında farklar olduğuna değinen genç, Amerika’nın insana dinini yaşamada özgür olduğu hissini verdiğini, dinî tercihlere duyulan saygının kişiye dinini hissettirdiğini ifade etmiştir.

İ13K: Kendisini “çok dikkat etmeye çalışan muhafazakâr bir dindar” olarak tanımlayan İ13K, dindarlığın, daha önce sahip olduğun alışkanlıkları doğrunu öğrendikten sonra yenisiyle değiştirebilmek demek olduğunu belirtmiştir. Annesinde dindar olarak bahseden genç, aynı hassasiyetlere sahip olmadığını düşündüğü için babasından dindar olarak bahsetmemiştir. Annesinin “Allah emrettiği için bir şeyleri yapma” anlayışına nazaran babasının “anne-babasından öyle gördüğü için yapma, geleneğe uyma” anlayışına sahip olduğu için birbirlerinden farklılaştıklarını belirtmiştir. Namaza ilahiyatta başladığı bilgisini paylaştan İ13K, bunun sebebinin annesinin kendisine karşı yanlış tutumu olduğunu dile getirmiştir. Karakteristik olarak kendisine zorla yaptırılan bir şey olduğunda tamamen ters tepen biri olduğu için namaz konusunda da bu durumu yaşadığını söylemiştir. Aynı zamanda meraklı bir yapısının olduğuna değinen genç, bu özelliğinin kendisini dini anlamda da geliştirdiğini ve bunun inanç gelişiminde etkili olduğunu söylemiştir.

İ14E: Ailesini gayet dindar olarak nitelendiren İ14E, dindarlığa dair bilgilerinin %90’ını annesinden öğrendiğini belirtmiştir. Ablasının da imam-hatip, ilahiyat, dinî eğitim gibi konularda örnekliğinin olduğunu söyleyen genç, evde din eğitimiyle yakından ilgilenildiğinden Kur’an kursuna gitmesine gerek kalmadığını söylemiştir. Çok küçük yaştan itibaren ailesinin evde kendisine imamlık yapma sorumluluğu yüklediğini, bu tutumun kendisi açısından pek çok geliştirici etkisi olduğunu, önem verildiğinin

hissettirilmesinin kendisinde hem sorumluluk duygusunu geliştirdiğini hem dinî gelişim bağlamında teşvik edici önemli bir unsur işlevi gördüğünü belirtmiştir.

İ15E: Küçüklüğünden beri dindardır olduğunu, kitap okurken bile dini kitapları tercih ettiğini, ilahiyata bu nedenle isteyerek geldiğini, burasının her zaman kendisine havalı geldiğini belirten İ15E, babasının çok dindardır ama aynı zamanda özgür görüşlü bir insan olduğunu, kendisinin piyano çalmasını, ney üflemesini, karateyle ilgilenmesini, yurt dışına çıkıp gezmesini her zaman desteklediğini ve ön ayak olduğunu belirtmiştir. Dindarı, emir ve yasaklara yani şeriat denilen çizgiye uyan, namaz kılan bilerek günah işlemeyen, bilmeyerek işlediğinde yanlışından dönen, İslâmî yükümlülüklerin, Allah'ın emirlerinin dışına çıkmayan kişi olarak tanımlamıştır. Küçüklüğünden beri yatarken babasıyla beraber dua ettiğini, babasından hep peygamber kıssalarını dinlediğini, babasının her zaman ona “ne yaparsan yap ama din çerçevesi içinde yap” telkininde bulunduğunu belirtmiştir. Annesinin ise kreş sahibi olduğunu ve annesine her zaman çocuklara dinî eğitim verirken şahit olduğunu, kreşte sadece onları dinlerken bile kendisinin istemsizce pek çok şeyi ezberliyor olduğunu fark ettiğini söylemiştir. İmajı oldukça önemseyen İ15E, din eğitimi verilecek çocuklara sağlam bir imaj çizmenin bile çok etkili ve yeterli olduğunu düşündüğünü zira sahabe efendilerimizden bile çok az bir kısmının müçtehit, diğerlerinin ise sadece güzel ahlaklı insanlar olduğunu söylemiştir.

İ16K: Ailesini pek çok açıdan geniş fikirli ve kısmen dindardır olarak tanımlayan İ16K, ilahiyatta kıyafetlerinden dolayı geniş mezhep olarak algılandığını söylemiştir. O ise dindarlığın kalıplara bağlanmaması gerektiğini, kusursuz bir insan olmadığını ancak çok da eksik olmadığını düşündüğünü belirtmiştir. İlahiyatta karşılaştığı önyargılı bakışlar doğrultusunda ailesi için kullandığı “kısmen dindardır” tanımlamasını açıklayıcı olarak “Dindarlık algısına göre değişir tabii bu. Buradaki insanlara göre çok daha geniş bir aile benimki.” İfadelerini kullanmıştır. Annesinin üniversite zamanı kapanmış olduğunu, öğretmen olduğu için bir dönem okuldayken açmak durumunda kaldığını, babasının ise daha yeni yeni yeni namaza başladığını ifade etmiştir. Namaz kılması, kapanması vs. konularda rahat yetiştirildiğini, kendisine baskı uygulanmadığını ifade eden İ16K, kapanmakta çok zorlandığını, girdiği ortamlardaki herkesin açık olduğunu ve kendisini çok farklı karşıladıklarını, evvelde de az olan özgüvenini tesettürün tamamen alıp götürdüğünü, insanda fitraten var olan beğenilme duygusunu kapanmanın ört bas ettiğini belirtmiştir. Lise yıllarında yurttan kaldığında çok zorlandığını ve çok ağladığını,

“ben ve kendi” kelimelerinin göze çarpmasının gerek mülakat esnasında muhatabımız olmalarından gerekse kendilerine önem vermelerinden kaynaklanmış söylenebilir.

4. VERİ TOPLAMA ARACININ GELİŞTİRİLMESİ

Araştırma, gençlerin inanç gelişimleri ve eğitimleri esnasında etkili olan olumlu ve olumsuz faktörleri tespit etmek adına danışman gözetiminde hazırlanmış yarı yapılandırılmış açık uçlu mülakat sorularının katılımcı gençlere yöneltilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

Bazı gençlerin inanç durumundaki farklılık sebebiyle bazı sorulara gerek kalmamıştır. Mülakat soruları katılımcının inanç pozisyonuna göre esnetilmiş ya da daraltılmıştır. Sorular yöneltilirken sıralama gözetilmemiş, konuşmanın gidişatına göre düzenlenmiştir.⁴

5. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

Bu çalışmada birincil veri toplama ve analiz aracı araştırmacının kendisidir.⁵ Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin katılımcıyı kalıplar içerisinde boğmak yerine görüşmeye hafif esneklik sağlayarak katılımcının kendini ifade ederken daha özgür ve rahat olmasına katkıda bulunacağı düşünülmüştür. Zira durum çalışması araştırmaları, gerçek yaşamın ortam ve bağlamının içinde araştırılmasıdır.⁶ Ayrıca genç katılımcıların araştırma sorularına yoğunlaşabilmeleri adına görüşmeler bireysel olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları hazırlanmadan önce araştırma konusuyla ilgili alan yazın taraması gerçekleştirilmiştir. Konu belirlendikten sonra araştırma formunda yer alması düşünülen maddeler belirlenmiştir.

Araştırmaya ilişkin veriler üç farklı üniversitede okuyan üniversite gençlerinden elde edilmiştir. Görüşmeler, üç farklı üniversitenin Felsefe ve İlahiyat Bölümleri’nde öğrenim gören öğrencilerle 09.03.2017-30.05.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında araştırmayla ilgili gerekli malumat verilmiş ve araştırmaya gönüllü

---

⁴ Bkz. Ek II.

⁵ Sharan B. Merriam, *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Rehber*, çev. Selahattin Turan, 3. bs., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, s. 39.

⁶ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Selçuk Beşir Demir, Mesut Bütün, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013, s. 96.

olarak katılmayı kabul ettiklerine dair sözlü ve yazılı beyanları üzerine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında, veri kaybını önlemek için katılımcıların onayıyla, ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcılara, ses kayıt cihazı kullanılacağı, görüşme sonunda kaydı dinleyebilecekleri, gerekli görmeleri halinde kayıtlardaki görüşleri kısmen ya da tamamen çıkarabilecekleri, kayıtların hiçbir yerde paylaşılmayacağı ve amaç dışı kullanılmayacağı bilgilerinin içinde Araştırmaya Gönüllü Katılım Formu⁷ sunulmuş ve kişisel kimliklerinin saklı tutulacağı güvencesi verilerek karşılıklı imza altına alınmıştır. Araştırmacı, yaptığı görüşmeler sırasında katılımcıların mülakat sorularına verdikleri cevapları etkilememek için tarafsız bir gözlemci ve meraklı bir dinleyici rolünü üstlenmiştir.

Görüşme sonunda katılımcılardan elde edilen veriler nitel araştırma veri analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen verilerin analizini kolaylaştırmak adına MAXQDA 12 programı kullanılmıştır. İçerikler analiz edilirken verilen cevaplar tek tek taranmış ve benzer özellik taşıyan cevaplar gruplanarak belli temalara, kavramlara ulaşılarak yorumlanmıştır.

Veriler belli aşamalardan geçerek analiz edilmiştir.

- a. Verilerin kodlanması
- b. Temaların bulunması
- c. Benzer kodların ve temaların bir araya getirilmesi
- d. Bulguların tanımlanması ve yorumlanması

Gençlerle yapılan mülakatlarda ses kaydı kullanılmıştır. Her biri tam metin deşifre edilmiştir. Felsefe Bölümü öğrencilerine F1K, F2K, F3K, İlahiyat Bölümü öğrencilerine ise İ1K, İ2K, İ3E, şeklinde kodlar verilmiştir. Kodlarda yer alan “F” harfi Felsefe Bölümün’e, “İ” harfi İlahiyat Bölümün’e, “K” harfi kız öğrencilere, “E” harfi erkek öğrencilere işaret etmektedir. Deşifre yapılırken gençler tarafından kurulan cümleler değiştirilmemiş, devrik ya da kurallı cümleler aynen metne yansıtılmıştır. Gençlerin ifadeleri arasındaki benzerliklere dayalı gruplamalar yapılmış, daha sonra gruplara uygun temalar oluşmuştur.

---

⁷ Bkz. Ek I.

Araştırma bulgularının inandırıcılığı, geçerlik ve güvenilirlik ölçütlerine uygunluğu nispetinde değerlendirilmektedir. Ancak nicel araştırmalara yönelik bu kavramlar nitel araştırmalar söz konusu olduğunda farklı boyuta taşınmaktadır. Zira nicel çalışmalarda olay veya olguların sayısal özelliği ön plana çıkarken nitel çalışmalarda olay veya olguların taşıdığı niteliğe odaklanılmaktadır.⁸

Araştırmanın iç geçerliğini sağlamak adına bulguların anlamlılığı, tutarlılığı ve bütünlüğü araştırmacı tarafından sıkça test edilmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplarda kullandığı ifadeler arasında kapalılık olduğu fark edildiğinde konuyu detaylandırmaları ve daha anlaşılır hale getirmeleri istenmiştir. Bulguların kendi içinde tutarlılığı ve anlamlılığı kontrol edilmiştir. Bireylerle yapılan görüşmelerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Bulguların daha önceki araştırmalarla uyumluluğu karşılaştırılmıştır. Temalar yorumlanırken bazı yerlerde tümdengelim bazı yerler tümevarım yöntemi kullanılmıştır. Bulgular araştırmaya katılan gençlerin onayına sunulmuş ve onlar tarafından da gerçekçi bulunmuştur. Araştırma bulguları kendi içinde tutarlı ve önceden yapılan tahminlerle uyumlu bulunmuştur.

Araştırmanın dış geçerliğini sağlamak adına ise, veri toplama aracının seçilmesi, hazırlanması verilerin toplanması, analiz aşamalarına varıncaya kadar araştırma süreci detaylı olarak anlatılmıştır. Bulgular alan yazınla karşılaştırılarak ulaşılan sonuçlar teyit edilmiştir. Araştırma sonuçları katılımcı sayısındaki sınırlılık nedeniyle genelleme yapmaya uygun değildir. Ancak araştırmaya katılan gençlerin inanç bakımından çeşitliliği yapılan araştırmayı diğerlerinden farklı ve dikkat çekici kılmaktadır. Araştırma sonuçları okuyucuların kendi deneyim ve tecrübeleriyle de ilişkilendirebilecekleri özelliktedir. Araştırma bulguları benzer ortamlarda da kolaylıkla test edilebilir niteliktedir. Araştırma bulgularının başka araştırmalarla da desteklenmesi için gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Araştırma, sosyal bilimler dâhilinde insan davranışlarına yönelik nitel bir çalışma olarak tasarlanmış bulunduğundan tekrarlanabilir özelliği taşımamaktadır. Dış güvenilirliği sağlamak adına araştırmaya kaynaklık eden bireyler, verilerin elde edildiği bireylerin sosyal ortamları (okudukları bölümler), veri analiz aşamaları açık biçimde tanımlanmıştır.

---

⁸ Şimşek, Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 269.

Araştırmanın iç güvenirligi ise yapılan mülakatlara herhangi bir yorum katılmadan direk alıntılama yöntemi kullanılarak, birden fazla araştırmacıya danışmak suretiyle elde edilen bulgulardan ulaştıkları sonuçları, araştırma sonuçlarıyla karşılaştırarak, görüşme gerçekleştirilen gençleri sosyal ortamlarında da gözlemleyerek ve araştırma sonuçlarını başka araştırmalarla karşılaştırıp sonuçların güvenilirliği teyit edilerek sağlanmıştır.⁹

Katılımcıların düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edebilmelerine imkân tanımak, araştırma odağıyla ilgili sorulara daha iyi yoğunlaşabilmelerini temin etmek ve uygulama kolaylığı açısından, veriler bireysel görüşmelerle toplanmıştır. Uygulama bizzat araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır. Araştırmaya ve çalışma grubuna katılım, gönüllülük esasına göre yapılmış ve Araştırma “Gönüllü Katılım Formu” ile katılımcıların yazılı onayları alındıktan sonra görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve doküman analizi ile elde edilmiştir. Verilerin analizi MAXQDA 12 nitel veri analiz yazılımı ile yapılmıştır.

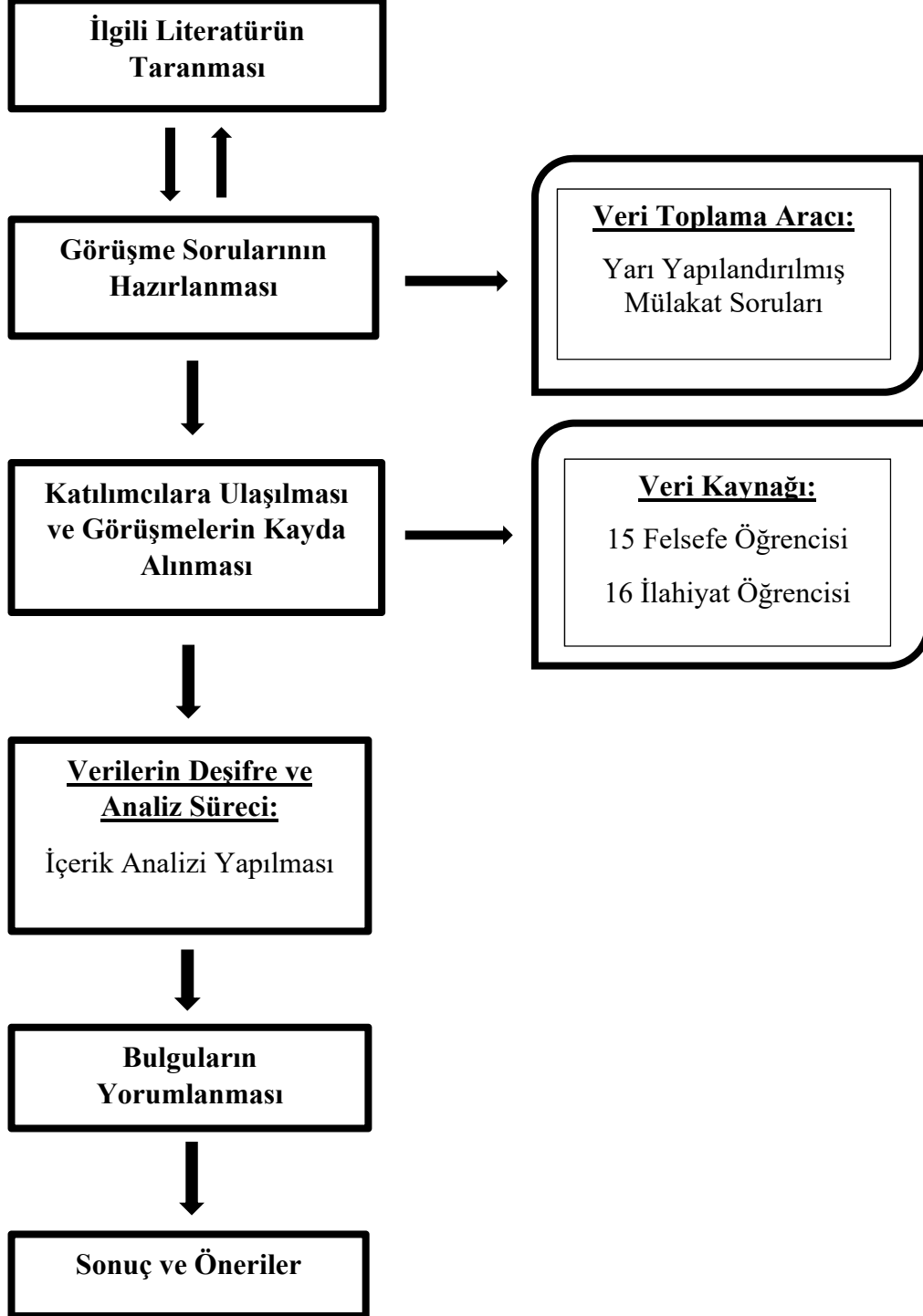
Nitel bir araştırma olan bu çalışmada görüşme tekniğinin kullanılması ile gençlerin özel hayatlarında yaşadıkları tecrübeleri pek çok boyutuyla aktarabilmeleri hedeflenmiş ve her biriyle birebir görüşme sağlanmıştır. Nitel yöntem, durumu sayılarla ifade etmek yerine gerçek yaşamdan kesitler sunarak var olan durumu derinlemesine araştırmamıza olanak sağlamaktadır. Katılımcı öğrencilerimize kartopu tekniği ile ulaşılmış gençlere önceden konuyla ilgili bilgi verilmiş ve önceden belirlenen sorular gençlere yöneltilirken görüşme ses kaydına alınmıştır. Ancak ana konunun yanı sıra farklı yan başlıkların da ortaya çıkabileceği düşünülmüştür. Nitekim görüşmeler sırasında soruların dışına da çıkılmış ve yaptığımız derin görüşmeler görünenin ötesinde özünde barındırdığı temele inmemize imkân sağlamıştır. Bu yolla pek çok ayrıntı, keşfedilmeye ve kavranmaya çalışılmış ve bütüncül bir gözle değerlendirmeler kayda geçirilmiştir.

---

⁹ Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik sağlanması için alınması gereken önlemlerle ilgili detaylı bilgi için bkz. a.g.e., ss. 269-77.

Araştırmanın Temel Amaçları

Bireyin yaşantı, soru ve gözlemleriyle şekillenen inanç veya inançsızlık durumunu temellendirmede onu olumlu veya olumsuz yönde etkileyen yetişkin tutum ve davranışları, çevresel faktörler, kişisel tecrübeler vs. tespit edilerek din eğitimi açısından değerlendirilmesidir.

6. ARAŞTIRMACI DURUŞU

Araştırmacının İlahiyat Bölümü'nden mezun olması, üniversiteyi yakın zamanda bitirmiş olması ve bir lisede DKAB öğretmeni olarak çalışıyor olması, çalışma grubundaki gençleri anlayabilmesi ve onlarla rahat iletişim kurabilmesi açısından kolaylık sağlamıştır. Araştırmacı, din eğitimi kimliği taşıyor olması ve aktif din eğitimi sürecinin içerisinde yer alması sebebiyle gençlerin inanç gelişimlerinden kendini sorumlu hissetmekte; kendisini, gençlerde dinî gelişim süreçlerini incelemeye ve keşfetmeye dönük yüksek motivasyona sahip biri olarak görmektedir. Öğretmenlik vasfı gereği din eğitimi imajının gençleri etkileyen faktörler arasında yer aldığı farkındadır. Gerek kendi görev yerinde bulunan lise gençlerinden gerekse yaptığı çalışmada yer alan araştırma grubundaki üniversite gençlerinin ifadelerinden edindiği bilgi ve tecrübelerle, kendisinin gençlerin inanç gelişim sürecindeki faktörlerden biri olarak pozitif yönlü etki bırakabilmesi için yeterli dinî ve entelektüel donanıma, etkili bir duruşa ve dünya görüşüne sahip olması gerektiğinin bilincindedir. Bu bilinç, görüşmeler sırasında inanç gelişimi ve eğitimiyle ilgili tüm konuların açıklıkla konuşulabilmesine imkân tanımıştır.

Araştırmacı çalışma grubuyla arkadaşlık düzeyinde bir ilişki kurarak kişilerin güvenini kazanmaya çalışmış, bu sayede mülakat esnasında öğrencilerin daha rahat olmalarını ve hayatları hakkında daha detaylı bilgiler vermelerine olanak sağlamıştır. Öğrencilerden önemli bir kısmının görüşme esnasında, daha önce kendilerinin bile hayatlarını bu açıdan hiç ele almadıklarını, hayatlarına dair bu bilgileri bir başkasıyla bu kadar rahat ve detaylı olarak hiç konuşmadıklarını ve konuşmayacaklarını ifade etmiş olmaları, araştırmacının güven verici ve tarafsız bir duruş sergilediğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR, YORUM VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde gençlerin aldığı din eğitiminin formel veya informal kaynaklı oluşuna göre elde edilen veriler sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir.

1. İNANÇ GELİŞİMİNE ETKİ EDEN FORMEL DİN EĞİTİMİ KAYNAKLARI

Okula giden her birey 4. Sınıftan itibaren örgün eğitim içerisinde din eğitimiyle formel yoldan karşılaşmaktadır. Bu süreç lise yıllarıyla sona ermektedir. Üniversitede ise din eğitime devam etmek isteyenlerin fakülte tercihini bu talepleri doğrultusunda yapmaları gerekmektedir. Araştırmamızın kapsamına üniversitede de din eğitime devam etmeyi seçen İlahiyat öğrencilerinin girmesi nedeniyle bu bölümde ortaöğretim ve lisenin yanı sıra üniversite yılları da ele alınmıştır.

Ayrıca gençlerin tercihe bağlı olarak gittiği ve formel yoldan din eğitimi aldığı cami, Kur'an kursu ve bazı özel kuruluşlardaki deneyimlerine dair paylaşımları da bu bölümde incelenmiştir.

1.1. OKUL VE ÜNİVERSİTELER

Formel eğitim, sıra dışı bir engel olmadıkça hepimizin dâhil olmak zorunda olduğu bir sistemdir. Bu nedenle de insan ister istemez pek çok etki faktörünün içine dâhil olmaktadır. Dersler, öğretmenler ve öğrencilerden oluşan bu dış etmenlere karşı kişi bazen etken bazen edilgen konumdadır. Gençlik dönemine rastlayan ortaokul ve lise yıllarında bireyin bu faktörlere duyarsız kalması muhal görünmektedir. Genellikle 18 ve sonrasında söz konusu olan üniversite ise artık biraz daha etkilenme hususunda seçici olduğu tespit edilen bir dönemdir.

Araştırmamızın bu kısmında okul ve üniversite hayatının gençlerimiz üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır.

Gençlik yılları imanın en temel unsuru olan Allah hakkında daha derin bir düşünmenin, O'nun varlığını kabul ile birlikte mahiyetini kavramaya dönük güçlü bir arzunun geliştiği yıllar olduğundan, bu yıllarda okulda aldığı derslerin, gencin inanç ve düşünce dünyasında yeni pencereler açılmasına, yeni anlayışlar geliştirmesine zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Örneğin:

F8K: -Şüpheye düştüğün oldu mu?

-Evet düştüm. 14 yaşlarım civarlarında, Allah'ın ne olduğunu, nasıl bir varlık olduğunu, varlıksal olarak düşünmeye başladım. Fen dersi görmeye başladığımız zamanlar, Allah'ın enerji olduğunu düşünmeye başlamıştım. Böyle çok yüksek bir enerji... Bunda en etkili şey yeni öğrendiğim şeyler. Çünkü Allah'ın olması diye bir gereklilik var. Çünkü olmak zorunda. Etrafına bakarak olmak zorunda diye görüyorum. Ama onu bir yere oturtamıyorum. Yeni şeyler öğrenince, "Acaba bu olabilir mi?" diyorum. Şu an hala en yüksek bir enerji gibi. Hala öyle görüyorum sanırım.

Öğretmenler kendilerinden örnek, olumlu, düşünceli, doğru ve yerinde davranışlar beklenen, mesleğin "toplum önderliği" vasfı gereği başlı başına rol modellik ihtiva ettiği kimselerdir. Bundan dolayı ayrımcılık, aşağılama, yok sayma gibi kötü davranış biçimleri, öğretmenlerden beklenmeyen hareketlerdir. Katılımcılarımızdan F12K, öğretmeninden ayrımcılık gördüğünü ve bundan olumsuz yönde etkilendiğini dile getirmiştir. Din Kültürü öğretmeninini onu görmezden geldiğini, daha önce hiç karşılaşmadığı halde süreleri sırf hocasının gözüne girmek için ezberlediğini ancak ne yaparsa yapsın öğretmeninden tam artı alamadığını bu durumun onu çok yıprattığını belirtmiştir.

Gençlerin tam da rol model aradıkları yaşlarda, zeki, kültürlü ve mantıklı fikirlere sahip kişilerin imajını çok daha güçlü ve etkileyici buldukları anlaşılmaktadır. Bu defa da Sağcı-Solcu şeklinde ayırım yapan başka bir öğretmenin, öğrencisinin nazarında saygısını yitirdiği görülmüştür.

F3K: İlkokulda din kültürü dersinde çok garip insanlara denk geldim güzel ve mantıklı konuşan insanlar olsaydı belki farklı olabilirdi. Çünkü ben zeki insanlara karşı büyük bir ilgi duyuyordum. Bilgece konuşan, zeki kültürlü insanlara her zaman bir ilgim vardı. Saçma sapan hurafe şeylerle insana bazı şeyleri aşılamaya çalışan insanlara zekâ seviyesi düşük gözüyle bakıyordum. Hoca da olsa takmazdım. Din Kültürü öğretmenimiz de öyleydi. 'Aranızda sağcı olan kimler var parmak kaldırsın.' derdi. Ya ben ortaokula giden bir çocuğum; sağcı solcu, ne

bileyim? Sonra dedim ki Hocam sağcı ne demek? "Dine dayalı" dedi. "O zaman ben solcuyum hocam" dedim.

Din eğitimcileriyle ilgili bir diğer beklenti ise, sorulara mantıklı ve ikna edici cevaplar verebilme kapasitelerindeki fazlalıktır. F8K'in Din Kültürü dersi ve hocalarıyla ilgili aklında kalanlar dikkat çekicidir.

-Din kültürü derslerini hatırlıyor musun?

-Evet hatırlıyorum. Ben o kurslardan ayrılmaya başladıktan sonra, okul zamanlarında hocalarım soru soruyordum. Beni geçiştiriyordu ya da kızıyordu. 'Şeytanlık yapıyorsun. Böyle sorular sorma!' diyordu, sorularımı cevaplamıyordu. Onlar hep havada kalınca, ben de şüpheye düşmeye başladım bu sefer.

Zamanla biriken cevaplanmamış sorularının şüphe durumunu tetikleyen unsurlardan biri olduğu düşünülmektedir. Ancak tek başına yeter sebep değildir. Çevre, arkadaş, hatta şehir farkı, okunulan bölüm vs. gibi pek çok etmenin bir arada değerlendirilmesinin önemli olduğu aşikârdır.

Akla mantığa uygun açıklamalar gençleri ikna etmekle birlikte, benimsedikleri bilgiler olarak akıllarında yer etmektedir.

F15E: "Kur'an'ı duvara asın." derler. "Alçak yere koymayın." Hocam şey derdi: "Mesela apartmandasınız en alt katta oturuyorsunuz. Üst kattakinin altında olmuş oluyor öyle düşünmeyin." demişti Din Kültürü hocamız.

Gençlik dönemi tam olarak geçmişten getirilen inanç ve kabullerin sorgulandığı bir dönem olması hasebiyle, hangi durum, pozisyon, olay veya kişinin, genci düşünmeye ve kendinde değişiklik yapmaya teşvik edeceği bilinmemektedir. Ancak bu noktada öğretmenler, fikirlerine saygı duyulması yönüyle vurucu ve kalıcı etkiler bırakabilmektedir.

İ9E: Bir Hocam daha vardı. Felsefe hocam. O hoca beni sorgulamaya iten insandır. Bi gün derste güya hocaya Allah'ı ispatlamaya çalışıyorum. Dedim ki: "Bu tahtayı kim yarattı? Cam neyden oldu?" dedim. "Kumdan." dedi. "Kum neden oldu?" "Şu şu dönüşümden." falan "O neden oldu?" dedim sustu. O dedim "Allah işte." Millet alkışlıyo. "Ooo" falan. Hoca bana dedi ki: "Canım sen bana "Kim yarattı?" demedin ki, "Neyden oldu diye sordun" dedi. Sonra çıktı. Herkes geldi yanıma. Beni tebrik ediyö falan. Ama ben hala şokum. Orda aslında kadın beni rezil etti. Sonra dedim: "Biz bazı şeyleri yanlış biliyoruz." Tüm bildiklerimin 16-17 yaşında yanlış olduklarını anladığımda karakterim oturdu.

Üniversite öğrenimini diğer yıllardan ayıran en temel özellik, bireylerin kendisine katmak istediği özellikler konusunda çok daha seçici olmasıdır. Kişi artık uzun bir süredir eylemlerinin birincil faili, kendiyle ilgili cümlelerin direk öznesi, hayatının muhatap alınacak ilk sorumlusudur. Bu nedenle, araştırmamızın hedef kitlesi olan Üniversite gençlerinin açıklamalarına, tarafımızdan değer verilmektedir.

Katılımcılarımız arasında Felsefe Bölümü'nde okumanın, inancını güçlendirdiğini ifade edenler olmuştur. Ancak bu öğrencilerin aileden sağlam bir temelle geldikleri dikkat çekmektedir.

F5K: Bi kere felsefe benim inancımı pekiştirdi. Her şeyden önce inancımı oturttu. Daha önce kulaktan dolma inanıyordum. Şimdi artık bilerek bilinçli bir şekilde inanıyorum. Kendi inancım kendi aklımın kabul ettiği onayladığı inancım.

Toplumumuzda “Felsefe inancı olumsuz yönde etkiler.” şeklinde bir kabul olduğu bilinmektedir. Katılımcılarımızın ailelerinin ve çevrelerinin de bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır.

F3K: Ben felsefe istediğimi her zaman söylemiştim. Annem felsefeyi asla kabul etmedi. Çünkü kendisi dinine aşırı bağlı bir insan ve felsefenin insanı dinden soğutabileceğine inanıyordu. Felsefecilerin hepsinin ateist olduğunu düşünüyordu.

F4K: Felsefe okuyan insanın dinsiz olacağına dair bir düşünce vardır. Ben kazandığımda benimle hep dalga geçmişlerdi. “Ateist olup mu geleceksin?” Hep o algıda insanlar. Felsefeyi ateizm olarak görüyorlar.

F2K'nin Felsefe Bölümü'nün inanca etkisiyle ilgili yorumunu ele alacak olursak, o bu durumun sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

F2K: Yani hani şu vardır ya. “Felsefeye gitme. Dinin bozulur. Dinden dönersin. İnancın sakatlanır.” Buna ben felsefe okudukça ciddi anlamda hak vermeye başladım. Nedeni şu: Benim inancım güçlendi felsefede. Ama inancı bozulan insanların da olduğunu düşünüyorum. Var da zaten. Hani bizzat şahit oldum. “İnancı bozulur.”dan kastım şu: Hiç sorgulamadığı bir şeyleri, bir anda sana sorguya veriyo. Yani bir anda sana diyor ki: “Allah var mıdır?” Hayır hayatında hiç bunu sorgulamamış çocuk.

Kişi, sağlam temellere oturmamış, zayıf bırakılmış, desteklenmemiş, hakkında soru işaretleri taşınan bir inanç sistemine sahipse felsefe eğitimi bu durumu olumsuz yönde tetikleme potansiyeline sahip olabilir.

F11E: Felsefe sahip olduğum kültürel formun içinden çıkmama bir imkân sağladı. Yani onu eleştirebilme kabiliyeti verdi. Bu bakımdan felsefeyi önemsiyorum.

F1K: Felsefeyle karşılaştıktan sonra şöyle bir düşünceye ulaştım: İnsanları bir arada tutabilmek için toplumun üst tarafındaki üst kademelerindeki insanlar tarafından toplumun alt tabakalarındakilere verilmiş bir değer yargısı gibi düşünüyorum. Korunması gereken bir değer yargısı... Bu sadece din için değil. Vatan millet pek çok böyle kabullendiğimiz, savunduğumuz, uğruna öldüğümüz değer yargıları için de geçerli. Bunlar sadece bizim bir arada durmamızı sağlayan şeyler. Yoksa dağılırız. Böyle şeylerin olmadığını düşünsek toplumda ne olur? İnanç yok, vatanseverlik yok. Aslında birkaç adım daha ilerleyebilmiş olsaydık, insanlar olarak düşünce zihin açısından. Aslında bunların çok da önemi yok. İnsanların yan yana geldiğinde dininin, inancının, vatanının, bayrağının hiçbir önemi yok. Biz insanız ve pek çok şeyi bir arada yapabiliriz aslında. Ama şu anki toplumda bunu kaldırıyorum. Var olan toplumumuzda, benim gözlemlediğim toplumumuzda, inançları kaldırıyorum, görenekleri gelenekleri kaldırıyorum, vatan sevgisini bayrak sevgisini kaldırıyorum. Bizim toplumumuza bu ağır gelebilir başa çıkarmayabilirler.

İlahiyat Bölümü'nün bazı gençleri olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu durumun pek çok farklı sebebi gençler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

İ1K: Ben buraya İlahiyat'a geldiğimde "Yeni şeyler öğreneceğim ve bu benim çok işime yarayacak" düşüncesiyle gelmiştim. Ama şimdi sanki fakülteme karşı direniyorum. Doğru bir şey yapmaya çalışıyorsun mesela. Ama sana şu gözle bakıyorlar: "Üf aman sen de abartıyorsun." Hayal kırıklığına uğradım. Ben "İlahiyatta bir şeyler daha güzel yaşanıyordur." demiştim. Beni İlahiyat olumludan daha çok olumsuz etkiledi. Benim hevesim vardı bir şeyleri öğrenmeye. Onu bende kırdı. Boşluktayım gibi hissediyorum.

İ9E: Bu okul başka şeylere odaklanmama izin vermiyor. İlahiyattaki zihniyet size şunu söylüyor. "Sen geri zekâlısın. Düşünemezsin. Başka yerlere odaklanamazsın. Zamanını dolduramazsın. Gel ben senin ders programını çoğaltayım. Zamanını doldurayım." Bu durum benim hayatımı kısıtlıyor diyebilirim.

İ8K: Evet pişman olduğum çok nokta var. Bu okula geldiğim ilk günden beri buraya ait bir insan olmadığımı düşünüyorum. Yani çünkü insanlar farklı. Ben açıkçası dinî duygulara aç bir insan olarak geldim bu okula. Buraya geldiğim zaman dedim ki: "Bu zamana kadar bulunduğum ortam belli. O zamandan sonra biraz daha dindar insanlarla, en azından ailelerinde o şekilde eğitim almış insanlarla bir arada olacağım." diye açıkçası seviniyordum da hani. En azından bir şeyler öğrenirim sadece dünyalık yaşamaktansa, o insanlardan bir şeyler de öğrenebilirim. Hayatımı şekillendirebilirim. Ama ne bileyim. Bakıyorum ben çok gerideyim. Ve eleştiriliyorum. Hareketlerimle... Davranışlarımla... Bu hoşuma da gitmiyor zaten. Eleştirilmeyi seven bir insan da değilim yani. Öyle biraz pişman oldum açıkçası.

İ16K: Ben buraya -İlahiyat'a- geldiğimde "geniş mezhep" olarak algılandım. Kıyafetlerim daha açıktı. Burda şey biri olarak karşılandım. Birçok şeyi bilmiyorum. Eksik yanlış yapıyor falan. Bunları söylüyorlardı. Hani "kalbim temiz" şeyine de girmek istemiyorum ama çok da böyle kalıplara bağlanmaması gerektiğini düşünüyorum. Kusursuz bi insan değilim ama çok da eksik bi insan olduğumu düşünmüyorum. Zaten isteyerek gelmedim. Belli bi önyargıyla geldim. Karşımdaki insanların da bana önyargısı vardı.

İ3E: Dindar değilim. Kendimi biliyorum. Zaten bunlar bana bunu dedirtiyor. Buraya zaten istemeyerek geldiğimi söylemiştim. Okulumuzun da buradaki çok

yoğun temposu ile beraber bende tamamen bir geri tepme oldu. İkisinin o yüksek baskısı bende olumsuzluğa neden oldu. Buraya gelmeseydim daha dindar bir insan olabilir miydim? Allah bilir. Hiçbir fikrim yok. Şu andaki durumdan daha kötü durumda olabilirdim. Çünkü sosyal ortama çok çabuk ayak uyduran birisiyim. Arkadaşlarım beni etkileyebilir. Vicdani olarak rahatsızlık duymuyorum. Çünkü neyin ne olduğunu hepimiz biliyoruz. Ve bunları bilerek yapıyorum zaten ben.

Çocuk kalmak isterdim. Çocukken daha saftım. Daha safiyane bir duygu ile bağlıydım. Bu duyguyu kaybetmemde İlahiyat Fakültesi'nin çok büyük etkisi oldu.

Mesela Bahçede bir kızla oturuyorum. Konuşuyorum. Neler söylüyor? 'Bunun aynısı dışarıda yapıyor.' dediğimde. Dışarıda karışmam diyor. "Dışarıda haram olan, burada helal mi? Ya da burada haram olan dışarıda helal mi?" diye sorduğumda bir cevap veremiyor. Okula baskı ile gelmiş olmam, bu okulun öğrenci üzerindeki baskısı bende bu etkiyi oluşturdu.

Katılımcılarımızdan İ1K, İ9E, İ5E, İ8K, İ16K, İ3E, İ4K, İ11E, İlahiyat hususunda hayal kırıklığına uğradığını ifade etmiştir. Ayrıca İ5E ve İ15E ne hikmetse İlahiyatın dindarlığı yavaş yavaş zayıflattığını iddia etmektedir. Ancak öğrencilerin amaçlı örneklem ile seçilmiş oldukları göz ardı edilmemelidir.

İ5E: İlahiyat'a geldik dindarlık hiç iyi gitmiyor. Biz daha hazırlıktayken tesbihatı bıraktık. Namazın sonunda olan 33 tane. Her şeyi arttıracığımız yerde... Ondan sonra sünnetler filan gitmeye başladı. Herhalde mezun olurken farzlar da gidecek diye düşünmeye başladım.

İ15E: Lisede bir şeyler oldu. Bayağı dindarlaştım. Mutaassıp ve köşeliydim. Lisedeiken namazlarım daha sağlamdı. İstanbul'a geldim. Üsküdar İmam Hatip'te okudum. Teheccütlere bile kalkardım. Hiç kaçırmazdım. Sürekli infak etmeye çalışırdım. Ama şimdi böyle değil.

-Ne oldu şimdi neden böyle?

-Üniversite ile de alakalı. İlahiyatla da alakalı. Sorguladığım şeyler artık normal gelmeye başlıyor. Mesela sünnet meselesi artık benim için normalleşti. Sünnet arada kılınmasa da olur gibi. Ama sorgulamamız da gerekiyor toplumun bir kesiminin dini sorgulaması gerektiğini düşünüyorum.

Felsefe grubunun, bölümlerinden memnun, İlahiyat grubunun ise okudukları bölümden şikâyetçi olmaları son derece dikkat çekici bulunmuştur. Hatta İlahiyat grubu öğrencilerin kendi dindarlık seviyelerinde yaşanan düşüş sebepleri arasında okudukları bölümü hedef göstermeleri oldukça manidardır. Ancak bu noktada doğru tespit yapabilmek için gençlerin İlahiyat Fakültesi'ne gelmeden önceki din anlayışlarının ne olduğunu ve zihinlerinde var olan ideal dinin çerçevesini bilmek gerekir.

Beklentilerinin karşılanmadığını, kendilerine düşünme ve gelişme fırsat ve alanı sağlanmadığını dile getirmişlerdir. Katılımcı öğrenciler tarafından İlahiyat Bölümü'ndeki atmosferin de çok farklı olduğu, İlahiyat Bölümü'nde okuyan öğrenciler arasında

birbirlerinin açıklarını arama, yadırgama, küçümseme, ayıplama gibi durumlar yaşanabildiği dile getirilmiştir. Bu tutumun özellikle yapmaması beklenen dindar kişilerden gelmesi, gençlerin hayal kırıklığını derinleştirmiştir. Bu hassasiyeti ve beklentiyi, gençlik döneminde idealizm duygusunun güçlü oluşunun da tetiklemiş olabileceği düşünülmektedir.

Üniversitede gençlerin kendi otokontrolünü artık kendi ellerine almış olduklarından, özgür iradeleriyle kendi bünyelerine katmak istedikleri özellikleri etraflarından seçip aldıkları görülmüştür.

Gençlerin hocalarını örnek almasındaki en önemli etkenin, hocaların sergilediği duruş, sahip oldukları imaj ve yaşantı olduğu görülmüştür. Özellikle söylediklerini yaşayan insanlar olarak göze çarptıkları görülmektedir. Gençlerin en çok üstünde durdukları nokta söylem ve eylem tutarlılığı olmuştur.

F6E: Yakup Yıldız diye bir hocam vardı. O da Ahmet Davutoğlu'nun öğrencisidir. Onu da çok takdir ederim, örnek alırım. Aslında ben hocalarımın farklı farklı özelliklerini örnek alırım. Emin hocamın kitap okuma özelliğini... Aşırı derecede kitap okur. Kişiliğini de örnek alırım. Burada Ogün hocam var. Özümseyerek yaşayan bir insandır kendisi. Hayatı gerçekten anlayan, anlamlandıran birisi. Onun bu özelliğini örnek alırım kendime. Birgül hocam vardır mesela. Çok iyi bir insandır. Uhrevi birisidir. Dinî hassasiyetleri hat safhada olan bir insandır. Güler yüzlü, sevecen, candan... Öğrencisine sarılan bir insandır. Bırakmayan... Onun bu özelliğini örnek alırım

Bizim rahmetli Ahmet Cevizci hocamız vardı. Onun bir sözü var. "Bizim sıkıntımız bilgi eksikliği falan değil. Çünkü bilgi eksikliği bir şekilde tamamlanabilir. Ama ahlaki olarak eksiklerimiz varsa, bu tamamlanmıyor." Onun için ben her zaman bir insanda önce ahlaka bakıyorum. Ahlaktan sonra bilgisi çok iyi ise alıyyül ala oluyor. Ve örnek alabiliyorsun kendine. Önce ahlak sonra bilgi yani. Çünkü dışarı çıktığında pek bir faydası yok bilginin. Eğer ahlakla ve dinle birleştiremediysen.

F4K: Rol model aldığınız kim var?

Bir tane hocam var. Her zaman o idolüm. Dünyaya bakışı açısı, eylemleri, insanlara yaklaşımı... Kesinlikle hocamdır yani, idolüm, olmak istediğim insan... Öyle söyleyebilirim. Her zaman derslerinde eşitlikten, adaletten, bu tarz değerlerden bahseder ve baktığımda herhangi bir çelişki göstermiyor hareketlerinde, öğrencilere yaklaşımında, günlük hayatında. İkili ilişkilerinde de görüyorum onu. Doğru yaklaşıyor, doğru kararlar veriyor, düşünüyor. Bir şey yaptığında ilk önce onu sindiriyor, sonra eylemine döküyor. O yüzden kesinlikle onu örnek alıyorum

Söylediğini yaşayan hatta yaşantısından, bir şey söylemese bile nice mesajlar okunan, belli bir çizgisi ve duruşu olan insanların gençlerin büyük saygı duyduğu, ilgisini çeken kimseler olduğu görülmüştür.

F11E kodlu katılımcımız da aynı şekilde üniversitede çok kitap okuyan, zeki, alanının uzmanı hocaları -kendi fakültesinde olsun ya da olmasın- örnek aldığını hatta gördüğü zaman bile heyecanlandığını, konuşmasından hal ve hareketlerinden etkilendiğini ifade etmiştir.

İK: Bir tane hocamız var. Onun hareketlerini ben görünce bile “Böyle olmamız lazım.” diyorum. Adamı görüyorsun. Tefekkür ediyorsun duruşuyla vesaire. Bir kere dersten çıktık. O üst katta ders anlatıyordu. Oturduk onu izledik. Böyle bir adam.

“Ben de böyle olmalıyım?” motivasyonu, bireyin kendi hakkındaki düzenlemelerin faili konumunda olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Zira bu, “Düşüncem ya da davranışlarım üzerinde bir değişikliğe gidilecekse bunu ben yapmalıyım, benim kararım ile benim istediğim doğrultuda olmalı.” düşüncesinin de bir yansımasıdır.

İnsanın kişilik geliştirmesinde, kimlik kazanmasında, ilgi alanını seçmesinde ve geliştirmesinde, pek çok konuda rol model olabilecek kişilerin etkisi ve katkısı olabilmektedir. Bu rol modellik kimliğine sahip kişiler arasında anne-babaları, öğretmenleri, abi abla vs gibi sevilen ve beğenilen kişileri, sanatçıları ve daha pek çok kişi ya da meslek grubunu sayabiliriz. Kişilik geliştirmekte olan bireyin kimden ne şekilde ve hangi sebeple etkileneceği hususunun, net bir kalıbı bulunmamaktadır. Gerek ideolojik yakınlık gerek imajdaki dikkat çekicilik bireyin kişiden etkilenme sebebi olabildiği görülmüştür.

Yapılan bir araştırmada çocukların en güvenilir bulduğu kaynakların ilk sırasında %82,70 oranla anne-baba yer alırken, %6,66 oranla bütün öğretmenler, %3,33 oranla ise Din Kültürü öğretmenleri yer almaktadır.¹ Bu sonuçlar birey için hayatında büyük çapta etki edebilecek kişilerin başında önce ailesi sonra ise öğretmenlerinin geldiğini göstermektedir.

1.2. CAMİ, KUR’AN KURSU VE DİNİ CEMAATLER

Din eğitimci kimliğiyle göz önünde bulunan kimselerin o esnada kendileriyle beraber dini de temsil ediyor olduklarının bilincinde olmaları elzem bulunmuştur.

¹ Ayşe Betül Aksu, *Medya, Çocuk ve Din Eğitimi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2004, s. 89.

Sergileyecekleri tavırların, ağızlarından çıkacak cümlelerin kendilerinden çok dine zarar ya da fayda verme potansiyeli olduğu asla akıllarından çıkmaması gereken bir husustur. İmaj, özellikle gençlerin oldukça dikkat ettikleri, sözünü dinlemeye değer bulmaları için karşılardaki kişide aradıkları özelliklerden biri olduğu görülmüştür. Kendisinin agnostik olduğunu düşündüğümüz F7E konuyla alakalı olarak şu yönde ifadeler kullanmıştır:

*F7E: Sorgulamaya ne zaman başladın sonrasında inancın değişti mi?
Yok yani zaten inancımın değişip değişmediği sorusuna cevap vermek istemiyorum.
Ama sorgulama olayı bazı hocaların ve imamların verdiği vaazlardaki farklılıklar
birbiriyle çelişkili vaazları sorgulamama neden oldu.*

*F11E: ... Bu noktaya kadar cami hocası ile çok iyi anlaşmakla, onu çok sevmekle
geldim. Cami hocası Allah razı olsun çok çok iyi bir insandı. Herkesle çok
ilgileniyordu. O diğer hoca yerine bununla çok iyi bir münasebetimiz oldu. Ben
küçük bir yerde büyüdüm. Bir de eskiden İmam bütün mahalleyi tanırdu. Evimize
gelirdi, biz onlara giderdik. Böyle yakın bir münasebet olunca biz camiye çok
ısındık. Ben çıkmazdım. Canım sıkılırdı camiye giderdim. Öyle bir ortamda sosyal
yaşam.*

*Aslında öyle yaptığı sıra dışı bir şey olmazdı. Normal dersimizi verirdik. Onun
haricinde arada bir gezimiz olurdu. Bahçeye çıkar bizimle muhabbet ederdi,
şakalaşırdu. Arada bir çocuklara pasta, börek, kek bir şeyler olurdu. Cemaatten
yaşlı amcalar gelirlerdi bizimle sohbet ederlerdi. Güzel bir ortamımız vardı yani
böyle bir Yaz Kur'an Kursu'ndan ziyade, açık okunan bir okul gibi çalışırdu bizim
Cami. Yaz kış gidebilirdik. Orada hep bir şeyler olurdu. Namazdan sonra odasında
otururduk. Devamlı bir lokum falan verirdi hemen. Bazen sûre çalışırdu. Bize
telkinlerde bulunuyordu. Bir şeyler yaptırmaya çalışırdu bizi oraya ısındırdu.*

İnanıldığı gibi yaşayan ne yaptığının farkında olan insanlar gençlere inanılmaz güçlü ve sağlam bir imaj yansıtmaktadır. Bu da beraberinde bağlılık ve sevgiyi getirmekte, sevgi zamanla benzeştirmektedir. Ve kişi sevdiğiyle hemhal olarak onun gibi düşünmeye hayata onun perspektifinden bakmaya başlamaktadır. İ5E'in etkilenme sebebinin bu imaj ve sevgi olduğu düşünülmektedir:

*İ5E: Ben küçükken babamla dedemin yanında namaz kılardım. Ama bunun sistemli
hale gelmesi bir teravih namazında babamla camiye gitmiştik. Orada hocanın
tutumu çok hoşuma gitmişti benim ve tabiri caizse orada caminin imamı beni
tavladı. Ben ondan sonra camiye imamı için gitmeye başladım oraya. Birey, imamı
severse camiye sever. Camiyi severse, dini sever. Bu böyledir. Birden bir insana
"Gideyim de etkileyelim, namaza başlatalım." böyle bir şey yok. Biz bu hoca ile
görüştüme başlayınca namaz kılmaya başladım. Hocayı seviyorsun, onu görmeye
gidiyorsun. O adam namaz kıyor. Sen de bir bakmışsın namaz kılmaya
başlamışsın. Ondan sonra bizde taşıdığı yer çok ayrı oldu. Ama başlangıç olarak
burası.*

-Rol model olarak kimi aldın?

-O imamı aldım. Biz lise yıllarında iken ben ailemden uzak kaldım. Ailem Adapazarı'nda ben de Eskişehir'deydim. Biz anne ve babamızdan ayrı yaşadık ablamla ikimiz. Belki de orada o baba yerine geçti. Belki de otorite boşluğunu o doldurdu. Ben o şekilde dine yaklaştım. Bunların cevabını ben bilmiyorum. Bunların cevabı bilinebilir şeyler değil. Belki bir sevgi açlığı çıktı ortaya burada. Sevgi yaklaşıtııcı bir unsur böyle olabilir.

O imamdaki beni etkileyen şey yaşam tarzıydı. Çok sade... Yaşlıydı 70 yaşlarında. Bir tane arabası vardı eski model. Mesela o insanın 45 bin liralık arabayla belki mutlu olması beni çok cezbedi. Bu kadar seküler bir dünyada, evleri, arabaları, yatları, katları olan bir insanın mutlu olamaması... Bilmiyorum onu görünce içim açılıyordu. Şükrederdi mesela. Demek ki bu malla falan olacak bir şey değil. Demek ki bu adamı şükre götüren dinî bir şey. Ve benim de bunları öğrenmem gerekiyor demiştim. Bir taklitle başladı. Kafasını öne eğer yürürdü. Peygamber Efendimiz gibi... Çok sade bir yaşantısı vardı. Elbisesi pejmurde değil orta kesim. Benim gönlümü okuyordu. Herhalde ondan... Bilmiyorum. Mevlâna ile Şems gibi... Onlar arasındaki o bağdan bahsediliyor ya. Ben gerçekten, gerçek anlamda aşkın da yalnızca şeyhle mürit arasında olabileceğine inanıyorum.

Kur'an kursuyla ilgili olarak ateist kimlik ve geçmişleriyle bilinen katılımcılarımızın paylaşımları oldukça önemli bulunmuştur F1K Kur'an kursuna kafasındaki soru işaretlerine cevap bulma umuduyla gittiğini ancak bunun gerçekleşmediğini ifade etmiştir.

F3K ise Kur'an kursundaki hocalarının bazı söylemlerini "kutsala saldırı" olarak addettiğinden itici bulmuştur. Din eğitimcilerin bu tarz konularda daha hassas ve dikkatli olması gereği bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır.

F3K: Annem beni Kur'an kursuna gönderirdi. Ben ağlardım. "Beni buradan alın. Kaçmak istiyorum. Bunlar deliler." derdim. O kursta hocalarım Atatürk'ü kötüleyici birkaç bir şey söylemişti. Ben de tabii Atatürk sevgisi ile büyütülmüştüm babamın ailesi tarafından. Annemin ailesi çok oralı değildi. Bir şey söylemezlerdi onun hakkında. Okulda görüyorduk. Okulda da bu sevgi ile yoğrulmuştuk. "Ona laf söyleyemezsiniz" falan diyerek oradaki hocalarla çatışmışım. Ve onların Atatürk'ü sevmedikleri için çok kötü insanlar olduğunu düşünürdüm. Atatürk'ü dinle bağdaştırdıkları için ve dinsizlikle suçladıkları için onlara karşı bir kin nefret duyardım. Ve bu nefret beni dinden soğuturdu.

Katılımcılarımızın pek çoğu Kur'an kursu eğitiminden, her sene Kuran okumaya geçip sonra her sene tekrar unutup, yazın yine sil baştan öğrenmeye çalışılan bir yer olarak bahsetmiştir.

I3E: -7-8 sene Kur'an kursuna devam ettim çok profesyonel bir şey değil kendi camimizin imamının verdiği Kur'an kursuna devam ettim Elif be'den başlayıp yaz bitiminde o sürecin bittiği, bir dahaki sene en baştan başladığımız klasik Kur'an kursları.

-Peki orda neden inanıyorum sorusunun cevabı var mıydı?

-Yok hani orada klasik eğitim vardı felsefi düşünceden ziyade. 'Ben neye inanıyorum, niçin inanıyorum?' gibi değil. Çünkü imamın da kalitesi belli zaten. Kapasitesi belli. Kendisi o sorulara girse bu sefer kendisi de çıkamayacak. Bence günümüzdeki imamların çoğu namaz kaldırıp maaşını alma derdinde. Toplumumuzun sorunları buna bağlanabilir açıkçası. İmamların görevlerini yapmamalarına...

Katılımcımız Kur'an kursunda görev yapanların yeterli donanıma sahip olmadığını dile getirmiştir. Bu durum kendisini olumsuz yönde etkilememiş olsa bile olumlu yönde bir katkı sağlayamadığı da açıktır.

Katılımcı gençlerden büyük çoğunluğu Kur'an kursuna gittiğinden bahsetmiştir. Memnun olanlar var olduğu gibi olumsuz yönde etkilenenler de olmuştur. Ancak yapılan bir araştırma bireylerin %85'inin Kur'an kursuna kendi isteğiyle gittiğini² ve %80'lik bir kısmın çok memnun olduğunu³ belirtmiştir. Araştırmamızda yer alan öğrencilerden elde edilen bulguları nitel araştırma olması nedeniyle genellemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Din eğitimci kimliğine bürünen kişilerin her hareket davranış, söylem ve eylemlerinin farklı bir değerlendirmeye tabi tutulduğunu ve zihinlerde bıraktığı ya da bırakacağı izlenimlerin de çok farklı olacağını ifade etmiştik nitekim F9E bizimle, dinsel temsiliyetini olumsuz bulduğu bir kişiden zihninde kalanları paylaşmıştır:

F9E: Olumsuz etkileyen oldu evet. Bazı cemaatlerde garip dogmalar vardı. Ben küçüklüğümde beri yazları çalışırım. Abi beni yazın kampa davet etti. "Kur'an öğreneceğiz vesaire." dedi. Ben "Çalışacağım." dedim. "Ne iş yapacaksın?" dedi. "Palyaçoluk." dedim. "Aaa öyle şey olur mu?" diyerek gözleri büyüdü. "Kendi bedenini pazarlayacaksın yani" dedi. "Ne alakası var. Ben inşaatta da çalıştım. Orada da kendi bedenimi pazarlamış olmuyor muyum?" dedim. Bu şekilde dogmaları var. Kimi cemaatler bu yüzden dinden hafif uzaklaştırdı.

F5K: Etkilenmez olur mu? Bir kere her cemaat ortamına girdiğim zaman kendimi sorgulardım. 'Ben nasılım, onlar nasıl? Bak ne güzel şeyler yapıyorlar. Görevlerini ne güzel yerine getiriyorlar. Ben niye böyleyim, ne yapabilirim, nasıl benzeyebilirim onlara?' diye. Her tarafımda metaller vardı. Göbeğim açık geziyordum ama buna rağmen "Niye ben böyleyim? Benim ne eksikim var ki onlardan?" gibi sorgulamalara giriyordum. Bir çatışma içindeydim. Sonra 18 yaşında cemaat tekrar hayatıma girdi. Ve 18'den sonra her şeyi bıraktım. Cemaate yoğunlaştım. Namazlarım oturdu.

---

² Sinan Cırık, *Yaz Kurslarında Din Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, 1997, s. 17.

³ a.g.e., s. 18.

Din eğitiminde sevginin ve birlikte hareket etmenin teşvik ediciliğinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Cemaatler daha toparlayıcı, daha maneviyata teşvik eden bir yapıda görülmektedir.

İ15E: -Cemaate katıldın mı?

-Evet. Hüdayi Vakfı'na bağlıydım lisedeyken. Belki biraz teheccütlerde filan onun da etkisi olabilir. Çünkü sonuçta gönülden sevdiğim, çok sevdiğim bir insan "Gece teheccüt kıalarsan çok iyi bir şey." demiş. O yüzden benim için kıymetli. Belki o yüzden biraz daha dindardım.

İ6K: Lisede düzenli kılmaya başladım bunda da en etkili şey işte cemaatti. Çünkü cemaatte hep beraber kılıyorduk biz. O yüzden üşenmiyordum ben. Üşendiğim zamanlarda da onlar bana kolaylaştırması destek oluyor, etkiliydi. Bence ibadet hususunda grup çok etkili. Özellikle o lise çağlarında o yaşlarımda iyi ki de diyorum, böyle bir grupla oturmuşum, toplanmışım. Çünkü o kadar saf, güzel duyguların oluyor ki. Kalbinde daha kötülüğe dair hiçbir şey filizlenmemiş. Her şeyi çok saf düşünüyorsun.

Kolektif şuur birlikte hareketin teşvik edici etkisi öğrencimizin paylaşımından da anlaşılmaktadır. Ayrıca cemaatle kılınan namazların olumlu yönde dinî duygu ve düşünce oluşturduğu yapılan bir araştırmayla⁴ da delillendirilmiştir.

Cemaatlerin yurtdışında din eğitimi vizyonunun yanı sıra aynı zamanda kültürel mirası koruyucu bir fonksiyonu da olduğu anlaşılmıştır:

İ7E: Ben Amerika'da Türk okuluna gittim. Amerika'da 3 tane cemaat var Menzil, Süleyman Hilmi Tunahan ve o terörist grubu. Biz bunların hepsi ile içli dışlıydık. Çünkü hepsi dinini yerinde tutmaya çalışan gruplardı. Yoksa bunlara katılmazsan, Türklüğünü de unutursun her şeyini unutursun. Biz gittik. Çok da istifade ettik.

İlahiyat grubu gençlerin cemaatler ve sosyal gruplarla temasının çok daha fazla olduğu görülmektedir.

İ6K: Hz. Muhammed bana çok uzak gibi geliyordu mesela. Çok uzak bir yaşam, ulaşılamaz. Ama sonradan yakınlaştı. Bu da bir grubun etkisiyle oldu diyebilirim. Oradan sosyal hayata tamamen dahil oldum. Yani İslami yaşayışın sosyal boyuta olan etkisini o grupla tanıdım ben ve hayatın sadece o gruptan ibaret olduğunu yani İslam'ı o gruptan başkasının daha iyi yaşayabileceğini düşünmüyordum. Böyle sosyal etkinlikleri vesaire hakikaten o zamanlarda en iyi temsilcileri oydu. Çünkü dünya ile irtibatları vardı.

⁴ Habil Şentürk, "Namaz İbadetinin Uyandırdığı Duygu ve Düşünceler Üzerine Pilot Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 13 (2004), s. 54.

Gençlerin dikkatini çeken, onları cezbeden şeylerin başında imajın geldiği aşikârdır. Bu sağlam imaj insan üzerinde de olsa kurum üzerinde de olsa aynı etkiyi ortaya çıkarmaktadır. İ6K'nın “Çünkü dünya ile irtibatları vardı.”

İkna edici cevapların gençlerin ihtiyacı olan çok önemli bir kırılma noktası olduğu asla unutulmamalıdır.

İ7E: Hiç unutmuyorum sübyana giderken uzun saçlı bir çocuk vardı. Kalktı hocaya sordu. ‘Biz bu dinin doğru olduğunu nereden biliyoruz?’ Hoca da “Kur'an'dan.” dedi. Çocuk da dedi ki: “Ama buna biz inanıyoruz. Başkaları inanmıyor.” “Kur'an'ın içindekilere bak.” dedi hoca. Ama bu ikna edici bir cevap değil. Sonunda çocuk boynuna haç geçirdi. İnşallah yine hidayete ermiştir.

Katılımcı gençler arasında camideki imamdan çok etkilendiğini belirten gençler (F11E ve İ5E), yaşantısının etkileyici olduğunu belirtmişlerdir. Caminin çocuklar üzerindeki etkisini araştıran bir çalışmanın sonucunda da katılımcılar, çocukluk dönemlerinde kendilerine sunulan örnek yaşantıdan farkında olmadan etkilendiklerini, gördükleri şeylerin kendi bünyelerinde içselleşip davranışları haline dönüştüğünü belirten paylaşımlarda bulunmuşlardır.⁵ Bu sonuç bulgularımızla örtüşmektedir.

2. İNANÇ GELİŞİMİNDE ETKİLİ İNFORMEL DİN EĞİTİMİ KAYNAKLARI

Bireyin herhangi bir sistemin içine dahil olmadan doğal süreç içerisinde edindiği dinî donanım ve bilgiler informel kaynaklı din eğitimi kapsamında ele alınmaktadır. İnsanoğlunun bu sürecine dahil olan pek çok açık kaynak mevcuttur. Dinî bilgi açısından ele alacak olursak ilk informel bilgi kaynağı ailedir. Sosyal bir varlık olan insanın genişleyen çevresi bu kaynaklara yenilerini eklemesine vesile olmaktadır. Arkadaşlar, yaşadığı yer, karşılaştığı insanlar, okuduğu kitaplar, izlediği filmler vb. pek çok unsur potansiyel informel din eğitimi kaynağı niteliği taşımaktadır. Bu bölümde gençlerin informel din eğitimi süreçleri ele alınmaktadır.

---

⁵ Fatih Cınar, Nural Şener, “Cami Cemaatinin Cami ile Tanışmalarında Çocukluk Dönemi Yaşantılarının Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. IX, sy. 47 (2016), s. 1053.

2.1. AİLE'DE DİN EĞİTİMİ

Bireyin ilk eğitim aldığı yer ailesi olup bu gerek istemli gerekse istemsiz olarak gerçekleşmektedir. Bu bilgi aktarımının sağlıklı ve kalıcı olabilmesi için, sürecin bazı özellikler taşıması, bazı yaklaşım ve tutumlardan da uzak olması gerektiği görülmektedir. Söz konusu din eğitimi olduğunda ise özellikle gençlik döneminde bu hassasiyetin nedeni ve önemi daha da hissedilir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira genç birey sergilenen yaklaşım sonucunda ya dinî hassasiyetleri artmakta ya dine karşı duyarsızlaşmakta ya da dinden uzaklaşmaktadır. Aileler tarafından sergilenen bazı din eğitimsel yaklaşımlar şu şekilde tespit edilmiştir:

2.3.1. Geleneksel Aktarımla

Aile, nesilden nesile aktarılagelen pek çok alışkanlığı, kabulü, örf ve âdeti içinde barındıran bir yapıdır. Bu birikime kültür adı da verilmektedir. İnanç da o kültür ve geleneğin parçalarından birisidir. Pek çok ailede çoğu bilgi gibi inanç da kişi doğmadan önce hazır şekilde bulunmaktadır.

Konuyla alakalı Alevi bir ailede doğmuş olup şu an için agnostik kimliğiyle ön plana çıkmış olan katılımcımızın görüşleri şu şekildedir:

*F12K: -Ailen sana Alevi kültürünü alman için baskı uyguladı mı?
-Bence şu bir baskıdır. Seni tek bir dine, tek bir inanca göre yetiştirmeleri... Çünkü karşıdaki insanın seçme hakkını elinden alıyorsun. Bak bu da benim ayıp karşıladığım görüşlerden biri. Düşünmüyorum ama, ilerde bir gün çocuğum olursa, ben çocuğumun 18 yaşına kadar belli bir dine mensup olmasını istemiyorum. Çünkü gitsin kendisi araştırsın. Ben elimden geldiğince ona farklı kitaplar alacağım. Farklı dinleri anlatan kitaplar alacağım. Onun kendisinin düşünmesini istiyorum. O yüzden dinî birçok ritüeli yapmak istemiyorum.*

Ateist kimliğiyle ön plana çıkan F1K'in de konu ile alakalı görüşleri oldukça serttir:

F1K: Biz Müslüman bir toplumda yaşıyoruz. Pek çok geleneğimiz, inançlarımızla bağlantılı. Türkiye'de doğan bütün çocuklar da Müslüman olarak doğuyorlar. Daha biz doğmadan önce de kimliğimizde bu geçiyor zaten. Çocuk neye inanıp inanmadığına dair bir düşüncesi gelişmeden, henüz aklında hiçbir şey belirmeden inanmış olarak doğuyor zaten. Bu inanmak değil, inandırılmak bence. Bu şekilde yetişiyorsun zaten. "Müslümanım" diyorsun. Ama "inanmak" denilen şey bu olmasa gerek. Genel olarak doğup büyüdüğümüz coğrafyanın inancı, kültürü neyse, biz o inanç dahilinde hayatımızı sürdürüyoruz. Ben buna inanç diyemiyorum. Bu bir kabul, mecburiyet, gelenek. Bu şekilde sürüp giden bir gelenek. Devam ettiriyoruz sadece. Ben de böyle bir geleneğin içine doğdum

Katılımcılarımızın, ailelerin, sahip olduğu inanca göre evlatlarını yetiştirmek isteyişini, özgür iradeye yapılmış bir saldırı, büyük bir dayatma ve haksızlık olarak ifadelendirdikleri görülmektedir.

F2K, F4K ve F7E kodlu katılımcıların da birbirlerinden habersiz verdikleri yanıtlarda ailelerinin sahip olduğu inançtan bahsederken “gelenek” kavramını kullanmaları manidar bulunmuştur.

F2K: Benim ailem. Mesela annem kapalı. Ama biliyorum. Şunu biliyorum ki, neden kapandığı hakkında bir fikri yok. Bu bi tamamen gelenek. Yani mahallede, işte bizim teyzelerimiz amcalarımız. Bunlar tamamen dinine, Allah'a bağlıdır. Her zaman tesbih çekerler, namaz kılarlar. Ama biliyoruz ki hiçbir zaman, “Neden namaz kılarlar? Neden Tesbih çekiyoruz?” bilmezler. Salt iman inanç diyoruz biz buna.

F4K: Ailemde Alevi gelenekte doğdum. Ve ayak uydurma zorunluluğum var kesinlikle. Çocukları olduğum için. Namaza çok karşı bir şekilde büyüdüm tesettüre kesinlikle karşı değilim ama bunu kişisel bir tercih olarak görüyorum.

F7E: Ailemin dinle tanışması gelenekten gelen bir durum. Benim kişisel bağlamda dinle tanışmam kitaplar aracılığıyla oldu diyebilirim. Gelenekten gelen, normlardan gelen dinin, gerçek bir din olup olmadığını tartışmak için özellikle kendim sorgulamayı tercih ediyorum

Bahsi geçen inancı, gelenek olarak adlandırmalarının sebebi, içinde bilinç barındırmadığını düşünmeleridir. Ailelerinin, sadece kendilerine aktarılanları, bir alışkanlık edasıyla içine ruh ve anlam katmadan devam ettirdiklerini düşünmektedirler. Ve bazıları, ailelerinin ne yaptığının ve neden yaptığının idrakine varmadan yerine getirmeye çalıştıkları dinî ritüellerini değersiz bulmuşlardır.

Taklidi imanı reddediş ve inançtaki bilinç gençlerin oldukça önemseydiği noktalar olarak tespit edilmiştir. “İnanmak” fiilini, kişinin kendi bilinciyle ve kendi tercihi ile gerçekleşmesi gereken bir eylem olarak görmektedirler.

“Sorgusuz sualsiz iman”ın gençlerin karşı durduğu bir inanma şekli olduğu anlaşılmaktadır.

F2K: Ben Hz. Muhammed'in öğretilerini, hayatıma geçirmek için bir yol olarak alıyorum. Yani “Hazreti Muhammed'e inanıyorum ve sadece onun dediklerini yapıcam sorgulamıycam” mantığını hiçbir zaman kabul etmeyeceğim.

...benim sana söylerken “selam” değil de “selamün aleyküm” demem bile, dile çok yerleşmiş bişey biliyorsun. Bizim ateistimiz bile tam ateist değil bu ülkede.

“Bizim ateistimiz bile tam ateist değil bu ülkede.” serzenişi bize, “Din denen şeyde bilinç olmalıdır. Ağızdan çıkanı kulak duymalı, kalp hissetmeli, akıl fark etmeli, özgür irade seçmelidir.” şeklindeki gereklilikleri hatırlatmıştır.

İlahiyat grubu katılımcılarımız da ezbere yapılan, “Dostlar alışverişte görsün.” havası taşıyan eylemleri, eleştirel bakış açısıyla değerlendirerek “olan” ve “olması gereken” ayırımına gitmişlerdir.

İ6K: Mevlid toplantılarını biliyorsundur. Sana şunu itiraf edeyim, aslında hiçbir mevlüte gitmeyi sevmeydim ben. Tek gidiş sebebim pilav yemektir. Niye diye sorarsan hepsini o kadar samimiyetsiz bulurdum ki, böyle oturlardı, Kur'an okurlardı. Ama ezberden. Anlamak yok, bir şey yok. Benim o zamanlarda da kafama takılırdı, “Anne burada ne diyor? Ne kastediyor?” diye. Ben bu tür cemiyetleri sevmeydim aslında. Cenaze törenleri, bebek mevlütleri vesaire, onları çok samimiyetsiz, sığ, hatta insanların bunu vicdan rahatlatmak için yaptıklarını düşünürdüm. Ondan sonra anladım ki din, aslında senin 24 saatini etkilemesi gerekiyormuş. Mescide girince “Müslümanım”, çıkınca “Değilim” tarzı bir yaşamın doğru olmadığını kendimce dindar yaşamaya başladığımda anladım.

Amerika’da doğup büyümüş olan genç katılımcımızın da inanmanın özgür irade sonucu ikna olarak yapılan bilinçli bir eylem olması gerektiği ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

İ7E: Üniversitede bir çocuk “Ben Müslümanlığı arayarak buldum. Müslüman doğdum. Ama Hristiyanlığı denedim. Birçok dini denedim. En son Müslüman oldum.” dedi. Herkes şaşırıyor. Sanki yanlışmış gibi. Hâlbuki olağan bir şey olması lazım. Çünkü dini tanimalısın. En azından “Niye ben o dinden değilim?” Bunu bilmelisin. Mesela bizim evin yanında havra vardı. 2 girişi vardı. Anadan doğma Yahudi olanlar bir kapıdan, olmayanlar diğer kapıdan girerdi. İrkçılar çünkü. Hristiyanlığı da çok araştırdım. Hala araştırıyorum. Bu şekilde bilmelisin neyin ne olduğunu.

Felsefe grubu gençlerin, ailelerindeki inancı çok daha sert bir dille eleştirdiği ve iradi bir inançtan çok kültürel bir gelenek olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu bağlamda İlahiyat öğrencilerinin ya bilinçli olarak inanan bireylerden oluşan ailelere sahip olduğu ya da ailelerinde hazır buldukları imanı taklit edilen bilinçsiz ve içi boş bir durum olarak görmedikleri düşünülmektedir. Ancak genç bireylerin genel olarak inanma eyleminin, akıl, kalp, idrak, bilinç, özgür irade ortaklaşmasının bir sonucu olarak gerçekleşmesi gereken bir eylem olduğunu düşündüklerini söylemeliyiz.

İman, taklitten tahkike yükselmesi istenen bir kavramdır. Tahkiki iman, içinde bilinç, irade, bireyin kendine ait özgür bir tercih ve istek barındırdığı için kıymetlidir.

Gençler takliden yapılan, gelenek haline gelmiş eylemleri değerli bulmadıklarını ifade etmişlerdir.

2.3.2. Dayatarak

Mecbur bırakılmanın ve zorlanmanın, gençlerin en sevmediği, reaksiyon gösterdiği ve özellikle inanç geliştirme aşamasında olumsuz etki yapan en gözde eylemler olduğu görülmüştür. Ortaya koyacakları eylemlerin dışardan bir müdahaleyle gerçekleşmesi yerine kendi özgür tercihleriyle gerçekleşmesinin eylemlerine değer ve anlam katacağı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek olacak F2K'nin sözleri şu şekildedir:

-Ailem mesela şeydi. Annem diyordu ki mesela: Hadi (F2K) namaza! Babam diyordu ki: Hadi (F2K) namaza! Sonra arkadaşım diyordu ki: Hadi (F2K) namaza. E hadi o zaman namaza!
-Çevresel bir etki mi
-Tabiki tamamen çevre.
-Ama neden yani? Baban seni sevmez diye mi? Arkadaşın seni sevmez diye mi?
-Aslında şöyle. Bizim ailede "Sen kitap okuyorsan övülüyorsun" değil. "Sen namaz kılıyorsan övülüyorsun". Ben bu dile getirilmeye başlandığı an namazı bıraktığım zaman oldu mesela.
Neyi dile getirdiklerinde?
Namazı kılyo "aaa aferin" falan. "Kitap okumaya zaman harcayacağına, onun yerine şu kadar ibadet et" demeye başladıklarında, ben dedim ki: "Burda yanlış giden bi şeyler var."

F2K'nin paylaşımı, aileler tarafından sergilenen dayatma tutumunun negatif yönlü sonuçlarından birisidir. Burada yapılan başka bir yanlış ise, dinî bir eylemin dünyevi bir uğraşla kıyaslanmasıdır. Bu davranışın gençlerde uzaklaştırıcı etki yaptığı görülmüştür. Kitabın boş vakit, namazın kazanç olarak addedilmesi genç tarafından abes karşılanmıştır.

Dayatma ve zorlama ödül içerse bile, gençler bu girişimler karşısında çok farklı davranış biçimleri ortaya koyduklarını dile getirmiştir. F3K inanmadığı halde ibadetleri yerine getirdiğini ancak hiçbirini içten yapmadığını söylemiştir.

Ateistken de namaz kıldım annemin zoruyla. Babaannem "Bırak" derdi. "Kızı zorlama." Sonradan Müslüman olduğu için biraz daha rahattı anneme göre. Annem de "Bu yaşlarda olur din eğitimi. Yoksa bu kız da sizin aileniz gibi olacak." deyip beni namaza çağırırdı. "Gezmeye götüreceğim şunu alacağım bunu alacağım." diyerek. Ben de çikolata için namaz kılıyordum böyle bir inanç sistemi.

İsyankâr bir mizacının olduğunu dile getiren F3K ise ailesinin dışlama tutumu sergileyerek din eğitimi vermeye çalışmasına karşı, inançsız iman taklidi yaptığını dile getirmiştir:

F3K: Ben tamamen kendimi adanmış olduğum bir inanç sistemine inanmak istiyordum. Ama onların anlattığı İslamiyet bana saçma geldiği için onlara inanmak istemiyordum. Bu yüzden de 22 yaşına kadar ateist olarak yaşadım. Çünkü bana verdikleri bir korku vardı. Benimle konuşmuyorlardı beni tersliyorlardı. Ben bu dışlanma korkusunu itiraf edemiyordum. Bastırılmış bir ruhla namaz kıldığım günleri bilirim. Annemin zoruyla hiçbir şey yemediğim oruç tuttuğum günleri... Ama bu bir inanç sistemine dayalı namaz kılma ya da oruç tutma değildi. Beni ayıplamasınlar, terslemesinler diye kılıyordum. Taklit yapıyordum. İman yoktu. Gece yastığa başımı koyduğumda, "Allah var mı, yok mu? Bence yok. Olsaydı böyle olmazdı. Bence bütün kötülüklerin sorumlusu Tanrı. Eğer cennet cehennem varsa cehennemde önce Tanrı yanmalı. Çünkü bütün kötülüklere izin veriyor." gibi bu tür düşünceler vardı bende. Hep zıttım her zaman.

Dayatma tutumuna en sert tepkilerden biri F1K'den gelmiştir. Sahip olduğu inancının kendine ait değil de kendisine dayatılan şeylerin birikimi olduğunu far keder etmez onları terk etmeye karar verdiğini ve uyguladığını söylemiştir. "Yani o bendeki 'inanç' denilen şeyin aslında kalpten inanarak kabullenerek gerçekleşen bir şey olmadığına karar verdim. Aslında bunun dayatmalarla olan bir şey olduğunun farkına vardım"

Pek çok katılımcı tarafından, ailedeki baskının negatif duygular oluşturduğu ifade edilmiştir. Bunlardan bir başka örneğimiz de Alevi kimliğiyle ön plana çıkan F4K'tür.

*F4K: -Genel anlamda ailenin çocuğa baskısının ters teptiğini düşünüyor musun?
-Evet ben bir zamanlar çok karşı çıktım. "Bu şekilde üstüme gelmeyin. Ben alevi değilim. Bu olmak zorunda değilim." dedim. Camiye gittiğimi de söyledim. Kur'an kursuna da gittim. Annem biliyordu. Ve istiyordu. Ama sonra babam duydu. Ve bir daha gidemedim.*

İlahiyat grubu genç katılımcılarımızın çoğunun dayatmaya olan tepkilerinin, felsefe grubu öğrencileri kadar sert ve keskin olmadığı görülmüştür. Kişilerin yaptıkları yanlış uygulamaların faturasını dine kesmedikleri dikkatimizi çeken hususlardandır.

İ9E: -Biz İstanbul'a geldiğimizde babamın bakkalı vardı. Dükkân açmıştı. Halka kendini dindar bir Kürt olarak lanse etmeye çalışıyordu. O zamandan beri Tanrı dayatmasının Müslümanlık dayatmasının içerisindeyim. Namaza götürürdü beni, insanlara göstere göstere. Babam zaten dindardır. Ama bunu göstere göstere yapardı. Babam zaten çok dindar bi insandır. Ama bunu yapmadaki amacı, dükkân sahibi olarak bizi boykot ediyorlardı. Kürt olduğumuz için bize gelmiyorlardı. Aşağıdan alışveriş yapıyorlardı. HDP gibi bir tabanda yer alamazdı. Çünkü dindardı İstanbul'da Hüda Par yani Hizbullahçı yoktu. Babam da Millî Görüş içerisinde yer alıyordu. Bu küçük mahalle teşkilatlanmaları Millî Görüş'ün. Orda

yer almasının sebebi de işte “Ben de Müslümanım. Ben de sizin kardeşinizim.” demek içindi. Biz de o tesir altında kaldık. Küçüklükten beri bizi küçük camiaların içerisine, cemaatlerin tarikatların içerisine, medreselere verirdi. Ben nefret ederdim, gitmezdim, kaçırdım. Tembel bir insandım. Ezber yapmazdım zorladıkları için olabilir. Bir de çok şiddet görüyordum sempatik ailesi zengin bir çocuk olmadığım için.

-Kaç yaşındaydın?

-Ben kendimi bildim bileli hep medreselerde büyüdüm. Verirdi babam hep. Bazen ağlardım. Zırlardım. “Sen nasıl babasın? İnsan çocuğunu buraya verir mi?” derdim. Babam tam beni eve götürecekti ki, hoca babamı içeri aldı. Dedi ki: “Bu çocuğun ağlaması sevaptır.” Ben nefret ediyordum. Ama şimdi Allah'a hamd olsun ben yeğenlerimi öyle yetiştirmiyorum. Kur'an kursundan uzak tutuyorum yeğenlerimi. Matematik kurslarına gönderiyorum. Teyzeme de dedim Kuranı biliyorsan bu eğitimi evde verebilirsin. Bana göre o yaştaki bir çocuğa medrese eğitimi bomboş kesinlikle rezil rüsvaca bir şey. Her türlü hakareti ederim de siz varsınız. Çok pis şeyler gördüm orda.

Katılımcımızın paylaşımı pek çok önemli noktayı haizdir. Bu nedenle konuşma metni bölünmeden alıntılanmıştır. Değınmek istediğımız ilk husus, babasının sosyal kabul için bazı şeyleri yapma davranışı sergilemiş olmasıdır. Bu, insanoğlunun toplum tarafından kabul görme ihtiyacı içinde olduğunun ve bunun için davranış değışikliğine bile gidebileceğinin göstergelerinden birisi olarak görülebilir. İkincisi ise, dayatma tutumunun sonucunda kalıcı bir nefret ortaya çıkabileceğı hususudur. Nitekim gencimiz Kur'an kurslarına karşı bir duruş sergileyerek, elinden geldiğince çok sayıdaki çocuğı o mekanlardan uzak tutmaya çalışmaktadır. Durumun Felsefe grubundan farklı gördüğümüz yanı ise, genç bireyin Yaratıcı'ya veya dine değıl, babasına ve Kur'an kurslarına küsmüş olmasıdır.

Ancak bu grupta da baskı ve dayatmaların, dinden soğuma ile sonuçlandığı vakıalar mevcuttur.

İ3E: -Neden İlahiyat?

-Ailemin tercihi... Aile baskısı ile geldim. İkisi de bastırđı. Annem de babam da. İçlerinde ukte galiba biraz. İmam hatibi isteyerek okumuştum. Sonra tarih okumak istedim. O esnada aile baskısı devreye girdi. Bana yönelik tehditlerde bulundular. Babam ekonomik yönden destek çıkmayacağını söyledi. İlahiyat haricinde bir yer okursam annem de hakkını helal etmeyeceğini söyledi. Babam neyse de annem durdurdu beni. Neyin ne olduğunu İmam Hatip'te öğrendiğımız için. Hakkını helal etmeme konusunda onun korkusu yetti açıkçası.

Küçükken dine karşı bu kadar soğuk değildim. İnanca karşı değıl de vazifeleri yerine getirme konusunda. Küçükken namaz kılıyordum. Şu an bir Allah inancı var sadece. Diğđer görevlerde sıkıntım var. Beş altı sene önce koptu baskılar beni kopardı.

Bazen daha doğru olacağı düşüncesiyle alınan yanlış kararlar, tamiri zor hasarlara yol açabilmektedir. Bu nedenle çok boyutlu düşünülmesi gerektiği ortadadır.

İlahiyat grubu öğrencilerimizden İ6K ve İ13K, dayatmaya aynı sebepten direnç göstermiş olan iki katılımcımızdır. Neyse ki ortaya çıkan sonuç dine küsmeleri veya dinden soğumaları değil, baskı konusu haline getirilen dinî eylemleri, gençlerimizin hayatlarına uygularken geciktirmeleri şeklinde olmuştur. “Başkası dedi diye yapma”nın değersiz bir eylem olduğu düşüncesinin de katılımcılarımızın tavrında etkili olduğu düşünülmektedir. Zira Allah’ın gerçek rızasının, kullarının kendi rızalarıyla sergiledikleri davranışlarda gizli olduğu kabulü, Müslümanlar arasında yaygın bir inanıştır.

İ6K: Ben birisi için dindarlaşamam. Onu söyleyeyim ve dindarlığın ölçüsünün bu olmadığını ben de biliyorum.

İ13K: Bana bir şeyi zorla getirip yaptırdığı zaman, ben tamamiyle ters tepen bir insanım.

İnsanın, tek başına var olma, rüşdünü ispat etme, bireyselliğine kavuşma mücadelesi veren, kendi olduğunda mutlu olan bir varlık olduğunu gözlemledik. İsteği dışında gerçekleşen talepler söz konusu olduğunda gerek isyan ve redderek gerek kalıcı bir kin besleyerek yanıt vermekte olduklarını gördük.

İlahiyat grubu katılımcılarından hiçbirisinin, kendilerine dayatılanlar karşısında Allah inancından vazgeçemedikleri, ibadetleri yapmayarak ya da geciktirerek tepkilerini ortaya koydukları ancak Felsefe grubunun tamamen inanca aykırı davranışlar sergileyerek veya inançsız taklit yaparak tepki gösterdiği görülmüştür.

2.3.3. Sevdirek

Sevgi, temel bir duygudur. Yaşam tarzı haline gelmiş ve yapmaktan sıkıntı duyulmayan pek çok alışkanlığın alt yapısında severek yapılması yatmaktadır. Severek yapılması istenen dinî ritüellerin de sevdirek kazandırılması esas olmalıdır. Ancak sevdirek din eğitimi verme yaklaşımına yalnızca İlahiyat grubu katılımcıların ailelerinde rastlanmıştır.

Dinî hassasiyetleri yüksek olduğu gözlemlenen İ1K ve İ14E, dindarlıklarının bu seviyeye ulaşmasında etkili olan noktaları paylaşırken şu cümleleri kullanmıştır:

İ1K: Hiçbir şekilde zorlama yapmadan çok sevdirek yaptılar bir şeyleri.

Aslında iki tane psikolojik yaklaşım var. Bir insan korkarak, bir insan severek yapar. Belki korkunun daha hızlı bir şekilde ekmeğini yersin. Hızlı etki eder. Sevgi biraz zaman alır. Ama sevgi de etki eder en nihayetinde. Korkarak samimiyezsiz oluyor.

İ14E: Ben çok küçük yaştan itibaren -yani çok küçük dediğim ergenlikten sonra olabilir- evde anneme imamlık yapmaya başladım. Bunu da annemin zaten beni destekleyerek, teşvik ederek bunu yapıyordum. Bu beni önemseydiği bana değer verdiği anlamına geliyor. Dinî açıdan bir özgüven kazanmama da sebep olmuş olabilir. Çünkü kendi ibadetinin dışında başka birinin de ibadetinin sorumluluğunu alma bilinci yerleştiriyor bana. Sonuç olarak bu benim olumlu yönde dine bakış açımı etkilemiş olabilir.

Kendisine imamlık görevi veren ebeveynin yaptığı bu eylem, genç bireye çok güçlü bir “Sana değer veriyorum.” mesajı vermiştir. Bu tutumun, sevilen, toplumda saygın bir yer edinmeyi amaç edinmiş, birey olma yolunda adımlar atmaya çalışan bir gence yapılabilecek en güzel ve değerli desteklerden biri olduğu düşünülmüştür.

Gençlerden inanç gelişimiyle alakalı kendi hayatından verdikleri örnekler arasında geçmişe dair ailesinin dinî bilgileri öğretme hususunda ödüllendirme yöntemi kullandığı bir anısını paylaşması, genç bireyde kalıcı bir etki bıraktığının göstergesidir.

İ1K: Annemin ve babamın arkadaşlarının çocukları vardı. Aynı çevre, aynı kafa... Onlarla bir şeyler daha farklı oluyor. Onların çok büyük etkisi var. Biz bir araya gelince normalde çocuklar ne oynar? Saklambaç, ıvır zıvır... O zaman şey dönemleriydi. Filistin üzerinde İsrail'in, Amerika'nın en etkili olduğu dönem. Biz onlarla harita oyunu vardı. Haritayı çiziyorduk. Filistin'i kurtarma, Amerika ile İsrail'i şey yapma falan... Haritadan silme. “Yavaş yavaş sizi haritadan sileceğiz. Sizi haritadan sileceğiz.” Mesela pikniğe giderdik. Orada at vardı. Ata binmek isterdik. Babalarımız bizi yanına çağırırdı: “Ne yapalım size? Ne yapalım? Cennetle müjdelenen 10 sahabenin adını ezberlerseniz 20 dakika içerisinde. Ata bineceksiniz.” Biz gider onları ezberlerdik çok keyif alıyorduk. İslami şekilde de eğlenilebilir onu yaşadık biz.

Burada aynı zamanda çocuğun hangi çevrelerde yetiştirildiği ve ailelerin arkadaş çevresinin ve çocuklarının da bireyi etkileyen faktörler olduğu açıktır. Aile dostlarının da aynı zihniyetteki insanlar olması, çocukların dindar bir ortamda ailecek hatta arkadaşlarının da ailesiyle beraber yetişmesini sağlamıştır.

Akli melekeleri yerinde ve sağlıklı olan bireylerin en belirgin özellikleri arasında yaptığı eylemlerin bilincinde ve farkında olmak vardır. “Bunu neden yaptın?” sorusu kendisine yöneltildiğinde sebebini açıklayabilmelidir. Bu nedenle, insan olmanın getirisi olarak düşünme ve sorgulama özelliği bulunan sağlıklı bireyler, kendilerinden yapılması

istenen şeyin sebebini bilmek istemektedirler. Tatmin edilmeyen bireyler, sebebi mantıklı bulunmayan eylemleri yerine getirmemeyi reddedebilmektedir.

Gençlerden bazıları, ailelerinin inançlarına olan etkisini dile getirirken mantıklı açıklamalar yapmadığından dem vurmaktadır. Ve bu durumun gençte olumsuz etkiye yol açtığı deist kimliğiyle ön plana çıkan F2K'nin söylemlerinde de gözlenmiştir.

F2K: -“Sen neden namaz kılıyorsun?” sorularını ben yine çok soruyordum. Ondan sonra annem hani böyle şey yapınca, boş vermiş gibi bir mimik yapınca da dinlemeyip gidiyordum.

-Tatmin edici cevaplar alamadın mı?

-Aynen öyle. Ben tatmin edici cevapları hiç ailemden almadım. Bir gün bile

Mantıklı açıklamalarla büyümeyen, sorularına ailesinde cevap bulamamış ve gençlik yıllarına sağlam bir temelle gelmeyen gençlerin inanç konusunda çok daha fazla sarsıntı yaşamakta olduğu görülmüştür. Örneğin F2K dinden soğuduğunu ve deist olduğunu ifade etmiş bir katılımcımızdır.

Ancak mantıklı açıklamalar yapılmaya çalışılırken şuna dikkat edilmelidir. Örneğin ibadetlerin toplumsal faydalarını maksat olarak göstermek, zekâtın sosyal adaleti sağlamak amacıyla yapıldığını belirtmek bir sonraki adımda ibadetin kendisinin maksat olmadığı düşüncesini getirebilir. Hâlbuki ibadetler Emreden'i hasebiyle başlı başına kıymetlidir ve amaçtır.⁶

Birey olmak, dikkate alınmak, adam yerine konmak bir genç için oldukça önemlidir. Değer verdiğini göstermenin en güzel yollarından birisi de kişiyle konuşmaktır. Bu tutumun pozitif yönlü bir etki oluşturduğu görülmektedir.

İİK: Bizim ailede din eğitimi hem görerek hem de anlatarak oldu. Annem “Hadi çocuklar namaz kılalım.” derdi. Babam bizimle konuşmuştu. “Çocuklar ne zaman öleceğimizi bilmiyoruz. Artık namazlarınıza biraz daha dikkat etmeniz gerekiyor.” şeklide babam çok güzel bir konuşma yaptı. Biz “Tamam başlayacağız.” dedik. Ben çok etkilenmişim o konuşmadan. Ve sonra namazlarıma hep devam ettim

İ7E: Babam bizimle her namaz vakitlerinden sonra sohbet yapardı. Kıssalar anlatırdı kendisi de oradan buradan öğrendiği kadarıyla.

---

⁶ Muhammed Coşkun, *Modern Dünyada Kur'an Yorumu*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018, ss. 159-60.

Karşındakine değer verdiğini onu karşına alıp konuşarak göstermenin, dayatmak değil sebebini açıklamanın pek çok yöntemden çok daha etkili olduğu görülmektedir.

İ2K: Mahallede içki içen arkadaşım vardı. Ama annem onların yanlış yaptığının bilincini bana vermişti.

Beni de dayım etkiledi. Mesela şu an bile, o konuşsun ben dinleyeyim diye onlara gidiyorum. Kitabı eline alıyor okuyor. Hatta yazın şey planları yapıyorum. Onların orada bir tane tepe var. Çıkıp orada biz okuma yapalım. O da çok etkiliyor beni. 15 senedir Risale okuyor dayım. Ben korkutma olaylarını pek sevmiyorum (korkutarak din eğitimi), o da bana hep akla uygun şeyler söylüyor.

Akla uygun, mantıklı argümanlar kullanmanın gençleri cezbeden bir yanı olduğu burada da anlaşılmaktadır.

Bir şeyin sebebini açıkladığınızda genç bireye, “Artık olaylara sen müdahale edeceksin. Ben seni takip etmeyeceğim.” demiş olarak kendi eylemlerinin sorumluluğunu ona vermiş olmanızdır. Bu durum ise genci, öğretilen doğruya uymaya sevk ve teşvik ettiği görülmektedir.

Felsefe grubu gençlerin pek çoğunun kendilerine mantıklı açıklamalar yapılmadığını, ikna edici cevaplara ulaşamadıklarını ifadelendirdiği dikkatimizi çekmiştir. İlahiyat grubu gençlerde ise, mantığı kendisine kavratıldığı için ebeveynleri yanında olmadığı zamanlarda da dinî bir tutum sergilemeye devam ettiği görülmüştür.

Pek çok insanda olduğu gibi gençlerde de sevgi örnek alma tutumunu teşvik edici unsurlardandır. Dolayısıyla aile üyelerine duyulacak sevgi de gencin ebeveyninde gördüğü örnek davranışları, dinî yönelimleri, hassasiyetleri, ahlâkî görüşleri benimsemesine olanak sağlayacaktır.⁷ Nitekim gençlerin paylaşımlarından da bu görüşü destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır.

2.3.4. Korkutarak

Korkutma, karşıdaki bireyi aciz ve çaresiz olduğunu hissettirerek zoraki itaat sağlama durumudur. Hem etik bir kavram hem de pedagojik bir yaklaşım olmadığı düşünülmektedir. Özellikle rıza temelli bir anlayış olan İslam’a aykırı bir metottur.

---

⁷ M. Akif Kılavuz, “Anne-Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, sy. 2 (2005), s. 58.

Korkutmanın, ailelerin negatif yönlü sonuçlar doğmasına sebebiyet veren yanlış uygulamalarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu durumla alakalı olarak, katılımcılarımız arasından bir dönem ateistliği tatmış olup, son birkaç aydır Müslüman olduğunu mülakat esnasında dile getiren, ancak tez yazım sürecinde tekrar Müslümanlığı terk ettiği gözlemlenen F3K'ün ve hali hazırda hala ateist olan F1K'in aşağıda yer alan ifadeleri oldukça dikkat çekicidir.

F3K: Ben çok aykırı bir çocukluk geçirdim. Çok uçarıydım. Hep bir itiraz ve isyan. Hep bir karşı çıkma vardı. Annem hep şey derdi: “Ezan okunurken bacak bacak üstüne atma ya da yatma! Çarpılırsın.” Ben de atıyordum. Sonra diyordum ki: “Bak çarpılmıyorum. Demek ki senin şeyin yanlış. Beni yanlış yönlendiriyorsunuz.”

Annem bir şey söylerdi. Ben omuz silkerdim. “Öbür tarafta omuzunu yakalayacaklar.” derdi. Ben bunları hiç mantığa oturtmadım. Saçmaladığını düşünürdüm. Bana çok komik gelirdi. Hatta annemin zekâ seviyesini düşük görürdüm. Böyle söyleyen insanlara aptal gözüyle bakardım. Dalga geçerdim onlarla. Ortaokul ve lisede de böyleydim.

Güven, çok zor kurulan ve yıkıldığında beraberinde saygı gibi pek çok duyguyu da götüren hassas bir kavramdır. Ebeveynlerin altı boş ve desteksiz söylemleri evlatlar tarafından fark edildiğinde, söylenen şeye nefret beslemek, söyleyene artık güvenmemek ve saygı duymamak, küçük görmek ve inadına aykırı davranışlar sergilemek şeklinde geri dönüşler yaşanabilmektedir.

F1K: “Bir yerden bir şey çalarsan, annene yalan söylersen Allah seni taş eder.” bunu söylerlerdi. Denerdim bunu. “Acaba gerçekten böyle bir şey olacak mı?” diye. Olmazdı tabii. Yani çocukken böyle bir şey düşünüyorsun. “Neden böyle bir şey söylemişler?” diye. İlk başta gerçekten böyle bir şey olacak zannediyorsun. Gerçekten taş olacaksın. Elin ayağın çarpılacak zannediyorsun. Bekliyorsun olmasını. Çünkü insansın. Sana öyle söylendi. Yalan çok önemli bir şey çocuk için. Her şey orada başlıyor.

Ahiret, deneyimleyemeyeceğimiz bir tecrübe olduğundan bu durum süüstimal edilebilmektedir. Nitekim cehennem ve kabir hayatı korkutma unsuru olarak kullanılan terimlerdir.

İ8K: Bu yengemin evinde de öyle bir ortam vardı. O böyle bi kere konuşma arasında hani böyle hatırladığım tek şey şu işte “Kapanmanız gerekiyor. Hani böyle ergenlikten sonra. Yoksa işte kapanmazsanız öldüğünüz zaman saçlarınızdan böyle her telden yılanlar çıkacak.” diye. Benim mesela en korktuğum hayvan da yilandır. Belki de burdan mı başladı bilmiyorum. Korkularıyla mı başladı acaba inancım? Belki korkuyla başlamış olabilir. Çünkü bak bu yılan konusu beni çok etkiler. Mesela bi tane resim görmüştüm. Namazla ilgili. “Namaz kılmayan insanın

sonu” diye. Böyle yazıyor altında. Kefenlenmiş bi insan. Üstünde yılan. Mesela her namaz kılmadığımda, her böyle namazı, mesela atıyorum öğleni kıldım, ikindiye kıldım akşamı kıldım, belki yatsıyı kılmadım. Aklıma o resim gelir mesela benim. Yani aslında ben korktuğum için mi ibadet ediyorum? Bilmiyorum ki.

Katılıcımızın paylaşımı sonucu, din eğitimi içerikli materyallerin gözden geçirilme gerekliliğinin önemini bir kez daha kavramış bulunmaktayız. Materyal tasarımı, üretimi ve dağıtımı, herhangi bir kontrol mekanizmasının denetimine tabi tutulmadığından, müdahalesi şu an için muhal görünmektedir. Ancak dini, korku temelli lanse eden bu gibi materyallerin, her ne kadar İ8K için pozitif yönlü bir etkisi olmuş olsa da genel üzerinde negatif yönlü bir etki uyandıracığı düşünülmektedir.

İnançlı bireylere uygulanan korkutma girişiminin, çoğu zaman rayında tutma amaçlı olduğu gözlenmiştir. İ8K’de namazlarda devamlılığı sağlamak adına yapıldığı görülen bu uygulamanın, İ6K’da da kul hakkından sakınmayı sürdürmek adına yapıldığı görülmüştür:

*İ16K: -Cevaplamakta zorlandığın sorular oldu mu?
-Bazen şey oluyo “zaten yanacağım” bunu hala düşünüyorum. Hani düşündüğün zaman her şey kul hakkı. E kul hakkının affı yok. E nasıl olacak? Yanacaksın. E niye yaratıldım o zaman? şeyine giriyorum. Sonra diyorum sen kimsin? Sus.
-Bu sorular hep oluyor mu? Dönem dönem oluyor. Lisede başladı. Üniversitede de devam ediyor.*

Temelde en güvendiği, en sevdiği, var oluşunun yegâne sebebi olan Yaratıcı’sının O’nu bazı günahlardan dolayı yakacağı fikrinin, her ne kadar inançlı olursa olsun bireyleri bazen çıkmaza sürükleyebileceği görülmektedir. Bu nedenle tebliğin, doğru ve dikkatli cümlelerle yapılması gerektiği ortadadır. Bireylere açık kapı bırakmamanın, onlar için af ve merhamet yolunu kapatmanın negatif yönlü düşünceler doğurduğu görülmektedir.

İ16K ayrıca korkutmanın insan psikolojisi üzerinde negatif bir etki bırakabileceğini ve yaklaşımcı değil uzaklaştırıcı ve soğutucu bir etki oluşturabileceğini ifade etmiştir:

İ16K: Bi öğretmenimin kabir azabını anlattığını hatırlıyorum. Psikolojim bozulmuştu nerdeyse “cehennem yanında kabir azabından bahsedilmez bile” demişti. Hani böyle şey oluyor. O kadar olumlu bi Tanrı tasavvurunun yanında böyle bir de olumsuz tarafını görmek baştan insanı ürkütüyor. Ama böyle olmazsa belli bir şeyler de olmayacak. Gerçeklerle yüzleşiyorsun. Bu güzel bişey. Yani olması gereken bişey ama belli bi temelin üzerine olması gerekiyor. Yani hiç

bilmeyen bi insana direk bunu anlattığın zaman karşına kötü bi Tanrı tasavvuru çıkıyor bu sefer de çocuk soğuyacak yani.

Bizi bizden iyi bilen Yaraticımız'ın bizi günahlardan sakındırma için seçtiği yol, mantığa aykırı, yersiz ve adaletsiz cezalandırmalar değildir. Daha iyi ve çabuk sonuçlar getireceğini düşünerek yaptığımız bu uygulamalar, sonu tahmin edilemeyen sonuçlara evrilebilmektedir. Hatta bir bireyi kurtaracağız derken kendimizi de o bireyin inkârla kaybının sorumlusu olarak bulabilme ihtimalimiz bulunmaktadır

Allah'ın gazabıyla korkutarak, kişiyi dinî çizgide tutma girişimi her zaman pozitif yönlü etkiler oluşturmamaktadır. Korku temelli bir inancın samimiyet ve değeri tartışmaya açık bir konudur.

Temeli sağlam atılmamış inancın üstüne korku tohumları serpildiğinde inkâr durumuyla karşılaşma ihtimali bulunduğu görülmektedir. Örneklere baktığımızda kimi zaman Allah'ın yerine Allahçılık oynayıp, O'nun bile vadetmediği şeyleri O'nun adına dillendirebildiğimizi söyleyebiliriz.

Üniversite gençleri üzerinde yapılan bir araştırmada⁸ kişinin dinden çok fazla sorgulamaya gitmesinin Tanrı algısının olumsuz ve korku yönelimli olmasının bulunduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Yapılan başka bir araştırma⁹ da dinî eğitimini baskı ve korkuya dayalı olarak alan öğrencilerin dinî inanç ve tutumlarının olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymuştur. Korku ve baskının aynı zamanda ergenlerin dinî uygulamaları yerine getirme konusundaki hassasiyetlerinde azalttığı ve dinin etki boyutunda arzu edilen gelişimin beklenen düzeyde olmayışının da baskı ve korkuya dayalı din eğitimi kaynaklandığını ortaya çıkarmıştır. Araştırmamızda yer alan İlahiyat öğrencilerinden birinin de dinî uygulamaları yerine getirmemesinin sebebi olarak dile getirdiği ifadeler yoğun baskı ve zorlama sonucu olduğu yönündedir.

---

⁸ Emine Erdoğan, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının Dini Yönelim Biçimleri ile İlişkisi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. XI, sy. 27 (2014), ss. 182-83.

⁹ Ahmet Albayrak, *Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1995, ss. 142-43.

2.3.5. Kıyaslayarak

Gençlerin en önemsedığı noktalardan birisi, tek başına, sadece kendi olarak değerli bulunmaktır. Ancak kıyaslama eylemi, bireyin biricikliğini, özgün kişiliğini, nevi şahsına münhasırlığını ortadan kaldırmakta, standart kalıba uyduğu ölçüde değerli olduğu fikrini uyandırmaktadır. Oysa gençlerin temelde ruhuna aykırı olan en itici kavramlardan birisi de kalıplardır. Davranış, kişilik, kimlik hatta inanç... Her yönüyle ‘biricik’ ve ‘kendi’ olmak istedikleri bilinmektedir. Aslında kıyaslama, dayatmanın bir çeşididir. Ve aynı sonuçları doğurması muhtemeldir.

İ6K: Ablamın arkadaşları vardı. Onlar çok güzel düzenli namaz kılardı, ablam kılmazdı. Annem de sürekli ablamı arkadaşları ile kıyaslardı. “Bak.” işte “Tuba ne güzel namaz kılıyor.” da “Sen neden kılmıyorsun?” derdi. Ben de sessizce dinlerdim. Hiç hoşlanmazdım ben de kıyas edilmesinden, örnek gösterilmesinden. Çünkü bu, bir baktım hayatlarının her aşamasında ablamın hayatına karışmalarına sebep oldu.

Ama ablam o kıyas sonucu dinden soğumuştı, onu fark ettim. Ablam da birisi için yapmazdı yani. Dayatma soğutur, insanın içinden gelerek yapması lazım. Ama annemler bana dayatmadılar ve onun sonucunu da gördüler bence. Ablam mesela şu an hala geciktirir falan ama ben de öyle bir şey yok.

Bu paylaşımdan, ailelerin uygun yöntemi bulana kadar evlatları üzerinde bazı denemeler yaptığı, birinde başarısız sonuç veren uygulamaları diğerinde uygulamadıkları anlaşılmaktadır.

İ16K: Mesela aile içinde kardeşlerim de var. Karşılaştırma sürekli oluyor. Mesela ben namaz kılıyorum annem gelip de “Bak ablan namaz kılıyor. Sen niye namaz kılmıyorsun?” diye kardeşime söylüyor. Ama bu beni aslında rahatsız ediyordu. Aslında benim için olumlu bir şey söylüyor yine de rahatsız ediyordu. Ben bunun bi şekilde şov haline gelmiş olduğunu düşünmüyordum ister istemez. Şey yapıyordum. Ben bunu annem görsün diye yapmıyorum ki sonuçta, niye görüp de beni övüyor falan gibi. Hatta bi ara şey yapıyordum sırf bu düşüncelerim olduğu için gizli yapmaya başlamıştım. Kendim böyle odamda namaz kılıyorum falan. Hani görünce mesela ben birine gösteriş yapmıyorum bu benim en büyük korkumdu aslında münafıklık korkusu.

Gençlerin riya korkusu taşımasının altında, eylemlerindeki samimiyeti bozduğunu düşünmeleri yatmaktadır. “Ben kimse dedi diye yapmıyorum. Ne güzel yapıyor demeleri de umurumda değil” mesajı içerdiği düşünülmektedir.

Kıyaslama ailelerin zannettiğinin aksine, bireyi teşvik etmek yerine özgüven kırıcı bir etki ortaya çıkarabilmektedir. Kıyasın pozitif yönlü etkisi, kıyas ancak bireyin kendisi

tarafından yapılırsa yapıcı sonuçlara sahiptir. Bireyin kendi hakkında yaptığı kıyas, “O yapıyorsa ben neden yapamayayım?” şeklinde gerçekleşen, adına imrenme, örnek alma, ders çıkarma diyebileceğimiz içten yanmalı motor misali bireyi harekete geçiren teşvik unsuru olabilmektedir. Bunun örnekleri arkadaşın inanç üzerine etkilerini ele aldığımız bölümünde mevcuttur.

2.3.6. Kontrollü Serbest Bırakarak

Genç bireylerin kendilerini gerçekleştirme yolunda önemsedikleri en önemli noktalardan biri, bağımsız, tutarlı ve yerinde kararlar alabilmeyi başarma ve onları uygulama konusunda özgür olduklarını hissetmeleridir. Ailelerin kontrolü elden tam anlamıyla bırakmadan gençlerin eylemlerine gerekmedikçe müdahil olmamaları pek çok konuda pozitif yönlü gelişmeye katkı sağlamaktadır.

Ailelerin takındığı tavırlardan, bireyi pozitif yönde etkileyen davranış biçimleri arasında, ‘kontrollü serbest bırakma’yı zikretmek doğru olacaktır. F6E nolu katılımcımız kendi inanç hayatına ailesinin etkisinden bahsederken şu cümleleri kullanmıştır:

F6E: Zoraki bir ibadet anlayışı yoktur bizde. Babamda da öyledir annemde de. “Oğlum şu saatte namaz kılacaksın. Yoksa seni döverim.” Böyle bir şey yoktu. Eğer öyle bir şey olsaydı bugün ibadetlerim hiçbir zaman süregelen olmazdı. Sürekliliğini bozardı. Ama şu an çok şükür sürekliliğini koruyor. Ailem beni kontrollü serbest bıraktı. Sadece “serbest bıraktı.” diyemem. Çünkü çok farklı çağrışımları var.

Serbest bırakılmak, gençleri cezbeden, ailelerine karşı saygılarını arttıran bir durum olarak tespit edilmiştir.

F12K: Benim kafamdaki dindar algısı şöyleydi belki ailemden dolayıdır bilmiyorum. Kimsenin inancına karışmayan, kendi inançlarına bakan “Ben yapıyor muyum, yapmıyor muyum?” Ya da illa katılık yok. “Şunu yapmak zorundasın, şunu yerine getirmek zorundasın!” diye bir şey yok. Yapmayı istiyorsan içinden geliyorsa yap. Ve bunu kimsenin bilmesine de gerek yok. Yapıyorsan sen bileceksin aynı evin içindeki birçok kişi bile senin yaptığın ibadeti bilmek zorunda değil.

Hatta agnostik kimliği ile bildiğimiz F12K, ailesinin bu uygulamasını öyle ‘en olması gereken duruş’ olarak benimsemiştir ki, konuşmamız esnasında kendi içine doğduğu kültürü en doğru olarak gördüğünü şu ifadelerle dile getirmiştir: “*Lisede Aleviliği araştırdım. Ama dönüp dolaşıp yine aynı noktaya geliyorsun. Çünkü belli bir*

kültürde yaşıyorsun. Bir şeyleri reddetmek bence çok zor. Çocukluktan itibaren sana dayatılan şeyleri reddetmek çok ağır geliyor. Ben o yüzden 180 derece dönüş yapan insanlara, eğer ortama göre hareket etmiyorlarsa, hayran kalıyorum cesaretinden dolayı. Lisedeyken belli soruları cevaplıyorsun sonra 'En güzel din bizim din.' noktasına bağlanıyorsun birçok insan gibi. Belki de daha ileriye gitmek istemiyorsun" katılımcımızda bu kanaati oluşturan etkenlerden birisinin de ailesinin sergilemiş olduğu serbest bırakış olduğu düşünülmüştür.

Ailesinin dayatma, zorlama ve baskı uygulamadan dinî vecibeleri yerine getirmesini sağladığı katılımcımız, dinin ona evrensel ve kuşatıcı yanıyla anlatıldığını vurgulamıştır.

İ16K: Benim namaz kılmam, kapanmam için vesaire hiç baskı yapılmadı. Yani daha rahat yetiştirildim. Arkadaşlarımda görüyorum çok küçük yaşta bile işte "Namaz kıl, kapan" gibi baskılar var üstlerinde. Hatta ergenliğe girmeden bile kapanan arkadaşlarım var. Çünkü artık ibadetten ziyade kültür haline gelmiş. -Peki "Neden?" dedin mi hiç? -Sanırım ailem katı olmadıkları için sorgulama ihtiyacı hissetmedim. "Neden kapanmak zorundayım? Neden namaz kılmak zorundayım? Bunu neden yapıyoruz?" Daha çok evrensel yönüyle geldi bu din bana.

Amerika'da doğup büyüyen gencimizin, özgürlüğün insanda uyandırdığı hissin çok daha güçlü duygular olduğunu ve insanın inancını benimsemesini kolaylaştırdığını ifadelemiştir.

İ12K: Amerika'da insan kendi dinini yaşama konusunda özgürdür. Kimse karışamaz. Zorla bir şey empoze etmeye çalışmaz. Amerika'da Müslümanlığı yaşamak çok doğal karşılanır. Mesela yüzme derslerimiz var. Ama sen mayo giymeyebilirsin. Tamamen özgürsün. O zaman sen şunu hissediyorsun: "Evet. Bu benim benim. Ve ben bunu istediğim gibi yaşarım. Her şeyimle de yaşayabilirim." Bize Amerika'da özgürlüğü sunduklarından dolayı ben bunu hissediyorum, hissettim. Önce dini aileden alıyorsun sonra onu sosyal hayatta da özgür bir şekilde yaşayabildiğin için o dini artık benimsiyorsun herkes de bunu saygı ile karşılıyor.

Felsefe grubunda da İlahiyat grubunda da serbest bırakılmanın pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Kendi öz varlığına sadece var olduğu için değer verildiğini hisseden gençlerin, eylemlerinde çok daha isabetli olduğu görülmüştür. Fıtrî özgürlük duygusu, dine sempatinin artmasında kilit rol oynamaktadır.

2.3.7. Rol Model Olarak

Henüz yeni yeni bağımsız bir kişilik ve kimlik kazanmaya başlayan genç bireyin, kıymetli parça koleksiyoncusu gibi etrafını dikkat süzgecinden geçirerek değerli bulduğu tutum, davranış, eylem, söylem veya alışkanlıkları bünyesine kattığı görülür. Bu noktada sevdiği insanların o davranışa sahip olması onu kendisinin de sahiplenmesinde etkindir. Ve kişinin bu dünyada belki de en çok sevdiği kişiler olan ebeveynleri, genç bireye yakınlıkları hasebiyle diğer insanlara kıyasla ehem konumda bulunmaktadır.

İnanca karşı olumlu bir tavır içerisinde olan gençlerin ailelerine baktığımızda, rol modellik konusunda gençlerde pozitif yönlü etkiler bırakacak tutumlar sergilemiş oldukları anlaşılmaktadır. Bu konuda F5K, F6E, F13K, F10E, F14E, F11E kodlu katılımcılar, insanın inancını geliştireceği ve dinini öğreneceği ilk adresin aile olduğunu gösteren ifadeler kullanmışlardır.

En etkili dil şüphesiz ki hal dilidir. Söylemlerin ve eylemlerin tutarlılığı çizilen imajın büyük bir kısmını hatta neredeyse tamamını oluşturmaktadır. Anne ve babasını pür dikkat gözlemleyen çocukların asla gözünden kaçmayan ise ebeveynlerinin ağızlarından çıkanlarla faaliyete geçirdikleri arasındaki tutarlılıktır. Nitekim F5K konuyla alakalı olarak şu sözleri dile getirmiştir:

F5K: Tabiki önce aile, ailenin ne yaşadığı çok önemli. Aile namaz kılıyor mu, çocuk bunu görüyor mu? Namaz kıldığı zaman sosyal hayattaki tutumları birbiriyle örtüşüyor mu? Bu çok önemli. Çevre arkadaş da önemli ama aile çocuğuna iyi bir eğitim verdiği zaman arkadaşın etkisi biraz daha azalıyor. Ben bunu kendi hayatımda gördüm.

Gençleri etkileyen en önemli noktalardan bir tanesinin imaj olduğunu söyleyebiliriz. Sağlam bir imajın karşı tarafı kendi bulunduğu çizgiye yaklaştırma konusunda oldukça yardımcı bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Ateist olan katılımcımız, ateist bir arkadaşından bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır:

F1K: Ailesi de inançlı insanlar değildi. İki de doktordu. O gelenek içerisinde yetişmemişti yani. Kafasında belirli kalıplar yoktu. Annesi farklı bir kadındı büyü kitapları falan okuyordu yanılmıyorsa. Herhangi bir şey dayatmıyordu kimse. Zaten kendim de gözlemledim. İlişkimiz çok sağlamdı. Gidip geliyorduk sürekli. Din konusu geçmezdi. Geçme gereği duyulmazdı. Bu(din) insanların içinde olup biten bir şey neticede.

Tahsilli insanların bu tarz şeylerle ilgilenmediği, ailede hiçbir konuda dayatma ve zorlama olmadığı, inancın konuşulmaya bile gerek duyulmadığı katılımcımızın dikkatini çekmiş ve onu cezbettiği görülmüştür. Katılımcımızın etkilenmesini sağlaması bakımından pozitif, meylettirdiği tarafın ateizm olması bakımından negatif yönlü bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Ailede sağlam bir temel almış olan gençlerin diğer etkenlere ne kadar maruz kalırsa kalsın, aşırı bir sarsıntı ve marjinal bir dönüşüm yaşamadığı görülmüştür. F11E bu örneklerden sadece biridir.

F11E: Allah'a inanmamak tarzı şeyler bende çok oturmadı. Belki küçüklüğümden beri gelen eğitimimden dolayı böyle bir şey hiçbir zaman yaşamadım.

Anne ve babalar evlatları için, göz hapsine aldığı, her tutum ve davranışını izlediği, ağzından çıkan her cümleyi tutarlılık ve mantık süzgecinden geçirdiği yeri zamanla ya saygı ve sevgisini arttırdığı ya da gözden düşürdüğü ilk rol modelleri, ilk kahramanlarıdır. Ebeveynlerin ortaya sergilediği imaj, genç bireyleri oldukça etkisi altına almaktadır.

İ11E: Arkadaş ortamında başladım ama her gün babamın etkisi de hiç olmadı değil çünkü ben sigaraya başlamadan önce babam yanımda sürekli sigara içerdi ben rüyamda her gece sigara içtiğimi görürdüm mesela. Sanki hissediyordum yani içeceğimi. Çocuğumun içmesini istemem yanında içmeyi düşünmüyorum.

Anne-babanın ailedeki rol modelliği bir başkasınıkinden çok daha farklı, çok daha etkili ve kapsamlıdır. Bunu kendisi bizzat tecrübe eden katılımcımız, kendisinin çocuğu için örnekliğinin farkına varıp, öyle bir baba profili çizmek istemediğini dile getirmiştir.

İ15E: Hak konusunda özellikle bir çizgim vardı küçükken babam demişti. "Haklıysan hakkını koruyacaksın Allah da seni sever o zaman." demişti. O yüzden küçüklüğümde beri öyle şeyim var.

Hem babanın bu konuşmayı yapması hem de babanın, sergilenecek tavrın kıymetini Allah'ın sevgisine bağlaması kalıcı bir etki oluşturmuştur.

Annesinden etkilenmesinin sebebini şu cümlelerle açıklayan İ16K, inanılan şeyin yaşama yansıtılmasının ne kadar etkili olduğu konusundaki delillerden biridir.

İ16K: Yaşayışlarıyla da zaten belli bi şeyi “Bak bu böyledir.” demekten ziyade yaşantıyla göstermeyi tercih ettikleri için.

Ailenin rol modelliği konusunda istisnai örnekler de mevcuttur. Aile büyükleri arasında yabancı uyruklu ve farklı inançlara ve alışkanlıklara sahip bir ailede yetişmesine rağmen arkadaşından ve öğretmeninden etkilenecek dindar bir Müslüman haline gelen İ4K, Felsefe grubunda benzer özelliklere sahip olup ateizme kayan F3K’ten farklılık göstermiştir. Farklı sonuçlar doğuran bu iki durumun etken faktörlerinin ne olduğu bilinmemektedir. İ4K’ün aile yaşantısına dair paylaşımları şu yöndedir:

İ4K: Sonradan dindar olmuş bir aileye sahibim. Babam son üç dört yıldır dindar diyebilirim. Benim dedem ateist. Allah'a falan inanmaz. Çocukken de bize çok şeyler anlatırdı tanrının vs. öyle bir şeyin olmadığına dair. Babaannem de Boşnak. Ama dindar olmayan Boşnaklardan. Kadıköy'de oturuyor. Benim babaannem çocukken kardeşimle beni annemlerin yanından alıp götürürdü. Annem çok hoşlanmazdı bizi alıp götürmesinden. Ama alırdı bir ay falan onun yanında kalırdık. Bize bir şeyler anlatırlardı. Tatile falan götürürlerdi. Bir gün babaannemle Kadıköy'de gezerken kilise vardı. Babaannem “Gel seni buraya sokayım.” dedi. Babaannem Hristiyan değil ama Batı özentisi bir kadın. Sonra ben ona “Burada ne yapıyorlar?” dedim. “Allah'la konuşuyorlar.” dedi. Sonra ben oradan çıktım. Anneannemin oraya geldik. Baktım ezan okunuyor. Ben zannediyorum ki, Allah camide. Kiliseye gittik demek ki orada Allah'la konuşuyorlarsa, ezan okununca Allah buraya geliyor. Burada konuşuyorlar. Ben öyle düşünüyorum. Ezan okununca ben hep bakardım. “Acaba Allah'ı görecek miyim?” diye. Hiç unutmam Bir keresinde dayak yemiştik. Kardeşimle koşa koşa camiye gitmiştik. Ama içeriye girmiyoruz. Hani şimdi Allah minarede ya. İçeriye girince minareyi göremiyorsun çünkü. O yüzden dışarıda dua ediyoruz. Annem bize kızmasın falan diye.

13-14 yaşlarında benim bir tane arkadaşım vardı. Çok yumuşak huyluydu. Ben sınıfa gidince hep onun yanına oturdum. Bir gün annesiyle benim annem tanıştı. Sonra bize gelmeye başladılar. Baktım annemin kıyafeti değişmeye başladı. O kadın daha dindardı. Annem namaz kılmaya başladı. Babam karşı çıktı çünkü benim babam içki falan içen bir insandı yani. Hatta annem öyle düzgün kapanmaya başlayınca, babam dışarıdayken önden giderdi. Annem arkasından gelirdi. Babam “Sakin bizim yanımızdan yürüme.” derdi. Biz babamın yanından yürürdük. Annemi yanında istemezdi. O zaman neden ayrılmamışlar bilmiyorum.

Babaannem anneme kapalı olduğu için eziyet ederdi. Babaannem bir keresinde annemin başörtüsünü açtı. Babam da ona destek veriyordu. Dedem de misafirlere o şekilde servis yapmasını istedi hususi olarak. Dolapta şişelerde içtikleri sarı sarı bir şeyler var. “Onları getir.” derlerdi. Babaannem biz sorunca “Meyve suyu.” derdi. Ashında kalkıp kendileri alabilirler. Ama inat olsun diye yapıyormuş. Şimdi idrak ediyorum. Böyle çok sıkıntılar çekmiş annem. İnsan zorluklarla karşılaştığında inandığı şeye bağlılığı daha çok artar. Annem şu an peçe falan takıyor çok değişti hacca gitti annemle babam. Annemi o arkadaşımın annesinin etkilediğini düşünüyorum çünkü çevremizde öyle sorup öğrenebileceğimiz insanlar yoktu.

Birlikte hareket etmenin teşvik edici ve kolaylaştırıcı özelliğinin en açık şekilde gözlemlenebildiği ibadet, namazdır.

İ15E: Biz evde namazları cemaatle kılıyoruz. Yani akşam yemeği gibi. Rutin... "Hadi namaz kılacağız." diyoruz. Toplu olduğu için zaten hep kılıyordum herhalde.

Dindar bir kişiliğe sahip olduğu gözlemlenen İ5E "Bu noktaya nasıl geldin?" sorumuza şu cümlelerle cevap vermiştir: "Burada birinci aşama Elbette ki ailem babamla biz namaza giderdik camilere çocukluğundan beri camileri seviyorum"

Evde cemaat yapılması veya çocuğun camiye götürülmesi, hem birlikte hareket etmenin bu teşvik ediciliğini içermekte hem de namaz kılan ve buna önem veren anne-baba imajının çocuğun zihninde yerleşmesi bakımından oldukça etki bırakan bir eylem olduğu görülmektedir.

Ailedeki en önemli ve etkileme yüzdesi oldukça yüksek bireylerden birisi de abi ve ablalardır. Bunun en somut örnekleri şu şekildedir:

İ6K: Anne-babam neyse eğitim konusunda ablam da o kadardır diyebilirim.

İ3E: Beni annem ve ablamlar yetiştirdi biz 4 kardeşiz En küçükleri benim ablamın etkisi oldu bende. Ben şu an birçok şeyi onlara borçluyum. Mesela en çok devamlı yaptığım ibadet olarak Ramazan'da oruç tutarken bile ablam çok güzel eğitmiş beni açıkçası. Bu hususta orucu bırakmayı eksiklik olarak görebiliyorum mesela.

İ14E: İlk din eğitimimi tabii ki ailemde aldım. Söylediğim gibi annem benim dinî konuda yetişmemde çok etkili oldu. Aynı şekilde ablam zaten İmam Hatip ve İlahiyat öğrencisi. Ben büyürken o da bizim çok destekçimizdi kardeşimle beraber. Hatta Kur'an kursuna bile gitmeye gerek yoktu çünkü hem ablam hem annem bizimle bu konuda da ilgilenmekteydi.

Ailenin her şeyden ve herkesten, çevreden hatta ülkeden bile öncelikli bir etki gücü olduğu, bir insanın dindar bir ailede yetiştikten sonra nerede yaşadığının çok da bir öneminin olmadığı, ailenin çevreye nazaran etkileme önceliğinin olduğu ifade edilmiştir:

İ11E: Aslında belli bir nesilde yani zihniyeti bugünkü iktidar gibi olmayan iktidarların zamanında yetişen insanlar, İslam'dan soğutulmuş o zamanlarda yine de ailesi Müslümanlığı yaşayan çocuklar ailesi tarafından korunmuş ve zihniyeti kirlenmemiş.

İ11E'in çevre ve ülke ne olursa olsun aile, kişinin inancında, düşünce yapısında etkilidir der. Bu düşüncesini destekleyen bir unsur olarak, katılımcılarımız arasından İ7E

ve İ2K kodlu gençler de Amerika’da büyümüş olmalarına rağmen dindar diyebileceğimiz ailelerde yetişen ve kendileri de dinî ritüellerini yerine getiren dindar gençlerdir. Buradan hareketle “Nasıl yetiştiğiniz, nerede bulunduğunuzdan daha önemlidir” sonucuna ulaşılabilir.

Tam gözlem yaptığı, örnek davranışları bünyesine kattığı bir dönemde genç bireyin etrafındaki insanlar oldukça önemlidir. Evde aile büyükleri olan çocukların, onları sadece görmelerinin bile yeterli olduğu gözlenmiştir.

İİIE: İnanç aşamalarında kimler etkili?

Aile tabii ki birinci sırada. Babaannem dedem vefat ettikten sonra bizimle yaşamaya başladı. Ben evde sürekli babaannemle annemi namaz kılariken görüyordum. Babam işten geç geldiği için onu pek görmüyordum. Babaannem ve Annem etkili oldu diyebilirim.

Genç bireylerin din eğitimini gerçekleştirirken sevdirmeye yolunu seçen, inançla ve ibadetle ilgili gerekli açıklamaları yaparak, eylemlerin sebebini izah eden ve yaptığı her şeyi bilinçli yapmasını sağlayan, kontrolü elden bırakmadan gence kendi otokontrolünü sağlayabileceği hissini veren, bir genç için ilk modelleyeceği kişinin anne ve babası olacağının bilincinde olarak evlatlarına iyi bir imajla rol modellik yapan ailelerin, gençlerin inanç geliştirme aşamalarında pozitif yönlü bir etki oluşturdukları saptanmıştır.

Gençlerin verdiği bilgiler doğrultusunda ortaya çıkan tabloda ailelerin genel olarak din eğitimi hususunda gençlere oldukça yüksek oranda rol modellik yapmış olduğu görülmektedir. Ailede anne-babanın dinî yönelim, tutum ve davranışlarının genç üzerinde etkili olduğu yapılan çalışmalarda tespit edilen hususlardır.¹⁰ Aile bireyleri arasındaki tutarlılık bireyde olumlu yönde etki bıraktığı tespit edilirken, ebeveynler arası dini hassasiyetlerde yaşanan farklılaşmanın olumsuz etki oluşturduğu tespit edilmiştir.¹¹ Bu çalışmada elde edilen bulgular da aynı sonucu destekler niteliktedir. Bir başka çalışmada ise Allah’a inanma konusunda ailenin %49.7 oranla en etkili faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹²

¹⁰ Dinç, *Ergenlerde Anne-Baba Tutumları ve Dinî Yönelim*, ss. 92-95; Gözlükaya, *Lise Öğrencilerinde Anne-Baba Tutumlarının Dini Yönelime Etkisi (Denizli Örneği)*, s. 97.

¹¹ Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusunun Din Psikolojisi Açısından Araştırılması*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1976, s. 37.

¹² Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, s. 75.

Ancak gençlerin bir kısmı ailelerinden kendilerine aktarılan inancı “taklit ve gelenek” olarak adlandırarak içerisinde bilinç barındırmadığını düşündüklerini ifade etmiştir. Gerek söylemde gerek eylemde gerekse inançta en fazla bilinç arayan grubun Felsefe Bölümü öğrencileri olduğu saptanmıştır.

Gençlerin ayrıca anne-babalarının tutum ve davranışlarında uyum, tutarlılık ve mantık ve bilinç aramakta oldukları anlaşılmaktadır. Bunun sebebi ise modelleme eyleminin gerçekleşebilmesi için kişiyle model arasında iki temel faktör olması gerektiği iddiasıdır. Birinci faktör kişiyle model arasında benzer yanların bulunması ikincisi ise kişinin ulaşmak istediği yüksek hedeflerin modelde var olmasıdır. İnsanın zihninde birbirine benzeyen şeyleri bir araya getirme eğilimi olduğundan ve bilişsel uyuma ihtiyaç duyduğundan, iki şey arasında mantık, uyum ve tutar aradığı söylenmektedir. Nesnelere konusunda uyum arayan insanın kendi düşünce inanç duygusu ve davranışlarında da aynı uyum ve tutarlılığı aramaktadır. Dolayısıyla kişinin kendi düşüncesiyle uyum içerisinde olan modelin inançlarını tutum ve davranışlarını değer yargılarını içselleştirerek benimsemesinde benzerliğin etkili olduğu söylenmiştir.¹³

2.2. ÇEVRENİN ETKİSİ

Okumak isteyen kâinat bir kitaptır. Yaratılmış her şey, yaşanan her olay veya şahit olunan her durum, almak isteyen için Yaratıcı’sından mesaj yüklü bir kitaptır. Amerika’da doğup büyümüş olan gencimizin, mezarlıkların bile din eğitimi unsuru olarak yaratıcıyı hatırlatan sessiz ve sözsüz bir mesaj olduğunu dile getirmesi bunu göstermiştir:

İ7E: Batı ülkelerinde hiçbir yerde mezar göremezsiniz. Çünkü size ölümü hatırlatmak istemezler. Daima tüketim üzere olmanızı isterler. Ama siz bu ülkede, örnek veriyorum, Ümraniye’den Üsküdar’a giderken Karacaahmet’i biraz geçince hemen orada yine bir mezarlık var bunların hiçbirisi boşuna değildir. Ama biz unuttuk. Mezar taşlarını bile okuyamıyoruz artık.

2.3.1. Kültürün Etkisiyle

Her ne olursa olsun, insanın yıllarını verdiği emek harcadığı şeyi bir kalemde silmesi, yok sayması, sil baştan alması oldukça zordur. Üzerinde zaman harcanılan şeyin somut ya da soyut olması değer katsayısını arttıran ya da eksilten bir durum değildir. Bu

---

¹³ Kılavuz, “Anne-Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, ss. 44-45.

bağlamda kültür, bize tevarüs eden, yılların birikimini ifade eden soyut bir kavramdır. Gelenek, görenek, örf adet ve ananeler de terkedilmesi, yıkılması, değiştirilmesi zor değerlerdir. Çünkü yıllar içerisinde alışkanlık ve artık bir yaşam felsefesi haline gelerek kemikleşmiş kabuller söz konusudur. Temelden yıkıp yenisini yerine koymak şöyle dursun yapılandırmak veya şekil vermek bile oldukça zor görünmektedir. Nitekim F1K ve F12K'nin inancı terk ediş süreçlerini anlatırken, F2K'nin de annesini tanımlarken kullandıkları cümleler, sahip olunan birikimi terk etmenin ne kadar zor olduğunu ve bunu yaparkenki duygularını gözler önüne sermektedir:

F1K: Barış'ın söyledikleri mantıklı geliyor. Ama kabul etmek istemiyorum. Çok zor geliyor bunu kabul etmek. Çünkü düşünsene artık kaç yaşındasın. 18 yaşına kadar belli bir kültür içerisinde yetişiyorsun. Belli doğruların var. Kabullerin var. Sonra bir anda böyle yıkılıyor. Ama kabullenmek istemiyorsun. Çok zor bunu kabullenmek. Çünkü 18 yılın çöpe gidecek. "18 yıl boyunca ben ne için uğraştım ki?" diyorsun.

Alevi bir kültüre doğup, agnostisizme kayışından bahseden F12K kodlu katılımcımız, bu sürecin kolay olmadığını, bunu yaparken acı çektiğini, sahip olunan birikimi reddetmenin çok zor olduğunu anlattığı cümleleri şu şekildedir:

F12K: Din çok büyük bir şey. İnan ya da inanma. İnsanın hayatını ciddi anlamda kapsıyor. Ona göre yaşıyorsun. Sen hayatına dair sorular sormaya başlıyorsun. Araştırıyorsun. Kimi zaman böyle bir set çıkıyor karşına. Duvar... "Bu duvarı aşarsam çok şey öğrenebilirim." diyorsun. Ama bir yandan da korkuyorsun. "Ya ben bu zamana kadar bir şeyleri biliyordum. İnanıyordum. Ya inancım kırılırsa." diyorsun. Kimi zaman geri çekilmek istiyorsun. Bu zamana kadar inandığın her şeyin doğru olmadığını öğrenebilirsin belki. Mesela anne-baban var 25 yıl sonra öğreniyorsun ki senin anne-baban değilmiş. Nasıl acı bir şey öyle değil mi?

Nerede hissettin bunu?

Üniversitede. Şey çok acı tanrıyı seviyorsan eğer korkudan ziyade Onun da seni sevebileceğini düşünüyorsan Tanrı olmayabilir bile demek Çok acı bir şey tam üniversitenin başlarında net bir şekilde bunu dedim çok acı çektim müthiş acı çektim Hatta bir yerde okudum Dostoyevski'nin de galiba senin gibi bir insanın Tanrıya inanmaması kendini asmasından daha acı bir şey Ben öyle bir şey yaşadım Çok acı bir şeydi çok sevdiğin birini yitirmek gibi bir şey Seviyorsun öyle yetişmişsin 18 19 yıl bir şeye yaslanıyorsun birden o altından çekiliyor. Kabul et Yapacak bir şey yok bir ölüm acısı nasıl atlatılır ki? yaşamaya devam ederek tabi ki.

F2K de öncelikle annesinin inancına ve ibadetlerine içinde bilinç barındırmadığı için tepki göstermiş, daha sonra ise bu cümleleri kurmuştur:

F2K: Gerçekten gelenekten kopmak çok zor bir şey. Annenin sana verdiği öğrettiği şeylerden birazcık soyutlanıp düşünmek çok çok zor bir şey. Hele özellikle yaşın geçtiyse ve sen 40 yıl boyunca sadece buna inanarak yaşadıysan. “40 yılım aslında benim boşmuş.” demek aşırı zor bir şey.

Kişinin kültürünü, alışkanlıklarını, birikimini bir anda hiçe saymasının ve tamamen farklı yönde değiştirmesinin çok ama çok zor olduğu katılımcılarımız tarafından ifade edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılarımızdan F12K'nin önce alevi kimliğiyle hayata gözlerini açtığı sonra yavaş yavaş agnostisizme kaydığı ve agnostik olduğunu ifade etmesine rağmen kültürünü tamamen inkâr ve terk edemediği yönündeki açıklamaları dikkat çekici bulunmuştur:

F12K: Lisede Aleviliği araştırdım ama dönüp dolaşıp yine aynı noktaya geliyorsun. Çünkü belli bir kültürde yaşıyorsun Bir şeyleri reddetmek bence çok zor. Çocuktuktan itibaren sana dayatılan şeyleri reddetmek çok ağır geliyor. Ben o yüzden 180 derece dönüş yapan insanlara, eğer ortama göre hareket etmiyorlarsa, hayran kalıyorum cesaretinden dolayı. Lisedeysen belli soruları cevaplıyorsun sonra “En güzel din bizim din.” noktasına bağlanıyorsun birçok insan gibi. Belki de daha ileriye gitmek istemiyorsun.

İnanç gelişimi dendiğinde nerede yetiştiğinizin ve bu bağlamda coğrafyanın da önemli olduğu gözlenmiştir. Batıyla teması yüksek olan yerler dışındaki pek çok bölgenin daha içine kapanık, yeniliği veya değişimi sevmeyen, tutucu ve bağnaz bir tarafının olduğu, katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır.

*F11E: -“Ben neye inanıyorum sorgulaması oldu mu sende?
-Ergenlikte olmadı. Çok stresli bi ergenlik geçirdim. Ama dinî konularda sorgulama dönemine çok geç başladım. Anadolu'da yetişen bir çocuğun öyle fazla sorgulayıcı bir hale bürünmesi kolay değil. Küçük şehirde özellikle... Yani ben bunu hiss ediyorum. Bundan dolayı biraz geç sorgulamaya başladım.
-Bunun sebebi mahalle baskısı mı?
-Biraz aile baskısı belki, ailenin kültürel ortamı da olabilir.*

Dilimize yerleşen “Selamün aleyküm, inşallah, maşallah” gibi kalıpların da Müslüman bir kültüre doğmanın getirileri olduğu katılımcılarımız tarafından dile getirilen bir husustur. Dinin dili ve düşünce sistemini bile etkilediği bunun ise yaşanan coğrafya ve içine doğulan kültürle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim F2K konuyla alakalı olarak: “İslam dediğim gibi, ben bu gelenekte büyüdüm. Hep o pratiklerle büyüdüm yani. Benim sana söylerken selam değil de selamün aleyküm demem bile buna örnek. Dile çok yerleşmiş bişey biliyorsun. Bizim ateistimiz bile tam ateist değil bu ülkede” cümlelerini dile getirerek bazı

şeyleri kültürel bir alışkanlık olduğu için yaptığımızı ve pek çok eylemimizin bilinç içermediğini ifade etmek isteği anlaşılmıştır.

İçine doğulan kültürün inancı etkilediği ve bu durumun gerek aile eliyle gerek toplum eliyle gerçekleştiği görülmektedir. Bireyin bu kuşatılmış kültürden etkilenme yüzdesini azaltmak ancak çocuğun katıldığı ilk toplumu olan ailesi ile sağlanabilir. Bunun farkında olan genç katılımcılarımız, kendisinin yaşadığı istemsiz kültürel maruz bırakılma hadisesinin kendi çocuğunda yaşanmaması adına şöyle bir yol izlemek istediğini bizlerle paylaşmıştır:

F12K: Düşünmüyorum ama, ilerde bir gün çocuğum olursa, ben çocuğumun 18 yaşına kadar belli bir dine mensup olmasını istemiyorum. Çünkü gitsin kendisi araştırsın. Ben elimden geldiğince ona farklı kitaplar alacağım. Farklı dinleri anlatan kitaplar alacağım. Onun kendisinin düşünmesini istiyorum. O yüzden dinî birçok ritüeli yapmak istemiyorum. Bazıları o kadar kültürle birleşiyor ki, ister istemez yapıyorsun. O artık dinî olmaktan çıkıyor mesela “inşallah, maşallah” demenin dinî bir şey olduğunu düşünmüyorum. Farkında değilsin. Senin ağzından çıkan bir şey o kadar dilin yapısı haline gelmiş ki inançsız bir insan bile “Allah” diye bağıırır yani.

Bazı gençlerin “örfi Müslümanlık” diyerek sırf doğup büyüdüğü kültürde var olduğu için İslam inancına sahip olmayı eleştirmek amacıyla. Çünkü bu tarz bir kabul kültürden getirilen içi doldurulmamış, sağlam temellere oturtulmamış imanın çok kolay bir şekilde sarsılabildiğini hatta kaybedilebildiği bizzat arkadaşı üzerinde gözlemlemiştir:

İ7E: Türkiye’de herkes anne-babası Müslüman olduğu için Müslüman oluyor dinle alakası olsun ya da olmasın yani kimlik Müslümanı örf Müslüman’ı örfi Müslüman. Ben demiyorum ki bizim imanımız hak ama bizim orada (Amerika’da) değişik şeyler var. Hiç kiliseye girdiniz mi? Kilisede ayinde bulundunuz mu? Bizim bir arkadaş mesela ne zaman pozitif bilimlere çok önem verdi, ateist oldu.

Kültürel miras, nesilden nesile sessiz sözsüz aktarılan uygulamalar bütünü olarak aslında biz fark etmeden hayatımızın içine döküldüğü kalıplardır. Bu uygulamalardan bir tanesi de doğar doğmaz bireyin kendisini toplumun bir parçası olarak tanımlamasına yardımcı olan somut kimliğinin “Din” bölümüne “Müslüman” yazdırmaktır. Ancak biz henüz doğmadan bize biçilen bu dinsel kimliğe gençler son derece karşı çıkarak bu durumu bir kısıtlama, özgür iradelerine yapılan haksız müdahale olarak görmektedirler.

Kültürün dinle karşılıklı etkileşime sahip olduğu içine doğduğu kültürü kendi esaslarıyla şekillendirmesinden anlaşılmaktadır.¹⁴ Katılımcı gençlerin de değindiği üzere kimi noktalarda “selamün aleyküm, inşallah ve maşallah” gibi kullanımlar dinsel değil kültürel hale gelmiştir. Bunu kültürümüze katanın ise İslâm dini olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dini kültürden ayrı kültürü de dinden ayrı düşünmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.¹⁵

2.3.2. Ortam ve Toplu Hareketin Etkisiyle

Ortamın etkisi kişide, “Buranın normali bu. Ben de yapayım öyleyse.” şeklindeki bir zihinsel kabul ve davranışa yansıma olarak tezahür etmektedir.

İnsan sosyal bir varlıktır. Pek çok insan hem dikkat çekip farklılaşmayı hem de toplum tarafından kabul görmeyi önemsemektedir. Bu nedenle bazı insanlar, etrafına uyum sağlamak adına onlar gibi giyinmek, davranmak, düşünmek ihtiyacı hissederler. Buna sosyal kabul ihtiyacı için çevreye uyum bile denebilir.

F3K: Kapanmak bana çok tersti. Çünkü çevremdeki insanlar annem tarafı hariç hepsi açıktı.

Farklı fikirler görmek, farklı insanlarla konuşmak, sosyal çevreyi genişletmek insanı geliştiren bir faktördür. Bu gelişme karşılaşılan kişilere ve bireyin sahip olduğu alt yapıya göre gelişip değişebildiği gibi hasar görüp kaybolabilir de.

F11E: Büyük şehre gelince farklı insanlarla karşılaşıyorsunuz. Farklı insanlar sana farklı düşünceler sağlıyorlar. Farklı düşünceleri bir araya getirdiğiniz zaman farklı aydınlanmalar ve farklı yollar çıkıyor. Bunlar bende kırılmayı sağlayan etmenler diyebilirim.

Birlikte harekete geçmek, kolektif şuur insana itici, teşvik edici bir güç sağlamaktadır. Yalnız başına bir faaliyet yapmak biraz daha zorken, birlikte hareket etmek insana bir düzen ve devamlılık kazandırmaktadır. Bu bağlamda ortamın birlikte yapılan eylemin mahiyetine göre olumlu ya da olumsuzluğu değişen pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır. Konuyla alakalı F9E, F10E ve F11E’in söylemlerine buna örnektir:

F11E: -Namaz ne zamandan beri düzenli kılıyorsun?

¹⁴ Hasan Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c. VIII, sy. 3 (2018), ss. 597-98.

¹⁵ a.g.e., s. 597.

-Lise 2'de yurda geçtiğimden beri.

F9E: 17 yaşında filan tekrar namaza başladım. Arkadaş çevremın etkisiyle oldu. Lisede arkadaşlarım dındardı. Hadi namaz kılalım şöyle yapalım böyle yapalım derlerdi.

F10E: Beş vakit namaz kıldığım dönemlerde orta son. 14-15 yaşında düzenli kılardım. O zaman herkes kılıyordu etrafımda. Şimdi de var aslında ama. 'Niye kılmıyorum?' diye kendime soruyorum hata yapıyorum.

Katılımcı gençler arasından F13K'ün paylaştıkları, ortamın zamanla bazı şeylerin normalleştirilmesine nasıl katkı sağladığının en somut örneklerinden birisi olarak gösterilebilir.

F13K: -Ne oldu 7'de?

-Biz İzmirliyiz. Babannem dedem İzmir'de. 7. sınıfın o arasında İzmir'e gitmişim ben. Tek başıma gitmişim. Çevre etkisi çok büyüktü orda. Kuzenlerim vardı vs. İzmir zaten yazlık bi yer. O zaman bi şekilde ister istemez yani, baktım ki benim kılık kıyafetim değişmiş. Kendim fark ettim bunu. "Aaa" dedim. "İstanbul'dayken şort giymişim. Burda niye şort giyiyorum ki?" dedim kendime. Sonra dedim ki "Noluyoruz?" Kendimi sorgulamaya başladım. Ve tek başımaydım İzmir'de. Annem-babam yoktu. Bi baskı yok tabiki. "Niye böyle giyiniyorsun?" diye. Ama en azından annem bakardı. "Bunu giyme." derdi. Tek olunca bi farklı oluyo yani. Kuzenlerim öyle olduğu için, ben de öyleydim biraz aslında. Rahatlık olunca farklı oluyor. Sonra baktım kılık kıyafetim değişmiş konuşmamda bi değişiklik olmuş. Bunları kendi kendime bi anda fark ettim. Kuzenlerim gibi konuşuyorum onlar gibi oturup kalkıyorum. Onlar biraz daha farklılar şu anki benden. Sonrasında dedim ki bi şeyler oluyor bana. Sonra ama bu bana kötü bi şey gibi gelmedi. İlk başta rahatsız etti sonra baktım rahat gayet rahat önce vicdan yaptım falan ama sonrasında baktım ben niye bu zamana kadar kasmışım dedim yani. Böyle bi rahatlık varsa niye daha önce yapmadım. Sonra sorgulama devam etti. Benim bi inancım vardı ki ona göre yapıyordum demek ki ee bu inanç şimdi nerde? Oldu bu sefer. O ara sanırım inançta bi bocalama olmuştu. 3 ay yazın kaldım orda. İnançta bi sarsılma oldu.

-Peki geri geldiğinde seni döndüren şey ne oldu? Ailen mi, vicdanın mı?

-Ramazan'da geri döndüm Ramazan'ın son günleriydi. Mukabele veriyor annem evde. Sırtımda çantam şortumla falan geri döndüm eve. Annem beni direk böyle komşular görmeden içeriye soktu. Ne bu hal gibisinden. O zamana kadar ben bunun farkında değilim. Çünkü yavaş yavaş oldu bu. Süreç yani. Bi gün kolum kısaldı. İkinci gün pantolonum kısaldı vs. Bunlar zamanla oldu. Ama son halimi annem görünce hani tuhaf bakmıştı tabiki. Ne bu hal gibisinden sonra bi kaç gün arayla kendime geldim diyebilirim İstanbul'a döndükten sonra.

-Peki Ramazan'ı hiç fark etmemiş misin? Bak bir ay geçmiş mesela.

-Yok hiç fark etmemişim. Farklıydı ortam farklıydı çok.

Kendini geliştirme olanaklarına sahip olma ve diğer imkanlar, mekanların tercih edilme sebebi olarak önemli bulunmuştur. İnsanların okumak için büyük şehirleri tercih etmesinin arka planında gerek imkanlar bakımından elverişli ve verimli oluşu gerekse

ortamların teşvik edici ve güdüleyici fonksiyonu göz ardı edilmemelidir. İ6K'nın cümleleri mekânın önemini yansıtmaktadır:

İ6K: Her şeyden önce benim tek bir hayalim vardı, İstanbul'da okumak. İlahiyat değil ama İstanbul'da okumak, bu hangi bölüm olursa olsun. Çünkü benim için İstanbul örnek aldığım kişilerin uğrak noktalarından birisi olmuştur. Yani buraya ne olmuştuk ki, insanlar buraya geliyor ve bir anda fikirleri filizleniyor, dünya ile iletişim ve etkileşim halinde oluyor ve tanınırlıktan ziyade kendini yetiştirebiliyor. Bunları fark ettiğim için benim ne yapıp ne edip sınavda iyi bir puan alıp hangi bölüm olursa olsun fark etmez İstanbul'a gelmem gerekiyor diye düşündüm.

Hangi konuda olursa olsun gelişim ve değişimin şehirle, şehrin imkanlarıyla ve ortamla ilgisi olduğu düşünülmektedir.

Hidayetin kalıcılığı ve bireyde yerleşme süreci pek çok yönden desteklenmesi gereken bir zaman dilimidir. Konuyla ilgili olarak dinî bağlamda yaşadığı büyük açlık sonucu hayat anlayışını değiştiren İ8K'in paylaştıkları bu gerekliliğin önemini vurgular niteliktedir:

İ8K: -Yani şöyle kendisini geliştirir ama şimdi şöyle bi tutarsızlık da oluyor ailen başka okul ortamın başka arkadaş çevren başka bu insan hiçbir türlü tam olamıyor hep bi bocalama oluyor o yüzden ilk önce çevrenin etkisi var ama sonrasında birey gerçekten önemli ya böyle farklı ortamlarda bulunmak bi açıdan iyi bi açıdan da tam olarak bi kemale eremiyorsun hiç bi türlü. Çünkü seni o tarafta çeken başka bi şey var bu tarafta çeken başka bi şey var. Veya başka şeylerini kısıtlayan şeyler var o yüzden bocalama gerçekten oluyor yani çevrenin çok etkisi olduğunu düşünüyorum. Kişiden önce yani.

Katılımcımız, çevrenin ve şahit olduğu uyumsuzlukların, tutarsız ve birbirinden farklı ortamlara maruz kalmanın kendisinin istikamet üzere kalışını zorlaştırdığını ifade etmiştir.

2.3.3. Arkadaşın Etkisiyle

Bazen tek bir arkadaş bile insanda devrim yaşatacak değişimlerin startını verebilmektedir. Hatta konuyla alakalı F10E'un paylaşımı manidardır:

Arkadaş aileden daha önce insanın inancı üzerinde etkilidir. Hatta klasik bir söz vardır ailenin yaptıramadığını arkadaş yaptırır derler ben böyle düşünüyorum en basit sigara bile mesela Sigara zaten aile ile başlanacak bir şey değil bu bile arkadaşın etkisi iledir.

F1K'in ateizme kayışına, biriken soru işaretleri zemin hazırlamış ve yaşanan bu değişimin fitilini ateşlemeye tek bir arkadaşı yetmiştir denebilir. Dile getirdiği sözler, pek çok önemli nokta ihtiva etmektedir:

Benim lise sürecimde öyle çok değişik kafadan insanlar yoktu. Bir arkadaşım vardı sadece Barış diye. Ve o arkadaşım ateisti. Onunla bazen konuşurduk böyle, evlerimiz de çok yakındı zaten. Birlikte okula gelirdik. Birlikte konuşurduk falan. Başlarda tuhaf bir şekilde karşı çıkardım ona. Evet kafamın içerisinde oturmayan şeyler var ama. Yine de kendi inandığımı söylediğim şeyi savunma ihtiyacı hissediyorum. Geriliyorum birileri ona laf söylediği zaman. Birileri onu eleştirmeye çalıştığı zaman. Tamam lisedeyim ama, yine de çocuksun. Savunma ihtiyacı hissediyorsun. Derken derken, sonraları tabi, bir üst aşamaya geçiyorsun. Artık bir şeyleri çözen gerekiyor. Çünkü kafanın içinde kurtlar dolanıyor. Rahat vermiyor. Barış'ın söyledikleri mantıklı geliyor. Ama kabul etmek istemiyorum. Çok zor geliyor bunu kabul etmek. Çünkü düşünsene. Artık kaç yaşındasın. 18 yaşına kadar belli bir kültür içerisinde yetişiyorsun. Belli doğruların var. Kabullerin var. Sonra bir anda böyle yıkılıyor. Ama kabullenmek istemiyorsun. Çok zor bunu kabullenmek. Çünkü 18 yılın çöpe gidecek. "18 yıl boyunca ben ne için uğraştım ki?" diyorsun falan. Derken bu süreçler böyle devam ediyor.

İnsanda yaşanan değişimlerin maddesel ve hemen gerçekleşen değişimlerden farklı olduğunu bilmek gerekir. F1K'in de bazı şeyleri kabullenmesi ve kendini değiştirme sürecini ifade eden sözleri bunu göstermektedir. Gencin, kendi bünyesinde başlatacağı bilinçli değişimden önce, kendini sorguladığı görülmüştür.

"Arkadaş" kavramının mahiyetinin de etkileme gücünü değiştirdiği gözlenmiştir. Sevginin fazla oluşunun etkileme gücüyle doğru orantılı olabileceği görülmüştür. Katılımcılarımızdan F2K ve F8K, 'sevgili' ya da 'erkek arkadaş' olarak bahsettikleri kişilerin kendileri üzerinde köklü değişimlere sebep olduğunu dile getirmişlerdir.

F2K: .... benim için bir insan var sadece beni bu kadar etkileyen. Nişanlandığım insan. O benim hayatımda çok büyük bir idolüm oldu. Evet aynı yaşta olmamıza rağmen, onun zihninin ben çok farklı olduğunu biliyorum.

F8K: -Arkadaş çevresi insan inancında etkili midir?

-Vicdanımı harekete geçirecek bir şeydir arkadaşlarımı görmem. Mesela biz (erkek) arkadaşımınla tanıştığımızda ben namazı kılmaya üşenirken O bana diyordu. "Ben namaza gidiyorum." diye, ben de "Hadi kılayım." diyordum. Yani dürtü oluyor bana. "Hadi sen de yapmalısın." dürtüsü veriyor.

(İnancın) bu kadar üzerine düşünmeye başladığım nokta, en çekinmeden dile getirdiğim nokta F9E'la oldu.

Arkadaşın, bireyi imrendirici potansiyeli olduğu da gözlenen durumlar arasındadır. İlahiyat grubundan İ4K ve İ8K anneleri inançlı fakat babaları dinden

uzak kişilerdir. Ve iki bireyin tesettüre girme tercihi de arkadaşlarını gördükten sonra olmuştur. İki katılımcımız da “O yapıyorsa ben neden yapmayayım?” diyerek tesettür vecibelerini yerine getirdiğini söylemiştir. İkisinin de babaları bu duruma çok kızmış ve bundan vazgeçmelerini istemiştir. Fakat içlerinde var olan kendilerine ait otokontrol sistemiyle karar vermiş buldukları için babaları karşı çıksa da tesettür kararlarını yerine getirmişlerdir.

Ortamın ve birlikte hareket etmenin teşvik ediciliği, kişiye duyulan sevgi birleştiğinde insanı etkileme oranı da artmaktadır.

İİK: Namaza 15 yaşındayken düzenli kılmaya başladım arkadaşım ile beraber başladık.

Ben çizgilerimi korudukça yakın arkadaşım da korudu birlikte biraz daha bir şeylere dikkat ettik birbirimize etkiledik ben ondan çok etkilenmedim ama o benden etkilendi sanırım karakteristik özelliği olabilir veya bana karşı duyduğu Sevgi olabilir Bir de hani bir şeyleri bilirsin ama pratiğe geçme konusunda sıkıntı yaşarsın ya o benden destek aldı severek yoldaş olduk birbirimize Sevgi çok etkiliyor.

Birlikte hareket etmenin, teşvik edici bir unsur olduğu burada da görülmektedir. Ayrıca kişinin eylemlerinde birden fazla etmenin bir arada etkili olabileceği dile getirilmiştir. Arkadaş, sevgi ve karakter gibi...

İİK: Benim bir tane arkadaşım vardı çok yumuşak huyluydu. Ben sınıfa gidince hep onun yanına oturdum. Bir gün annesiyle benim annem tanıştı. Sonra bize gelmeye başladılar. Baktım annemin kıyafeti değişmeye başladı O kadın daha dindardı. Annem namaz kılmaya başladı. Babam karşı çıktı. Çünkü benim babam içki falan içen bir insandı yani. Hatta annem öyle düzgün kapanmaya başlayınca babam dışarıdayken önden giderdi. Annem arkasından gelirdi babam “Sakin bizim yanımızdan yürüme!” derdi. Biz babamın yanından yürürdük. Annemi yanında istemezdi. O zaman neden ayrılmamışlar bilmiyorum.

Konuyla alakalı olarak arkadaşın dinî yaşantı üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmalar¹⁶ da benzer sonuçlar ortaya koymuştur.

Katılımcı gençler arasında arkadaşıyla pek çok dinî şeyi beraber yaptığını, kendisinin ondan, onun da kendisinden pek çok şey öğrendiğini ve kendisini bu birlikteliğin teşvik ettiğini belirtenler olmuştur. Genç bireylerin özellikle kendilerini inşa

¹⁶ M. Doğan Karacoşkun, *İmam hatip liselerindeki öğrencilerinin dini tutum ve davranışları*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994, s. 75; Apaydın, *Kişilik Özelliklerinin Dinî Tutum ve Davranışlara Etkisi*, s. 176.

sürecinde etrafındaki herkese ve her şeye informal bilgi kaynağı gözüyle bakmakta olduğu düşünülmektedir. Yapılan bir çalışma¹⁷ gençlerin sosyal öğrenme pek çok konuda olduğu gibi dinî konularda da pek çok şey kattıklarını ortaya koymuştur.

2.3. BİREYSEL ARAYIŞ VE SORGULAMALAR

Gençlik dönemi inanç gelişimi aşamasında etkili olan informal kaynaklardan birisi de bireyin kendi arayış ve sorgulamalarıdır. Bu bölümde gençlerin bu süreçte yaşadıkları deneyim ve tecrübelerle dair veriler ele alınmıştır.

2.3.1. Bilişsel Gelişimin Getirdiği Sorgulama Dürtüsünün Etkisi

Gençler bağımsız kararlar alabilmeyi birey olmanın alameti olarak gördüklerinden, taklidi bir yaşamı değerli bulmadıklarından ötürü seçimlerinde kendilerine ait kararlar yani bilinç ve özgür irade aramaktadırlar. Genç bireylerin bilinçlilik durumu için, 12-13 yaşlarında başlayıp üniversitede hala devam eden ve hayat boyu sürecek olan bir gelişimi kastettikleri, kullandıkları ifadelerden anlaşılmaktadır. Ve bilinç düzeyine ulaştıklarını düşündükleri noktadan itibaren en yoğun ve en keskin kararlarının lise dönemlerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

F1K: Lise 3-4'te inanç problemimi çözmüştüm artık. Aslında bir çözüm değil, sadece artık inançlı bir insan olmadığımı kabullendim. Yani o bendeki "inanç" denilen şeyin, aslında kalpten inanarak kabullenerek gerçekleşen bir şey olmadığına karar verdim.

F12K: -Ne zaman agnostik oldun?

-Lise sonda bir kafa karışıklığı yaşadım ben. Ne yapılırsa yapılsın insanların ortaya net ve somut bir şey koyamayacaklarını gördüm.

İ8K, İ15E, İ14E, İ4K, İ13K, İ10E, İ2K, İ9E, İ3E, İ5E inanç da dâhil olmak üzere pek çok konudaki kırılma noktalarıyla ilgili yaptıkları açıklamalarda lise yıllarını ve üniversitenin ilk zamanlarını işaret etmişlerdir. İnançlarındaki değişim veya kırılmaların yaşandığı yıllar olarak lise ve üniversite yıllarını göstermelerinde, gençlerin okul ve üniversite ortamlarıyla birlikte gelişen, genişleyen, din/dünya görüşü ve inanç sistemleri bakımından oldukça çeşitlilik kazanan bir çevre ile karşılaşmaları gibi faktörler yer alıyor olabilir. İlahiyat grubundan bir gencin dilinden kendileri hakkında dökülen kelimeler:

---

¹⁷ Filiz Orhan, *Ergenlerin Dinî Kimlik Kazanmalarına Sosyal Öğrenmenin Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 2014, ss. 92-97.

İ14E: Lise ve üniversiteyi kıyaslayacak olursam etkilenme bakımından lisenin daha şiddetli olduğunu söyleyebilirim. Çünkü ergenliğe henüz yeni girilmiş ya da henüz atlatılmamış. Oysa üniversitede artık o lisedeki etkilenme durumunun, fikirleri değerlendirmelerin artık bir toplama, bir çözülmüş hali ortaya çıkıyor ve ben bunun kişiliğin oturması ile de alakalı olduğunu düşünüyorum. Üniversitede artık birey devreye giriyor. Dış etkilerden, baskıdan ziyade artık bireyselleşmesi tamamlanmış gibi bir şey oluyor. Ama yine başka fikirleri benimsemiş, başka yaşam tarzlarından alıntılar yapma tabii ki devam ediyor. Ama senin istediğin ölçüde.

Genç bireylerin cümlelerinde en çok rastlanan şeylerden biri “kendim” vurgusu olmuştur. Gençlerin din eğitimi sorumluluklarını kendi üzerlerine aldıkları görülmüştür.

2.3.2. Kendilik Bilinciyle Gelen Karar Mekanizması Oluşunun Etkisi

Gençlerin önemseydiği ve sıkça vurguladığı noktalardan bir başkası, eylemlerinin kendi bilinçli tercihleriyle seçtikleri kabullere dayanması gerektiğini düşünmeleridir. Kendi yapacağı sorgulamalar sonucu, akla ve mantığa yatan sonucun kabul edilip uygulamaya geçirilmesini daha makul bulmaktadırlar.

F3K: Onlar ne derse tersini yapıyordum. Çünkü bana onlar empoze etmişlerdi. Aslında mantık çerçevesinde bir din anlatmamışlardı. Onların inandığı kültürel bir dindi. Ben ailemi de öyle görüyordum. Çünkü bence din kendi sorgulamalarında oluşturulmuş o şekilde bulabileceğin bir kavramdır. Ben anneme sorardım. “Sen Kur’an-ı Kerim’i kaç kere Türkçe’sinden okudun?” diye. “Hiç okumadım.” dedi. Ben de ona “Sen onun anlamını bilmiyorsan, sen benim gözümde Müslüman değilsin o zaman.” derdim.

F5K: Daha önce kulaktan dolma inanıyordum. Şimdi artık bilerek bilinçli bir şekilde inanıyorum. Kendi inancım kendi aklımın kabul ettiği onayladığı inancım.

Gençlerin, yapılan eylemlerin verilen kararların kişinin kendine ait olmasını oldukça önemseydikleri, hatta kendi idrakiyle sahip olunmamış inancı bile gerçek manada inançtan saymadıkları görülmüştür. Gençler yaptıkları ve yapacakları pek çok şeyde kendi imzalarının bulunmasını önemsemektedirler.

F6E: Allah'a inancım var çok şükür. Bu inancım kendimi gerçekleştirmekle birlikte ve kendi varoluşumu anlamakla birlikte gerçekleşti. Ergenlikten önce bir insanın Allah inancı olduğunu sanmıyorum. Belki inanç vardır ama tam olarak insanın kendinde gerçekleştirmiş olduğu bir şey değildir. İnanırsın ama neye inandığını bilmezsin, inandığın şeyin yetkinliğini bilmezsin. Kimisi aile faktörüne en önemli der, kimisi eğitim, kimisi örnek alınacak insanlardır der. Ben ise en önemli etmenin insanın yine kendisi olduğunu düşünen bir adamım. Her şey insanda başlar, insanda biter. Ben böyle bir anlayışa sahibim. Farklı düşünceler olabilir. İlk etmen insanın kendisidir.

Belli bir yaştan itibaren, kendi dışındaki dünyadan etkilenmenin kişinin kendi kontrolüne bağlı olduğu vurgulanmıştır. Gençlerin kendilerine ait kimlik inşalarında kullanmak üzere “değilleme yöntemi” diye adlandırılabilir bir yöntem geliştirdikleri tespit edilmiştir.

F11E: “Değilleme yöntemi” ile karakter gelişimi yaptım kendime. Etrafımda olumsuz gördüğüm örnekleri yapmayarak karakter gelişimi sistemi düzenledim.

İ9E kodlu öğrenci, kişinin kendi iradesinin devrede olmasıyla her ortam, durum ve kişiden ders çıkarmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca gencin ifadelerinden “değilleme yöntemi”ni benimsemiş olduğu da anlaşılmaktadır:

İ9E: İnsanı arkadaşı kesinlikle etkiler çok etkilidir. Hatta Okan Bayülgen'in çok güzel bir sözü var der ki: “Ben küçükken hep yaramaz öğrencilerle oturup kalkardım. Çünkü onların aşırı yaramazlığı benim yaramazlığımı örtüyordu.” Şimdi aptal insanlarla oturup kalkarsanız onun aptallığı sizin aptallığınızı örter. Ama akıllı insanlarla oturup kalkarsanız sizin aptallığınız ortaya çıkar. Eğer akıllı biriyseniz “Ben burada şunu düzeltmeliyim.” dersiniz. Çünkü böyle bir insan, arayış içerisinde ve kendini bulur. Ben hep kampüsteki arkadaşlarımın yanına gittiğimde eksiklerimi görüyorum. Ama buradaki arkadaşlarla oturduğum zaman kendimi yeterli buluyorum. Eksik bulduğum noktada, “Ben gideyim araştırayım, bunu tamamlayayım.” diye düşünüyorum. Arkadaş çok etkili

Din eğitiminde milat hükmünde bir ara dönem olduğu düşünülmektedir. Bu milattan önce eğitimcinin etkileme yüzdesi daha yüksekken, milattan sonra bireyin kendi isteği ve iradesi karar mekanizması konumunda olup etkilere pozitif yönlü tepki verme ya da vermemeye hükmetmektedir. Bireyin kendi kararı ve yönelimi çok daha ön plandadır.

2.3.3. Cevaplamakta Zorlanılan Soruların Etkisi

Düşünme, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli farktır. Ve beraberinde sorgulamayı getirmektedir. Sorgulamanın en yoğun yaşandığı dönemlerden biri olan gençlik dönemi olduğundan, bu dönemde gençlerin inanç konularındaki sorularına muhatap olacak din eğitimci kitlenin ikna edici veya saçma cevapları, gençlerin dine karşı tutumunu belirleyen ve etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Örneğin Felsefe Bölümü'nden agnostik kimliğini tercih eden bir genç, sorularına cevap bulamadığı için bu çizgiye kaymıştır. Okuduğu bölümün kendisini düşünmeye sevk ettiğini ve net cevabı olmayan bir noktaya getirdiğini söylemiştir:

F12K: Herkes bulunduğu konumdan bunun en doğru olduğunu söylüyor. Bu kadar doğru olabilir mi? Hayatta tek mi doğru olması lazım? Birden fazla doğrular mı var? Çünkü herkes iddia ediyor ve herkes iddiasında o kadar emin ki. Ve o kadar kararlı ki. Aynı görüşe ilişkin bu kadar doğru olamaz. Belki de vardır. Varsa ne şekilde var? Benim serüvenim oradan başladı. 'Tanrı var mı, yok mu? En temel sorun Tanrının kişiliği hakkındaki sorular. Felsefe okuyunca, Tanrının kişiliği hakkında düşünmeye başlıyorsun. Aquinalı Thomas'ı galiba Tanrı'nın iradesi var mıdır, yok mudur? Tanrı'nın zorunluluğu var mıdır? İnsanları sevmek zorunda mı? Ya da iyilik problemi var mıdır? Aziz Agustin diyordu: 'Tanrı saf iyidir. Kötülük ona hiç uğramamıştır.' Kötülük iyiliğin eksik olmasıdır. Saf%100 iyi ve mükemmel olan bir şey, bu dünyayı nasıl bilebilir? Sonuçta burası eksik bir dünya. Anelmus'un galiba Tanrı tanımlaması vardı. "Tanrı zamanın dışındadır. Zaman küçük bir yapıdır. Başlangıcı ve sonu vardır. Biz zaman içinde yaşadığımız için Tanrıyı algılayamayız." Aslında bana göre de öyle. Çünkü Tanrıyı zaman içine alırsak, onu kısıtladığımız oluruz. Oysa Tanrı vardır ve var olacaktır. Başlangıcı ve sonu olmayan bir şey. Bu da düşündürüyor beni. Hep var olmak, sonsuz olmak... Sonsuzluk nedir? Sonsuz olduğunu nereden biliyoruz? Sonsuzsa çok ürkütücü geliyor bana. Ben insan beynimle düşünüyorum.

Felsefenin düşünmeyi, sorgulamayı ve şüphe duymayı teşvik eden yapısının geçmişten getirdiği sağlam dinî altyapısı bulunan gençlerin inancını daha da sağlamlaştırdığı ancak diğer bazı gençlerde farklı sonuçlar doğurduğu gözlenmiştir. Ateist çizgide yer aldığını söyleyen F1K bunların başında gelmektedir. Kendisini inkâr boyutuna taşıyan konulardan bir kısmı şu şekildedir:

F1K: Kur'an-ı Kerim'deki ayetler üzerinde mesela çok fazla zihnimde oturmayan şeyler vardı. Kadın-erkek eşitliği. Bunu diyebilirim sanırım. Karı-koca arasındaki ilişkiler mesela. En basitinden bunu ele alırsak bile kadın hep bir alt seviyede kalıyor. Erkek daha üstte. Erkek gücüyle ön plana çıkarken, kadın uysallığıyla, ahlakıyla ön plana çıkıyor.

Gençlerin dinî kabullerini sorguladığı bir dönemde şüphelerini tetikleyen bir unsur olarak gerek arkadaş muhabbetlerinde gerek sosyal medyada gerekse okudukları kitaplarda bu tarz sorulara veya konulara rastlamaları, ancak tatmin edici cevaplara ulaşamamış olmaları gençlerin dine karşı tutumlarını etkilemiş olduğu görülmüştür.

İlahiyat grubu gençlerde ise her ne kadar şüphe durumu yaşanmış olursa olsun dinî inanca yüz çevirmedikleri ve bir şekilde bu durumun üstesinden geldikleri gözlenmiştir. İ9E kodlu gencin, tercih ettiği hayatın tercih etmediği hayattan daha güzel olduğu sonucuna vararak inanca tutunmaya devam ettiği görülmüştür.

İ9E: -Hiç varlığından şüphe ettin mi?

-Ooo çok. Olmaz mı? Bir korku oluyor. Acaba tövbe estağfirullah “Allah yoksa, ben ne olacağım? Kendimi dizginlediğim günahlarda veya sabah namazına kalktığımda acaba boşuna mı kalkıyorum?” gibisinden. Çok nadir öyle ara sıra olan şeyler. Sonra “Yok ya, güzel bir hayat.” diyorum. Tercih ettiğim hayat, tercih etmediğim hayattan daha güzel.

Felsefe Bölümü’ndeki gençlerin cevaplayamadığı sorular karşısında inançlarının zedelendiği ya da zayıfladığı görülürken İlahiyat Bölümü öğrenciler inançtan uzaklaşma eğilimi göstermemiştir. Ancak şüphenin hissettirdiği psikolojinin oldukça sancılı olduğu aşağıda yer alan ifadelerde anlaşılmaktadır.

İ15E: Lise döneminde bayağı sorguladım. 1-2 ay çok buhranlı bi dönem olmuştu bayağı. “Allah var mı, yok mu?” filan. Sonra bir şekilde tatmin oldum. Ama bir ara kafam gitti. ‘Allah yok mu acaba?’ dedim. Allah'a güven duygusu gitti bende. “Allah niye olsun ki?” dedim. Her şey tesadüfen de olmuş olabilir veya beni ilgilendirmeyen bir konu da olabilir. Allah varsa vardır. Yoksa yoktur. Öyle bir korkmuştum. Hatta “Ne yapıyorum ben?” Kaç senedir dindar bir adamım. Korktum biraz açıkçası. İlk defa böyle bir şey oldu. Tamam Hadi sorgularsın, şunu bunu sorgularsın ama Allah'ı sorguluyorsun. Daha üstü yok. Uyuyamadım. İştahım kapalıydı. Moralim çok bozuktu. Travma yaşadım. Çünkü inanmamak demek: “İçinde yaşadığın toplumu, ailemi, kardeşimi, okuduğum İmam Hatip’i bir anda sileceksin.” demek. Yoksa da yok diyeceksin. Ve sonra da toplumdan dışlanacaksın yani. “Bu son artık ucu yok. Bunun için endişelenme.” dedim. Ama endişelendiğim şey, Allah yok! Allah nasıl yok ya? Ben Allah'ı seven bir insandım. Seviyordum onu. Ama sonuç olarak bir buçuk ayın sonunda “Sevaplarım artık sıfırlandıysa da sıfırlansın.” dedim. Yapacak bir şey yok. Sorguladık yani. En azından pozitif çıktı. Bu tamamen hissi bir şey. Duygusal bir sorgulamaydı. Bir anda oldu.

Cevaplamakta zorlanılan sorular sonucu ortaya çıkan şüpheler giderilmediğinde genç bireyde muhtemel bazı sorunlar doğurabilmektedir. Bu sorunlar arasında dinden uzaklaşmak, dine duyarsızlaşmak gibi sonuçlar da bulunmaktadır. Bu durumların gerçekleşmemesi için olabildiğince tatmin edici ve makul cevaplar verilebilmelidir. Ancak yapılan bir araştırmada din eğitimcilerin yetersizliği sonucuna ulaşılmıştır.¹⁸ Araştırmamızda da karşılaştığı din eğitimci vasıflı öğretmen veya hocalardan tatmin edici cevaplar alamadığı için dinden uzaklaştığını veya artık duyarsız hale geldiğini söyleyen gençler olmuştur. Bu sonuçların değerlendirmeye alınması gereken bir duruma işaret ettiği düşünülmektedir.

¹⁸ Ak, 17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dinî Şüpheler ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, s. 141.

2.3.4. Okuduğu Kitap-Yazarların Etkisi

Gençlerin belli bilişsel gelişim düzeyine ulaştıktan sonra pek çok şey gibi okuyacakları kitapları da kendi inançları doğrultusunda seçtikleri görülmüştür. Yani var olan kabullerini, düşüncelerini ve inançlarını temellendirmek adına okudukları anlaşılmaktadır. Bu durum, kitapları gençler için destek unsuru haline getirmiştir. Ayrıca kitabın gençlerde “Ben kendim seçtim ve değişeceksem de kendi tercihimle değişeceğim” hissi uyandıran bir fonksiyonu olduğu düşünülmektedir.

F5K: Kitabı okuduğum zaman daha çok içselleştiriyorsun. Biri anlattığı zaman bir dayatma varmış gibi hissediyorsun. En azından bana öyle geliyordu. Biri bana bir şey söylediği zaman asla yapmam annem-babam bile olsa.

Dayatmanın olumsuz etki oluşturduğuna aile bölümünde değinmiştik. F5K'in bu sözleri dayatmanın gençlerin istemediği bir tutum olduğunu bir kez daha görmüş bulunmaktayız.

Kitabın kökten değişim getirebilen bir potansiyeli olduğu, F3K kodlu katılımcımızın sözlerinden anlaşılmaktadır. Annesinin ona okuması için getirdiği kitapları ateist bir çizgiye sahip olduğu için inanmaktan korktuğundan okumadığını ifade etmiştir.

F3K: Annem bana kitap alırdı. Okumadım inanmaktan korkardım çünkü.

Felsefe Bölümü'nden dindar kimliğiyle dikkatimizi çekmiş olan F6E kodlu öğrencimiz okumanın inanç hayatına etkisinin oldukça büyük olduğunu ifade etmiştir.

F6E: Bu aşamaya okuduğum kitaplar, hayatın kendisi, yaşanmışlıklarım beni getirdi.

Kitap, farklı insanların görüş açılarından da dünyaya bakarak çok daha geniş perspektiften görebilmeyi sağlayan en külfetsiz imkândır. Otorite kabul etmeyen genç bireyi sessizce adım adım terbiye etmekte olduğu İ9E'un paylaşımından anlaşılmaktadır.

İ9E: Dünya'da benden farklı şeyler de varmış. Benim hatalarım da varmış. Kendi kendimi tespit etmeye başladım. Bu zihniyet bir girdi bana. Hala okuyorum, hala kendimi eleştiriyorum, hala kendimi geliştiriyorum.

Kendisini pek çok noktada etkilediğini dile getirdiği kişiye karşı kitap okudukça fikirlerinin değiştiğini, tek doğrunun o kişinin söylediği sözler olmadığını fark ettiği anlaşılmaktadır.

İ9E: O sevdiğim abinin üslubu çok hoşuma giderdi. Dikkatimi çekerdi. Çok güzel konuşurdu. Etkiliyordu. Bir de beni ciddiye alıyordu. Konuşurken yüzüme bakıyordu. Gözlerime bakıyordu. Güven veriyordu. İnanıyordu. “Beni inandırması...” en güzel sıfat bu sanırım. İnanırdıydı. Sonra ben yeni yeni kitaplar okuyunca onun da fikirlerinin saçma olduğunu anladım. Bu sefer ondan nefret etmeye başladım.

İmajın, değer vermenin, üslubun, en temelde de sevginin etkileme oranını arttırdığı, kitabın ise bireysel değişim ve dönüşümde oldukça etkili olduğu görülmektedir.

2.3.5. Sosyal Medya-TV-Film Etkisi

Görsel olarak beyne kimi zaman kontrol edilebilen kimi zaman da kontrol dışı veri akışı sağlayan sosyal medya, dizi, film, sinema gibi materyallerin üzerimizde oluşturduğu etki farklılıklar arz etmektedir. Yaptığı veya yapacağı değişim ve dönüşümlerin boyutları, bilinç, yaş, irade seviyelerine bağlı olarak değişebilmektedir.

Sosyal medya, televizyon veya film hakkında “Sizce etkili midir?” sorusuna cevap olarak F2K, F4K, F11E kodlu katılımcılarımız bizlerle paylaştıkları düşüncelerinde, “etkilidir” kelimesiyle cümlelerine başlayıp, kendilerini bu etki alanının dışında bırakarak günümüz gençleri hakkında yorum yapmışlardır. Bu tavırları, kontrolsüz etkilenme konumunda olmadıklarını, örnek alacakları davranışları artık kendilerinin seçtiğini ve neyin ne olduğunun ayırdına varacak bilişsel seviyede olduklarını göstermektedir.

Gençler, belli bilişsel seviyeden sonra artık etrafındaki materyalleri kendi düşünce ve inançlarını desteklemek amacıyla kullanmaya başlamaktadır. Kitaplarda olduğu gibi filmler konusunda da inancını destekleyen filmleri tercih etmekte olduklarını görmekteyiz:

FIK: Çok etkilendiğim filmler: “Mahkemedeki Tanrı”¹⁹ diye bir film vardı. Bu film çok başarılı bir film. Umberto Eco’nun “Gülün Adı” diye bir romanı var. Onun filmi yapılmış hali. O film çok güzel bir film. Orada bazı noktalar var. Çok sağlam yerlere değinmişler. Bıçak gibi sokup çıkarmışlar sanki o derece net.

¹⁹ “God on Trial” filminin konusu: Auschwitzde adındaki meşhur Nazi kampı, ölümü bekleyen Yahudilerin, Tanrı’yı yargılamalarını konu edinen bir yapımdır. Felsefe tarihinin en zorlu problemlerinden biri olan kötülük ve onun kaynağı problemini ele almaktadır. Filmde Tanrı’nın bu kadar acıya neden izin verdiği sorgulanmıştır.

Ayrıca artık sosyal medyanın onları değil onların sosyal medyayı yönlendirip yönettiğini ve bu kaynakları düşünce ve inançlarını temellendirmek ve desteklemek amacıyla kullandıklarını ifadelendirmişlerdir:

İ9E: Sosyal medya, eğer inancınız varsa inancınızı pekiştirmek için sosyal medyaya giriyorsanız, etkiler. Her türlü... Hatta körü körüne kesin inançlı olursunuz. Mesela Eric Hoffer “Kesin İnançlılar” diye bir kitabı var. Orada belirtiyor mesela. Siz Galatasaraylısınız. Ne yaparsınız? Gider internetten koyu Galatasaraylıları, hazır cevaplıları takip edersiniz. O sizin inancınızı pekiştirir. Amacıma bağlı olarak etkiler.

Katılımcılar arasında çocukken izlediği dinî çizgi film karakterinden model aldığı belirten gencimiz bulunmaktadır. (F11E) Ayrıca çocukluk yaşlarında iken babasının geçmiş tarihlerde bir sanatçının topluma kötü örnek teşkil ettiği düşüncesiyle televizyonlarda gösterilmesinin yasaklandığını söylediğini ve kendisinin de aynı kanaatte olup medyada bazı şeylere sınır getirilmesi gerektiğini desteklediğini belirtmiştir. (İ11E) biri ise dinden uzaklaştığı bir dönemde izlediği bir program sonrası tekrar toparlandığını (F5K), başka bir genç de izlediği dizi film vs.’nin kendisini dindarlaştırdığını belirtmiştir. (İ15E)

Gençlerden F8K, F9E, F13K ve F3K kodlu gençler birbirinden habersiz olarak kurdukları cümlelerde dizilerin ya da filmlerin “normalleştirme” etkisi üzerinde durmuşlardır.

F8K: Filmler diziler karakterler insanı etkiler. Bir hocamız söylemişti. Çok kabadayı, mahallenin efendisi bir adam, her yönüyle ahlaksal düzgün. Herkes onu model alıyor. Oradaki adamın gidip de evlilik dışı bir birlikteliğinin olması ve kimsenin bunu yadırgamaması bize empoze ettiriliyor diye düşünüyorum. Normalimiz değiştiriliyor.

F13K ailesiyle film izlerken eskiden bazı sahnelerde sansür uyguladıklarını ancak artık çok uç şeyler olmadıkça bazı sahnelerin normalleştiğini belirtmiştir. Yapılan bir çalışma çocuğun yanlış bir davranış görse bile onu tutum haline getirmeden önce anne-babanın onayına başvurduğunu belirtmektedir.²⁰ Ailenin bu tutumu algılarda sessiz bir onay anlamına gelebileceğinden yavaş yavaş değerlerde ve yanlış görülen davranışlarda değişme yaşanabildiği anlaşılmaktadır.

---

²⁰ Ayşe Betül Aksu, *Medya, Çocuk ve Din Eğitimi*, s. 214.

Katılımcılarımızdan İ15E kodlu öğrencimiz izlediklerinin onu dindarlaştırdığını dile getirmiştir. Bu örnekte de genç bireyin “Ben böyle olmalıyım.” motivasyonu ile izlediği anlaşılmaktadır. Başrol oyuncularının imajının bu noktada etkili olduğu görülmüştür:

İ15E: İzlediğim diziler beni daha çok dindarlaştırıyor. Çünkü o dizilerde baş karakterler az konuşur, öz konuşur, iyi giyinir, toplumda adaleti gözetir, kimseye haksızlık yapmayan lider tiplerdir. Lider dediğimiz insanlar, orada havalı gözükür, dizinin sevilen karakteridir. Daha bir ahlaklıdır. Genelde tam bir mutasavvıf, nasıl olması gerekiyorsa öyle yaşarlar. Genel olarak gördüğüm bu izlediğim diziler ve milyonlar seyrediyor dünyada. Yüzlerce toplum var. Demek ki evrensel bir şey. Tasavvuf evrensel bir şey diyorum. Belki dindarlaştırmıyordur ama inancımı kuvvetlendiriyor.

3. YORUM VE TARTIŞMA

Araştırmada üniversite öğrencilerinden Felsefe ve İlahiyat Bölümü’nde okuyan gençlerin inanç gelişiminde ve eğitiminde etkili olan faktörler incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma verileri, mülakata alınan Felsefe ve İlahiyat Bölümü öğrencilerinin verdiği cevaplardan elde edilmiştir. Yapılan mülakat ses kaydına alınmış ve deşifre edilmiştir. Öğrencilerden elde edilen veriler sınıflandırılarak mülakatta geçen konuşmalardan alıntılar yapıp yorumlanmıştır.

Felsefe Bölümü gençlerinin İlahiyat grubuna nazaran inanca çok daha eleştirel yaklaştığı görülmüştür. Felsefe Bölümü’nden katılımcı gençler arasındaki farklılaşma “ateist”, “agnostik”, “gey”, “alevi”, “deist” ve “inançlı ama ibadet yönü zayıf”, “inançlı ve dindar” şeklindeyken, İlahiyat grubundaki farklılaşma “inançlı ve dindar”, “inançlı ama ibadet yönü zayıf” şeklindedir. İlahiyat Bölümü’ndeki katılımcı gençler arasında kendini “inançsız” olarak tanımlayan biri olmamıştır.

Bu farklılaşma ve dinî tutumlarındaki belirginlik, üniversitede okurken değil, daha öncesinden bugüne taşıdıkları bir inanç durumudur. Dolayısıyla gençlerin bugün geldikleri bu noktaya pek çok faktörle etkileşim sonucu ulaştıkları anlaşılmaktadır. İnanç bağlamında şerit değiştiren gençlerin dinî şüphe dönemlerinde rastladıkları din eğitimcilerinin yeterli donanıma sahip olmadıkları dikkat çekmiştir. Gençlerde dinî şüphe

oluşumuyla ilgili yapılan başka bir araştırmada da din eğitimcilerin yetersizliği sonucuna ulaşılmıştır.²¹

İnançlı ve dindar gençlerin ise hem aileden sağlam bir din eğitimi aldıkları hem de din eğitimcilerinin donanımlı olduğu tespit edilmiştir. Ailesinde yabancı uyruklu ve farklı inançlara sahip bireyler olmasına rağmen (İ4K), arkadaşı ve Kelam Bölümü'nde yüksek lisans öğrencisi olduğunu sonradan öğrendiği öğretmeni sayesinde inançlı ve dindar bir birey haline geldiğini söyleyen gencimizin öğretmeninden bahsederken kullandığı “Sonradan öğrendim ki Kelam’da yüksek yapıyormuş.” cümlesiyle altını çizdiği nokta dikkat çekicidir. Dolayısıyla gençlerin inanç gelişim aşamalarından en şiddetlisi olan dinî kabullerin sorgulanması ve şüphe dönemine denk gelen lise yıllarında, ailelerinden sağlam bir inanç ve alt yapıyla gelmeyen öğrencilerin inanç formasyonu yüksek din eğitimcilerle desteklenmesi oldukça önemli bulunmuştur. Zira agnostik (F12K), deist (F2K), ateist (F1K) olduklarına karar veren gençlerimiz de bu inanç biçimine lise dönemlerinde ulaştıklarını dile getirmişlerdir.

Katılımcı gençler arasında sonradan inançlı ve dindar olan iki örnek (İ4K ve İ8K) mevcuttur. Ancak ailesinden farklı bir inanç benimsemenin oldukça istisna ve zor olduğu gençlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle yaptığımız araştırmanın sonuçlarıyla da desteklendiği üzere gençlerin inancı üniversiteye gelmeden öncesiyle oldukça bağlantılıdır ve gençlerin sunduğu verilerde üzerinde durdukları en etkili unsur ailede aldıkları din eğitimi olmuştur. Yavuz²² da dinî inanç ve tutumların erken yaşta ve aile içerisinde oluşacağını dile getirmektedir. Ak²³ da gençler üzerinde yaptığı araştırmada gençlerin ifadelerinin bu yönde olduğunu söylemiştir. Ailenin ergenin dinî tutumları üzerindeki etkisine Sayın Dinç²⁴ ve Sayın Gözlükaya²⁵ tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda da yer verilmektedir.

Yapılan bir araştırmada çocuklara göre en güvenilir kaynağın %82,70 oranla anne-baba, %6,66 oranla bütün öğretmenler, %3,33 oranla din kültürü öğretmenleri,

---

²¹ Ak, *17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dinî Şüpheler ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 141.

²² Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Boğaziçi Yayınları, 2012, s. 46.

²³ Ak, *17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dinî Şüpheler ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 140.

²⁴ Dinç, *Ergenlerde Anne-Baba Tutumları ve Dinî Yönelim*, ss. 92-95.

²⁵ Gözlükaya, *Lise Öğrencilerinde Anne-Baba Tutumlarının Dini Yönelime Etkisi (Denizli Örneği)*, s. 97.

%2,08 oranla cami hocası veya Kur'an kursu hocaları, %2,08 oranla abi-abla, %1,87 oranla televizyon, %1,25 oranla da arkadaş olduğu tespit edilmiştir.²⁶ Bu oranlarda yaş ve bilişsel gelişim seviyeleri değiştikçe farklılıklar olması muhtemel olmakla birlikte katılımcı gençlerin inanç gelişiminde etkili faktörleri sıralarken bu sıralamaya benzer cevaplar verdikleri görülmüştür. Araştırmamızda ulaşılan sonuçlarda ailenin ilk sırada vurgulanan inanç gelişimindeki önemi, yapılan bu araştırma ile de desteklenmektedir. Çocukların en güvenilir kaynak olarak kimleri gördüğünün yüzdeleri sonuçları, bizim araştırma sonucumuzda da ulaştığımız ve vurgulamak istediğimiz dini temsiliyetin yüklediği sorumlulukların ve din eğitimcilerine yüklenen misyonun ne derece önemli olduğu konusuna da delil olabileceği düşünülmüştür. Zira bu sıralamanın “Din kültürü öğretmenleri veya cami/Kur'an kursu hocaları güvenilirdir.” inancının yansıması olduğu düşünülmektedir.

Ailelerin dayatma yoluyla vermeye çalıştıkları dinî bilgiler olumsuz etki oluşturmuştur. Aile üyelerinin kendi inançlarına gelenekten gelen bir alışkanlık olarak bakmaları, dinî ritüelleri bilinçsizce yerine getirmeleri gençlerin reddettiği, eleştirdiği hatta değersiz bulduğu bir eylemdir. Ailelerin de genç inanırlar yetiştirmeye hazırlanması, bu dönemlerinde nasıl davranmaları ve yaklaşımları gerektiğine dair bilgilendirici konferans ve seminerler alması gerektiği düşünülmektedir. Gençlerin aileden gelen taklidî öğretilere karşı çıktığı şüpheyle yaklaştığı ve tenkitçi bir tavır içerine girdiği sonucu Ak'ın²⁷ çalışma sonuçlarında da yer almaktadır.

Araştırmada gençlerin inançlarını geliştirme safhasında kontrolün kendi ellerinde olduğunu düşündükleri ve “kendi”lerine oldukça fazla vurgu yaptıkları görülmüştür. Kendi ifadelerinde yer verdikleri “değilleme yöntemi” ile kendilerine içsel otokontrol sistemi oluşturarak “Ben böyle olmamalıyım” şeklinde kararlar aldıkları bir yöntem geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Ya da tam tersi ifadeyle “Ben de böyle olmalıyım” motivasyonu ile hareket eder duruma geldikleri görülmüştür. Artık etraflarındaki her şeyi ve herkesi kendi ihtiyaç ve yönelimlerine göre dizayn ettikleri, kendi zihniyetindeki insanlarla takıldıkları, kendi düşüncelerini destekleyici kitaplar okuyup, kendi ideolojilerine sahip insanları takip ettikleri/dinledikleri gözlenmiştir. Nitekim üniversite

---

²⁶ Ayşe Betül Aksu, *Medya, Çocuk ve Din Eğitimi*, s. 89.

²⁷ Ak, *17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dinî Şüpheler ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 142.

gençlerinin artık etrafındaki herkese ve her şeye informel bilgi kaynağı gözüyle bakacak seviyeye ulaştığını ve kendi eğitimlerinin kontrolünü kendi ellerine aldığı yaşlarda olduklarını savunduğumuz tezimizi, Sayın Filiz Orhan'ın yaptığı çalışma²⁸ da desteklemektedir.

Tabi ki insan olmanın getirisi olarak bu araştırmada da karşılaşılan en büyük sorunlardan biri, insanın çok değişkenli bir yapıya sahip olması ve birden fazla etki alanına maruz kalmasıdır. Bu nedenle gençlerde gözlemlenen bir durumun sebebini tek bir nedene bağlamak hatalı bir sonuca ulaşmaya neden olacağından birden fazla faktörü aynı anda ele alarak değerlendirmeler yapılması çok daha sağlıklı sonuçlara götürecektir.

Formel din eğitimi kaynakları olarak Kur'an kurslarının oldukça önemli bir konumda olduğu, katılımcı gençlerin pek çoğunun yaz Kur'an kursuna gittiğinden bahsetmesinden anlaşılmaktadır. Yapılan bir araştırmada da görüldüğü üzere bireylerin %85'i Kur'an kursuna kendi isteğiyle geldiğini²⁹ ve %80'lik bir kısmın çok memnun olduğunu³⁰ belirtmiştir. Bu durumun arka planında pek çok sebep olabilir. Ancak katılımcı gençlerimiz arasında gerek kendini dinî olarak geliştirmek için kendi isteğiyle gittiğini söyleyen (F13K) gerek ders veren imama olan sevgisi ve imamın çocuklara karşı ilgisi ve onları hoş tutuşundan kaynaklı güzel vakit geçirdiği sosyal ortamda olma arzusuyla (F11E) gerekse ailede alamadığı din eğitimi karşılamak adına (F4K) annesinin yönlendirmesi ve kendi isteğiyle gelen (İ8K) öğrencilerin kendi isteğiyle gelmiş olması ve hangi sebeple olursa olsun hayatlarında din eğitimi kaynağı olarak yaz Kur'an kursları imkânının bulunması önemli görülmüştür. Bunun yanı sıra Kur'an kursuna zorla gönderilmiş olan (İ9E) gençler de mevcut olup eğitimcilerin sert tutumu sebebiyle kurstan soğuyan ve kurs deneyiminden memnun kalmayan katılımcılarımız da bulunmaktadır. Belli sınırlılıkları bulunan bir araştırmada da Kur'an kurslarıyla ilgili %2'lik bir memnuniyetsizlikle karşılaşıldığı görülmüştür.³¹

Cami ve Kur'an kurslarında din eğitimci misyonuyla var olan imamların toplum içerisindeki vasfı ve sorumluluk alanları eski dönemlerde günümüzden çok daha farklı ve geniştir. Ancak günümüzde büyük şehirlerde o kadar hissedilmese de küçük şehirlerde

---

²⁸ Orhan, *Ergenlerin Dinî Kimlik Kazanmalarına Sosyal Öğrenmenin Etkisi*, ss. 92-97.

²⁹ Cırık, *Yaz Kurslarında Din Eğitimi*, s. 17.

³⁰ a.g.e., s. 18.

³¹ a.g.e., s. 19.

hala imamlar toplumlari için hala sadece namaz kıldırın, cenaze kaldırın vs. bir görevliden çok daha fazlasıdır.³² Katılımcılar arasında köy veya kasabada doğup büyümüş olanlar mevcuttur. Kiminin kendi babası imamdır (İ6K, İ12K) kiminin ise hayatındaki en etkili ve rol model kişiler arasında ve inanç gelişiminde, köylerindeki/mahallelerindeki imamlar yer almaktadır (İ5E, F11E). Yapılan araştırmadan da anlaşıldığı üzere toplumun imamlardan, dinî temsilîyetleri sebebiyle beklentileri yüksektir.³³ Babaları imam olan katılımcılarımızdan biri (İ6K), babasının sadece namaz kıldırılmayıp yaşadıkları bölgedeki sosyal iletişimde kilit bir görev üstlendiğini, küsleri barıştırmak, hasta ziyareti, tarla, bağ bahçe işlerinde yardım gibi konularda etkin bir kişi olduğunu ve kendisinin ondan çok büyük örnekler aldığını belirtmiştir.

İmamların yaşantılarından çok etkilendiğini söyleyen katılımcılarımız da (İ5E, F11E) o imamların topluma yaklaşımlarından, ilgi şefkat ve merhametlerinin yüksekliğinden ve yaşam tarzlarındaki örnek duruşlarından vs. bahsetmişlerdir. Buna karşın imamların çelişkili vaazlarından ötürü dinî sorgulama boyutuna giden gençler de (F7E) olmuştur. İmamlık mesleği toplum önderliği konumu sebebiyle sözlü veya sözsüz din eğitimi kaynaklığı açısından oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Gençlerin imaja verdiği önem ve din eğitimcilerinin “toplum önderliği” vasfı birleştirildiğinden, ayrıca dinî temsilîyetleri söz konusu olup onlarda şahit olunan bir hata genele mâl edilebilmektedir. Bu nedenle din eğitimcileri imaj bakımından bağnaz, tutucu, geri kafalı ve cahil olarak anılmaktan ziyade ileri görüşlü, açık fikirli, kuşatıcı, vizyon ve misyon sahibi, pek çok konuda bilgili ve kültürlü bireyler olarak anılacak eğitimlere tabi tutulmalıdırlar. Sosyal bir varlık olan insanın etkilenme ve etkileme sürecinde din eğitimcilerinin önemi ve bu konuları sebebiyle taşıması gereken özellikler ve etki güçlerinin dayandığı temel faktörler konusunda bir çalışma³⁴ mevcuttur. Çalışmanın incelenmesinin sosyal etkilenme ve etkileme gücünü de anlamak adına yararlı olacağı düşünülmektedir.

---

³² Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Etme Gücü*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1991, s. 300.

³³ a.g.e., ss. 313-20.

³⁴ Ayşegül Baltacı, *Din Eğitimcisinin Etki Gücünün Dayandığı Temel Faktörler*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010.

Gençlerimizden inançlı bir birey olmaya karar veren öğrencimizin (İ8K) inançsız bir aile ve akraba ortamına sahip olduğu için bu durumun onu sarstığını söylemesi sonucu -inançlı bir birey olma kararı her ne kadar kendi çıkarımları ve çabaları sonucu var olsa da- inanca yönelen bireyin çevre tarafından desteklenmesi gerektiği düşünülmüştür. Çevrenin, ortamın ve arkadaş gruplarının birey üzerindeki etkisinin oldukça önemli olduğu, inançlı bireylerin yeni bir çevre ile kendini desteklemesi ve beslemesi gerektiği kanaatine ulaşılmıştır.

Çevrenin, sosyal grupların, ortamın vs. inanç üzerindeki etkisi üzerine yöneltilen sorular sonucu elde edilen verilerde Felsefe Bölümü öğrencilerinin sosyal gruplara neredeyse hiç dâhil olmadıkları ancak İlahiyat grubundaki gençlerin pek çoğunun bir şekilde cemaat veya sosyal grup geçmişi olduğu görülmüştür. Dâhil oldukları gruplardan kontrollü serbestlik ve sevdirmeye yolunu seçen ayrıca güçlü imaja sahip olan grupların gençler üzerinde oldukça olumlu izler bıraktığı, ayrımcı, kendisinden başkalarını dışlayıcı, dayatıcı ve zorlayıcı bir yaklaşım sergileyen grupların olumsuz duygular ortaya çıkardığı ve kötü izlenimler bıraktığı tespit edilmiştir.

Yerleşim yeri olarak daha küçük ve mutaassıp şehirlerde yetişmiş olan gençlerin -Felsefe’de de İlahiyat’ta da- yeni kişi ve durumlardan daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir. Ancak yine aileden sağlam bir dinî eğitim almış olanların bazı sarsıntıları çabuk atlatmış olduğu, kimilerinin herhangi bir sarsılma yaşamadığı ancak ailesinden sağlam temellerle gelmemiş olan gençlerin inançtan uzaklaştıkları tespit edilmiştir. Yerleşim yerinin dinî tutumda etkili olduğu sonucuna, yaptığı araştırmada Sayın Mohammedi³⁵ de ulaşmıştır.

Araştırmamızda elde ettiğimiz önemli sonuçlardan bir diğeri de üniversite öğrenimi çağına gelmiş gençlerin inanç yapılarında yaşanan değişim ve gelişmelerin, üniversiteye gelmeden önceki inanç alt yapılarına ve aldıkları din eğitiminin niteliğine bağlı olduğudur. Elde ettiğimiz sonuç Bayyigit’in³⁶ sonuçlarıyla aynı doğrultudadır. Üniversiteye inancını sağlam zemine oturarak gelen gençlerin inancında sarsılma ya da marjinal değişimler olmadığı, ancak Felsefe Bölümü’nde okuyan bazı öğrencilerin inancında zayıflama, sarsılma, duyarsızlaşma gibi değişimler olduğu tespit edilmiştir.

³⁵ Mohammadi, *Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı (Afganistan-Kabil Üniversitesi Örneği)*, s. 178.

³⁶ Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, s. 178.

Bayyigitin ulaşmış olduğu “Üniversite gençliği, dinî inanç, tutum ve davranışların en çok değişmeyle karşılaştığı bir gençlik kesimidir. Gençlerin inanç ve tutumları bir yanıyla ferdi görünmekle beraber, sosyo-ekonomik kültürel şartların etkisi altındadır. (Genel varsayım doğrulanmıştır). Bu faktörlerin içinde özellikle üniversite öğrenimi, öğrencilere dinî inanç ve tutumlarında olumlu etkiler yapabildiği gibi olumsuz etkiler de yapabilmektedir. Üniversiteler çevre, şüpheci tutum ve akılcı bağlantısı getirmekle ve bu sağlam bağlanma olduğu kadar, ilgisiz ve inançsızlığı da beraberinde getirmektedir.”³⁷ sonucu Felsefe ve İlahiyat karşılaştırması içeren bu çalışmamızda da benzerdir.

Katılımcı gençler arasında dinî tutum ve hassasiyetlerinin zayıf ve orta olduğunu ifadelerinden fark ettiğimiz gençlerin ebeveynlerinden birinin veya her ikisinin dinî gereklilikleri yerine getirme konusunda zayıf olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun genç bireyi etkilemiş olduğu düşünülmektedir. Nitekim Sayın Fırat ³⁸ gençlerdeki dinî inancın anne-babanın evdeki dinî tutumlarıyla oldukça bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Sayın Hökelekli³⁹ ve Sayın Topuz’un⁴⁰ araştırmalarında da ailedeki dinî eğitimin ve anne-baba tutumlarının bireyin inancında oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir.

Gençler tarafından sosyal medyanın “normalleştirme” fonksiyonu olduğu dile getirilmiştir. Katılımcı gençlerden biri (F13K) konuyla alakalı olarak, eskiden evlerinde ailecek izlenen sinema, dizi film gibi şeylerde geçen öpüşme sahnelerinde utanma, kanalı değiştirme vs. gibi bir tutum sergilenirken son zamanlarda yatak sahnesi olmadığı müddetçe öpüşme sahnelerinin veya kıyafetlerdeki dekolte ve transparanlığın bile artık normalleştiğini ve bu durumu dini değerlerin zayıflaması olarak gördüğünü belirtmiştir. Medya, çocuk ve din eğitimi üzerine yapılan bir araştırmada da sinema, dizi ve filmlerin ailecek izlenme oranının %59,58 olduğu tespit edilmiştir.⁴¹ Ailelerin dini değerleri aşılama ve koruma esnasında medyada yer alan bazı yayınların F13K örneğinde olduğu gibi yıkıcı veya zedeleyici fonksiyonu olabileceği ve “normalleştirme” fonksiyonuyla inanç gelişimindeki olumsuz rolü araştırmamızın sonuçlarından birisidir. Zira yapılan bir araştırmada çocukların medyadan ne kadar etkilenirse etkilensin bir davranışın doğru ya da yanlış olduğuna karar verme aşamasında anne-babalarının sözlerini dikkate aldıkları

---

³⁷ a.g.e., s. 179.

³⁸ Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, s. 37.

³⁹ Hökelekli, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi*.

⁴⁰ Topuz, *Üniversite Öğrencilerinde Dinî Tutum ve Davranışlar*, s. 42.

⁴¹ Ayşe Betül Aksu, *Medya, Çocuk ve Din Eğitimi*, s. 83.

sonucuna ulaşılmıştır.⁴² Ancak ailecek izlenen görüntülerin artık anne-baba tarafından yadırganmıyor oluşu, genç bireyde (F5K) ailesindeki bazı dinî değer yargılarının değiştiğinin onayı olarak algılanarak normalleşme gerçekteğini düşünmesine sebep olduğu düşünölmektedir.

Katılımcı gençler arasında dinden uzaklaşma sürecinden bahsederken, bunun kendisinde zamanla gerçekteğini dile getirenler olmuştur (F1K, F2K, F12K, F3K). Bunda etkili olan unsurlar arasında bazı film ve yönetmen adlarını zikretmeleri ve izlediklerini de dinden uzaklaşma süreçlerine dâhil etmeleri dikkat çekici bulunmuştur. Din eğitimcilerin bu hem işitsel hem görsel unsurlar barındıran, duygu ve hazzı da işin içine katan sinema faktörünü, din eğitiminin bir parçası haline getirmelerinin faydalı olacağı zira sinemanın gençleri etkileme fonksiyonunun olduğu düşünölmektedir. Konuyla alakalı olarak çalışılmış bir doktora tezinin⁴³ varlığından din eğitimcilerin haberdar olması önemli görölmektedir.

---

⁴² a.g.e., s. 214.

⁴³ Bilal Yorulmaz, *Sinema ve Din Eğitimi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. SONUÇ

Gençlik dönemi inanç gelişimi ve eğitimi konulu araştırmamızda kendileriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilen katılımcılar, üç farklı üniversitede öğrenim görmekte olan Felsefe ve İlahiyat Bölümü öğrencileridir. İnanç gelişimleri ile ilgili yönelttiğimiz sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

İlk olarak formel din eğitimi kaynaklarından beslenerek oluşturdukları inançları incelenmiş ve okulda görülen derslerden de etkilenebildikleri, kafalarındaki “Tanrı nedir? Nasıldır? Neden görünmüyor?” gibi var olan sorulara çeşitli derslerde edinilen yeni bilgilerden cevaplar bulmaya çalıştıkları görülmüştür.

Örneklem grubu belli sayıda olan ve bazı sınırlılıklara sahip araştırmamızın sonucunda inanç gelişimi ve eğitimi olumlu ya da olumsuz yönde etkileme potansiyeli bulunan faktörlerin, aile, bireyin içine doğduğu kültür, çevre, ortam ve toplu hareket psikolojisi, dışlanma korkusu, sosyal kabul arzusu, arkadaş, okuldaki dersler, öğretmenler ve ortam, üniversitede seçilen bölüm, okunan kitaplar, izlenen filmler, sosyal medya mecraları, karşılaşılan farklı fikirdeki insanlar, ölüm, kaza vesaire gibi duygusal travmalar, çevreden edinilen kazanımlar, bilişsel gelişimde yaşanan gelişmeler, cevaplamakta zorlanılan sorular, dinî grup ve cemaatler, cami ve Kur’an kursları olduğu tespit edilmiştir.

Gençleri inanç ya da inkâra götüren süreçlerin birbirinden farklılık arz ettiği görülmüştür. İçine doğdukları kültürlerin farklılıkları, kişisel özellikleri ve yetiştirilme tarzlarındaki farklılıklar, olaylara direnç gösterme durumlarındaki değişkenlik, karşılıklarına çıkan insanların hangi fikirlere sahip insanların olacağına bilinmiyor oluşu vb. gibi birbirinden farklı faktörlerin süreçleri de kimi noktalarda bireyselleştirdiği düşünülmektedir. Gençlerin inanç veya inkâr süreçlerini bütün faktörler ve bunların gençlerin inanç dünyasına olan muhtemel yansımalarını göz önünde bulundurarak değerlendirmek daha sağlıklı çıkarımlar yapmaya yardımcı olacaktır, “Araştırmaya

Katılan Öğrencilerin Özellikleri” bölümündeki gençler hakkında verilen bilgiler özellikle dikkate alınmalıdır.

İnsan hayatı inanç gelişimi de dâhil olmak üzere edindiği her yeni tecrübe ve bilgi doğrultusunda değişerek ve gelişerek ilerleyen bir yapıya sahiptir. Bir önceki gelişim dönemine ait bilgilerin kimileri aynen bırakılırken kimileri revize edilir. Kimileri ise tamamen değişime tabi tutulmaktadır. Bu nedenle gençlik dönemi inanç gelişimi de bir durumu değil bir süreci ve gencin hayatına bütüncül bir bakışı ifade etmektedir. Nitekim katılımcılarımıza inanç gelişimlerini etkileyen faktörleri sorduğumuzda çocukluk döneminden başlayarak cevaplar verdikleri görülmüştür.

Her birey ergenlik dönemine tekabül eden “dinî kabullerin sorgulanması ve şüphe” dönemine kadar gerek ilk kaynak olarak ailesinden gerek içine doğduğu kültür ve sınırlı çevresinden belli bir inanca sahip hale gelmektedir. Ancak genç bireyin, dinî tutumunun belirgin hale gelmesi ve şüphelerinde belli oranda azalması dini kabullerini sorguladıktan sonra gerçekleşmektedir. Düşünce ve davranışlarında denge ve uyum sergileyecek konuma “son ergenlik” dediğimiz yaşlarda yükseldiği kanaati, literatürdeki tespitlerle örtüşerek bu araştırma bulguları sonucunda da oluşmuştur.

Birey ailenin sahip olduğu inanç ya da inançsızlık durumunun içine doğmaktadır. İlk bilgi kaynağı ailesi olması hasebiyle ailenin yaklaşımı çocuğun yaklaşımı haline gelebilmektedir. Ancak bu durumun her zaman aynı sonuçları doğurduğunu söylemek doğru değildir. Pek çok farklı neden, bireyi ailesinden farklı bir inanca yönelmeye vesile olabilir. Örneğin gençler arasında inançlı bir aileye doğup dinden uzaklaşanlar ya da dini hassasiyetleri zayıflayanlar da (F1K, F2K, F3K, F7E, F8K, F9E, F10E, F14E) evde dinî ortam ve huzur bulamadığı için farklı mecralardan (İ4K için DKAB öğretmeninden, İ8K için arkadaşlarından) beslenerek ve etkilenecek dine yaklaşanlar da mevcuttur.

İnsanın aynı anda birden fazla değişken unsura muhatap olması, yaşanan değişim, gelişim veya farklılaşmaları bir nedene bağlamaya engel bir durumdur. Bu nedenle de gençlik döneminde ortaya çıkan dini şüphelerin veya inanç/inançsızlık durumlarının, dinden uzaklaşma ya da dinde derinleşme ve daha çok bağlanma tutumlarının alt yapısında farklı tetikleyici unsurlar yer alabilmektedir. Örneğin gençlerin okul ve üniversite ortamlarıyla birlikte gelişen, genişleyen, din/dünya görüşü ve inanç sistemleri

bakımından oldukça çeşitlilik kazanan bir çevre ile karşılaşmaları inanç gelişimlerinde etkili olan faktörler arasındadır.

Eğitici konumundaki insanlar, toplumun örnek aldığı ve olumlu davranışlar sergilemesinin beklendiği insanlar olduğundan, ayrımcılık, aşağılama gibi davranış biçimlerinin kendilerine yakıştırılmadığı ve öğrenciler tarafından yadırgandığı görülmüştür. Din eğitimci vasfı bulunan öğretmenler ise temsil ettikleri inanç sistemi gereği bu gibi davranışların kendilerinden beklenmediği kimselerdir. Katılımcıların Alevi-Sünni veya Sağcı-Solcu şeklinde ayırım yaptığını gördükleri din eğitimcilerine saygılarını yitirmekle birlikte temsil ettikleri din ve inanca karşı da soğudukları gözlenmiştir.

Gençlerin inanç gelişimini destekleyen ve besleyen yetişkin tutumları, anlayışlı ve sabırlı şekilde severek, konuşarak, konuştuklarını delil ve kaynaklara dayandırarak, eylem ve söylemlerinin sebebini açıklayarak, dışlayıcı ve ötekileştirici bir dil kullanmadan, dayatma içermeden, fikirlerine ve özgür tercihlerine değer verdiğini hissettirerek yaklaşmaktır.

İnanç konularıyla alakalı zihinlerini kurcalayan soruları, yetkili ve konunun uzmanı gördükleri din eğitimcilere yönelttiklerinde sorularına tatmin edici cevaplar alamadıkları gibi geçiştirilmelerinin ve soru sorma eylemlerinin eğitimci tarafından kınanmasının gençleri olumsuz yönde etkilediği, kimi gençlerin dine karşı umursamaz bir tavır almasına kimilerinin dinden yavaş yavaş kaymasına neden olduğu görülmüştür.

Gençlerin tam olarak kendilerini inşa ettikleri, kişilik geliştirdikleri, kimlik kazanmaya çalıştıkları bir dönemde rol model alabileceği kişilere öğretmenlerin veya hocaların da dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Gençlerin imajdan oldukça fazla etkilendiği, sağlam duruşu olan, eylemleri ve söylemleri tutarlı, va'z ü nasihat ettiği şeyler hayatından okunan hocalarının hayatına informal bilgi kaynağı olarak baktıkları ve bünyelerine almak istedikleri özellikleri bu gibi kaliteli imaja sahip insanları gözlemleyerek özenle seçtikleri anlaşılmaktadır. Buradan hareketle genç bireyler için formel olarak kendilerine sunulan zorunlu eğitimlerin değil informal yoldan kendi öz tercih, arzu ve istekleriyle gerçekleştirdikleri öğrenmenin daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gençlik dönemi içerisinde bile lise ve üniversite yıllarının birbirinden farklılık gösterdiği, lisede gencin

etkilenmeye çok daha açık üniversitede ise dirençli olduğu, lisede gelişi güzel, üniversitede ise daha seçici davrandığı söylenebilir.

Bireylerin yetiştirilme tarzı, genetik kodları, yaşadığı hayat tecrübeleri, travma vs. gibi etkenlerle şekillenen kişilik özelliklerinin inanç veya inkâr süreçlerinde etkili olduğu sonucuna gerek gençlerin kendi söylemlerinden gerek mülakatın tamamı çerçevesinde gencin oluşturduğu profilden ve yapılan gözlemlerden ulaşılmıştır. Her insan bambaşka bir dünyadır. Ve birbirinden oldukça farklı pek çok davranış ve yaklaşımının alt yapısında yine birbirinden farklı pek çok etken ve neden bulunabileceği unutulmamalıdır.

Felsefe Bölümü'nde okuyan öğrencilerin inancına okudukları bölümün etkisi hususunda, ailede sağlam bir din eğitimi almış ve kafasındaki soru işaretlerine güvenilir mercilerden tatmin edici cevaplar bulmuş ve inancı belli düzeyde oturmuş bireyleri olumsuz yönde etkilemediği hatta inançlarını güçlendirmiş olduğu ancak ailesinden sağlam bir eğitim görmeyip lise döneminde de biriken soru işaretleri nedeniyle inancı sarsılan gençlerin Felsefe Bölümü'nde dinden daha da uzaklaştıkları gözlenmiştir. İlahiyat Bölümü gençlerin ifadeleri ise okudukları bölümün dindarlık seviyelerini düşürdüğü, hassasiyetlerini azalttığı yönündedir. Buna sebep olarak da bölümün beklentilerini karşılamadığını, ortamın ve insanların olumsuz, yapmacık ve insanı soğutacak şekilde olduğu gösterilmiştir.

Felsefe ve İlahiyat arasında büyük farklılıklar olmadığı ancak Felsefe grubundaki öğrencilerinden bazılarının din eğitimleri sürecinde gerek aileleri tarafından gerekse din eğitimci kimliğine sahip kişiler tarafından, karşılaştıkları olumsuz durumlar karşısında dinin temsilcilerine tavır almak yerine dinin kendisine tavır aldıkları görülmüştür. Ancak aynı durumu yaşayan İlahiyat grubu öğrencilerinden hiç birisinin dinden uzaklaşmadığı, olumsuzluğu kişilerin kendi hatalı tutumlarına mal ettiği görülmüştür.

Cemaatlere ait kamplarda, yurtlarda, cami ve Kur'an kurslarında verilen din eğitimi hususunda herhangi bir katkısı olmadığını her yaz yeniden baştan aldıklarını ancak yıl içerisinde yine unuttuğunu dile getirenler olduğu gibi ailesinde dinî bilgisi yetersiz ebeveynler var olduğu ve kendisi din eğitimi almak için isteyerek gittiğini söyleyen gençler de istifade ettiklerini dile getirmiştir. Zorla gönderilenler ya dine karşı soğumuş ve uzaklaşmış ya da bu mekânlara karşı tavır alarak kendisini ve yakınlarını uzak tutacağını, din eğitiminin ailede verilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Gençlerin imajı önemsedığı tespit edilmiş gerek din eğitimci için gerekse din eğitimini almak üzere seçtikleri kurumlar için dünyayla bağlantılı olması, dünya görüşüne sahip olması, mantıklı açıklamalara sahip olması gibi özellikler önemsenmiştir.

Gençlerin ergenlik dönemiyle beraber geleneği, taklidi, neden yapıldığı bilinmeden, farkında ve bilincinde olmadan yapılan eylemleri reddettiği sorguladığı ve kıymetsiz bulduğu tespit edilmiştir. Gençlik dönemi din eğitiminde bireyde istendik davranış geliştirmek, ancak bireyin onayından geçtikten sonra mümkün olabilmektedir. Gençlerin bünyelerine katacakları dinî bilgi veya eylemde aradıkları en temel şeyin bilinç ve özgür tercih olduğu anlaşılmıştır. Gelenekten geldiği için taklit edilen, dayatılan, korkutarak sağlanmaya çalışılan inancı reddetme eğiliminde oldukları görülmüştür. Sevdirek yaklaşılmalı, yapılan eylemlerin sebebi açıklanan, mantıklı açıklamalarla tatmin edilen, kontrollü olarak serbest bırakılan bireylerin dine olumlu yaklaştıkları ve inançlarına daha bağlı oldukları tespit edilmiştir.

İnanç gelişimlerinden bahsederken ailelerinin rol modelliğine değinen gençlerden inançlı olanların, dinî ritüellerin yerine getirilmesine çok küçük yaştan itibaren şahit olduğunu, babası ile camiye giderek veya ailecek cemaat olarak evde namaz kılındığını, annesi, babası, abla veya abisinin kendisinin din eğitimiyle ilgilendiğini ifade etmiştir.

Gençlerin lise ve ortaokul çağlarında çevreden etkilenmeye daha açık, üniversitede ise daha seçici oldukları anlaşılmaktadır. Din eğitimi açısından ise formel kaynaklardan ziyade informal kaynaklı serbest sosyal öğrenmenin daha ön planda olduğu, özelde ise her türlü öğrenme eyleminin artık birey merkezli gerçekleştiği tespit edilmiştir. Çevre, arkadaş, ortam gözlemlenerek “Ben de böyle olmalıyım.” şeklinde bir motivasyon geliştirdiği ya da “Ben böyle olmamalıyım.” şeklinde bir ‘değilleme yöntemi’ geliştirdikleri ve kullandıkları görülmüştür.

İnanç bağlamında gençlerin üç evreye ayrıldığı ve bu evrelerden ilk ikisinde din eğitimcilerin oldukça önemli bir role sahip olduğu gencin karar verme aşaması olan üçüncü evreye gelindiğine artık bazı şeyler için geç kalınmış olabileceği anlaşılmıştır. “Dinî uyanış ve dinî kabullerin sorgulanması” evrelerinde gençlerin enerjilerinin ve dikkatlerinin büyük çoğunluğunu bu aşamalarda harcadıkları, bu esnada din eğitimci vasfında olan pek çok kişiyle kafasında çözüme kavuşturmak istedikleri konuları ve soruları paylaştıkları ancak bu aşamalarda fark edilemeyen veya tatmin edilemeyen

gençlerin dinî yaklaşımın belirlendiği üçüncü aşamada inançtan uzaklaştıkları tespit edilen bulgular arasındadır. “Dinî uyanış ve dinî kabullerin sorgulanması” dediğimiz evrelerin ortaokul ve liseye tekabül ettiği üniversite son sınıflara gelindiğinde artık dinî duruşun belirlenmiş olduğu görülmüştür.

Gençlerin sosyal medya, televizyon, dizi, film, kitap, müzik gibi materyalleri amaçları doğrultusunda kullandıkları tespit edilmiştir. Dinî düşüncelerine, ideolojik yaklaşımlarına uyan kitapları okudukları, filmleri izledikleri, kişileri takip ettikleri anlaşılmıştır. Gençlerin bu materyalleri inançları doğrultusunda, sahip oldukları düşünceleri desteklemek maksadıyla kendileri yönlendirdiği söylenebilir.

Araştırma sonucunda, gençlik döneminin üniversiteye tekabül eden yıllarının, inanç gelişimi açısından “dinî tutumların belirginlik kazanması” olarak bilinen neredeyse son aşama olması hasebiyle, gençlerin bağımsız kişilik geliştirme ve kendilik bilinci kazanma evrelerinde olmaları ve kendi karar mekanizmalarını yönetir konuma gelmelerine bağlı olarak inanç gelişimlerinde de kendilerini bir özne olarak görme eğiliminde oldukları fark edilmiştir. Dolayısıyla gençlik döneminin bu gelişim özelliklerini göz ardı eden bir din eğitimi anlayış ve uygulamasının sağlıklı bir inanç gelişimi ve eğitimi açısından başarılı sonuçlar vermeyeceği sonucuna varılmıştır

Buna paralel olarak gençlerin, din ve inanç eğitiminde rol alan eğitimcilerin tebliğ, vaaz ve nasihatlerinden etkilenme derecelerinin, imaja ve söylem-eylem tutarlılığına verdikleri öneme binaen, etkili bir dünya görüşüne sahip, açık fikirli, ileri görüşlü, sürekli kendini yenileyen bir duruş sergilemeleriyle doğru orantılı olduğu görülmüştür.

2. ÖNERİLER

Okullarda formel eğitime tabi tutulan gençlerin karşısına gelecek olan din eğitimcilerinin gençlik döneminin inanca dair muhtemel sorularını cevaplayabilecek donanımda olması gerekmektedir. Ayrıca gençlerin imaja verdiği öneme binaen din eğitimci vasfını kullanacak kişilerin sağlam ve güçlü bir duruşa sahip, entelektüel, dünya görüşü olan, eylemleri ve söylemleri uyumlu vizyon ve misyon sahibi bireyler olması önemlidir.

Gençlerin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri olan bilinç, ne yaptığının ve niçin yaptığının farkında olma durumu göz önünde bulundurularak gerekli

açıklamaların gençlere yapılması ihmal edilmemelidir. Ayrıca sarf edilen sözlerin afaki olmaması, akla mantığa aykırı ve saçma delillere dayanmaması gençler tarafından oldukça dikkat edilen hususlardır.

Gençlik dönemi inanç gelişiminde kendi öz tercihleri aktif durumda bulunduğundan genç birey üzerinde istenilen doğrultuda etki sağlayabilmek oldukça zordur. Bu nedenle gencin dikkatini, ilgisini ve takdirini çekecek sağlam içerikte din eğitimi materyalleri üretilmelidir.

Kur'an kursları ve kurslarda görev alacak kimseler denetime tabi tutulmalı ve din eğitimi merkezleri açabilme yetkisi alabilmek için görevlendirilecek öğretmenlerin vasıfları da sorgulanmalı ve pedagojik bilgi sahibi olmaları şart koşulmalıdır.

İnternette yer alan, satışta olan, yazınsal ve görsel olarak bir şekilde piyasaya sürülen din eğitimi materyalleri gerek kitap gerek sinema gerek çizgi film vs. olabildiğince denetime tabi tutulmalı, aksi bir durum tespit edildiğinde tekzip yayınlanmalı ve doğrusu topluma duyurulmalıdır.

Din eğitimci vasfına sahip olacak kişilerin pedagojik ve psikolojik formasyon sahibi olmaları gerekmektedir. Hitap ettikleri kitleler veya muhatap alacakları kimseler çocuk olduğunda farklı, genç olduğunda farklı, yetişkin veya yaşlı olduğunda farklı yaklaşım gerektirmektedir. Ayrıca sahip oldukları dinî temsiliyetin farkında olarak, kişisel düşüncelerini tebliğlerine yansıtma konusunda azami dikkat etmeleri önemli görülmektedir.

Araştırma nitel özellik taşıdığından verilerden elde edilen sonuçları genellemek doğru bir yaklaşım olmayacağından, gençler üzerine benzer nitel ve nicel araştırmalar yapılarak bu çalışma veri çokluğuyla desteklenebilir veya yanlışlanabilir.

Çalışma değerlendirmeye alınırken dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri, insanda gerçekleşen değişim ve gelişimlerin neredeyse hiç birisinin tek bir nedene bağlı olarak gerçekleşmediği ve birbirine bağlantılı pek çok etkenin aynı anda göz önünde bulundurulması gerektiğidir.

Genç bireyleri inanç gelişimi açısından en fazla etkileyen faktörün aile olduğu tespit edilen noktalardan biri olması nedeniyle çocuğun dinî eğitimi çok küçük yaşlarda ve ailede başlamalıdır. Dinî kabullerin sorgulanması ve şüphe dediğimiz gençlerin dinî

anlamda en kritik ve etkiye, farklı yönelişlere açık olduğu döneme denk gelen lise yıllarında din eğitimci vasfıyla karşılarında olacak öğretmenlerin inanç konularında donanımlı, sağlam ve güçlü bir imaj sahibi, belli oranda pedagoji ve psikoloji ilmine haiz kimseler olması gerekmektedir.

Gerek cami gerekse okul -her nerede olursa olsun- genelde Müslüman kimliğini taşıyan özelde ise din eğitimci vasıflı kimselerin dinî temsiliyet sorumluluğu olduğunun farkında olmaları, kendilerine ait ayrımcı, öteleyici veya aykırı fikirlerin İslam'a mâl edilme ihtimali bulunduğunu bilerek hareket etmeleri gerekmektedir. Üniversite yılları bireyin kendi otokontrol sisteminin büyük oranda devrede olduğu bir dönem olması bilgisinden hareketle, genç birey bu aşamaya gelmeden çocukluk ve ergenliğin ilk yıllarındaki dinî uyanış döneminde ona yerinde ve doğru kararlar alabilmesi adına sağlam bir “kendilik bilinci” kazanmasını sağlayıcı “nefs terbiyesi”ni de kapsayan dinî eğitimi verilmiş olmalıdır.

Gençlik dönemi bireyin artık kendi kendini yönetmeye, hayatını kendi tercihleriyle inşa etmeye adım attığı bir dönem olduğundan, birey bu bilişsel seviyeye gelmeden öncesine odaklanmalı ve o dönemde sağlam bir kendilik bilinci oluşturması için, doğruyu yanlıştan ayırt edebilecek, hayat boyu doğru tercihler yapması konusunda kendisine rehberlik edecek sağduyu kazanması ve geliştirmesine çalışılmalıdır.

İnanç gelişimi ve eğitimi, istisnalar olmak kaydıyla, çocukluk döneminde başlanıldığında ve özellikle aileler tarafından yapıldığında çok daha kalıcı, sağlam ve sarsılmaz bir yapıya kavuşacağından din eğitimine önce ailede ve küçük yaşta başlanmalıdır. Ayrıca ebeveynler arası dengesizlik ve dinî hassasiyet derecelerinde görülen farklılık çocuğa olumsuz yansıdığından, bir çocuğun din eğitimi daha doğmadan babası veya annesinin kim olacağına karar verileceği aşamada başlamaktadır denebilir. Bu nedenle bireyi etkileyen faktörler düşünüldüğünde eş seçiminden, ev, mahalle sokak seçimine, okuldan arkadaş seçimine kadar dikkat edilmesi gereken pek çok nokta ve etki unsuru bulunmaktadır.

Sosyal medya gençlerin informal yoldan dinî bilgilere ulaştığı ve duyular üzerine inşa edeceği bir din anlayışına zemin hazırlayıcı karaktere sahiptir. Sosyal medya ve genç din eğitimini konu alan araştırma ve çalışmaların son dönem gelişme ve değişimler göz önünde bulundurularak yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları (2018), T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, S. 45796484-254.99-E.113759, 17.08.2018.
- AHIOĞLU-LINDBERG E. Nihal, "Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim", *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, c. XIX, sy. 1 (2011), ss. 1-10.
- "Aile", *Türk Dil Kurumu*, (05.05.2019),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5ccf205cc0ed11.86417484.
- AK Kadir, *17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dinî Şüpheler ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2002.
- AKGÜL Ali Erdem, *Popüler Kültür-Televizyon İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, 2006.
- ALBAYRAK Ahmet, *Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1995.
- ALLPORT Gordon W., *Birey ve Dini*, çev. Bilal Sambur, Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- ALTAŞ Nurullah, *Gençlik Döneminde Din Olgusu ve Liselerde Din Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- APAYDIN Halil, "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XII, sy. 12-13 (2001), ss. 319-37.
- , *Kişilik Özelliklerinin Dinî Tutum ve Davranışlara Etkisi*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2001.
- ARICI Hasan Basri, *Çevre Değişimi ile Dinî Hayat Arasındaki İlişkiler (Türk Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Gelen Öğrenciler Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1995.
- ARMANER Neda, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: Ayyıldız Matbaa, 1980.
- ARSLANTAŞ Halis Adnan, "Kültür-Kişilik ve Kimlik", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, c. VII, sy. 1 (2008), ss. 105-12.
- Atamada Dikkat Edilecek Hususlar (2018), T.C. M.E.B. Tebliğler Dergisi, c. 81, S. 2730, Temmuz-Ek 2018.
- AYDIN Ali Rıza, "Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8 (1996), ss. 211-38.
- AYDIN Mehmet S., *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1987.
- AYŞE BETÜL AKSU, *Medya, Çocuk ve Din Eğitimi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2004.
- AYŞEGÜL BALTAÇI, *Din Eğitimcisinin Etki Gücünün Dayandığı Temel Faktörler*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010.

- BAHADIR Abdülkerim, “Ergen Kişiliği Bağlamında Din-Kişilik İlişkisi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, sy. 14 (2002), ss. 111-23.
- , *Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1994.
- , “Ergenlik Döneminde Dinî Şüphe ve Tereddütler”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, 3. bs., İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 608.
- , “Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 6 (2000), ss. 186-234.
- BAYRAKTAR M. Faruk, “Ailenin Eğitim Görevi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (1995), ss. 117-42.
- BAYYIĞIT Mehmet, *Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1989.
- BERGER Peter L., *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. Ali Coşkun, İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- BILAL YORULMAZ, *Sinema ve Din Eğitimi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2010.
- BILGIN Vejdi, “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XII, sy. 1 (2003), ss. 193-214.
- BUYRUKÇU Ramazan, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Etme Gücü*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1991.
- CEVİZCI Ahmet, *Eğitim Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- , *Felsefe Sözlüğü*, 3. bs., İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- CEYLAN Yılmaz, *Lise Öğrencilerinin Din Algısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2010.
- CIRIK Sinan, *Yaz Kurslarında Din Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi, 1997.
- COŞKUN Muhammed, *Modern Dünyada Kur'an Yorumu*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- CRESWELL John W., *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Selçuk Beşir Demir, Mesut Bütün, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.
- CÜCELOĞLU Doğan, *İçimizdeki Çocuk*, 3. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- ÇELİK Adem, *Dinî Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 2004.
- ÇINAR Fatih, Nural ŞENER, “Cami Cemaatinin Cami ile Tanışmalarında Çocukluk Dönemi Yaşantılarının Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. IX, sy. 47 (2016), ss. 1050-58.
- DALMIŞ İbrahim v.dğr., *Türkiye'nin Gençlik Profili*, Seta, 2012.

- DAŞKIRAN İbrahim, *Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile ve Medyanın Etkisi: Kahramanmaraş Lise Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2009.
- DİNÇ Ayşenur, *Ergenlerde Anne-Baba Tutumları ve Dinî Yönelim*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2007.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği (2014), T.C. Resmî Gazete, S. 29033, 17 Haziran 2014.
- DOĞAN Şahin, “Dinî Tutumların Oluşmasına Etki Eden Sosyo-Kültürel Faktörler”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, c. IV, sy. 8 (2010), ss. 107-26.
- DYSON John, *Students' Dictionary*, çev. Önder Renkliydırım, 3. bs., İstanbul: Best Publishing, 2003.
- “Eğitim”, *Türk Dil Kurumu*, (01.07.2019), <http://sozluk.gov.tr/>.
- ERCİNS Gülay, “Türkiye’de Popüler Kültür Görünümleri ve Gençliğe Yansımaları”, *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*, sy. 2 (2009), ss. 490-551.
- ERDEM Hüsameddin, “Deizm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, c. IX, ss. 109-11.
- ERDOĞAN Emine, “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının Dinî Yönelim Biçimleri İle İlişkisi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. XI, sy. 27 (2014), ss. 167-85.
- ERDOĞAN FIRAT, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusunun Din Psikolojisi Açısından Araştırılması*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1976.
- ERDOĞAN Halide Nur Özudoğru, “Ergenlik Döneminin Dinî ve Toplumsal Gelişimi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. XIV, sy. 1 (2014), ss. 153-65.
- EREN Selim, “İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XI, sy. 1 (2007), ss. 129-52.
- ERJEM Yaşar, Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ, “Televizyon ve Gençlik: Yerli Dizilerin Gençlerin Model Alma Davranışı Üzerindeki Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XXX, sy. 1 (2016), ss. 15-30.
- FERŞADOĞLU Saliha, *15-18 Yaş Lise Öğrencisi Kızların Dini Tutum ve Davranışları (Yalova Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2013.
- FIRAT Erdoğan, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 1977.
- FOULQUIE Paul, *Pedagoji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1994.
- FRANKL Victor E., *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, çev. Selçuk Budak, Ankara: Öteki Yayıncılık, 1994.
- GARDINER Harry W., Mary J. GANDER, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, ed. Bekir Onur, çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen, 8. bs., İmge Kitabevi Yayınları, 2015.

- GEERTZ Clifford, “La Religion Çömme Systeme Culturel”, *Essais D’anthropologie Religieuse*, çev. Cécile De Rouville, Paris: Gallimard, 1972, s. .
- GENÇ Muhammet Fatih, *Yaygın Din Eğitiminde Gençliğin Eğitimi (Hollanda’da Havra, Kilise ve Camilerde Gençliğe Yönelik Eğitsel Faaliyet ve Hizmetler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Alan Araştırması)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2011.
- “Gençlik”, *Türk Dil Kurumu*, (05.05.2019),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccf35ae968b22.40211107.
- “Global Digital Report 2019”, *We Are Social*, (05.05.2019),
<https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>.
- GÖZLÜKAYA Mehmet, *Lise Öğrencilerinde Anne-Baba Tutumlarının Dini Yönelime Etkisi (Denizli Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014.
- GÖZÜTOK Şakir, “İbadet ve Eğitim İlişkisi”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 4 (2007), ss. 189-97.
- GÜLLÜOĞLU Özlem, “Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyonun Popüler Kültür Ürünlerini Benimsetme ve Yayma İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Global Media Journal*, c. II, sy. 4 (2012).
- GÜNDÜZ Turgay, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, ss. 65-104.
- , *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Bursa: Düşünce Kitabevi, 2003.
- GÜRSOY Kenan, “İlhâd”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, c. XXII, s. .
- HALDUN İbni, *Mukaddime*, ed. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- HASPOLAT Namık Kemal, Mücahit KAĞAN, “Sosyal Fobinin Yordayıcıları Olarak Beden İmajı Ve Benlik Saygısı”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. XIX, sy. 2 (2017), ss. 139-52, doi:10.17556/erziefd.322327.
- HÖKELEKLI Hayati, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 2. bs., Dem Yayınları, 2016.
- , *Din Psikolojisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- , “Ergenlik Çağı Davranışlarına Din Eğitiminin Etkisi (İmam-Hatip Lisesi ve Genel Lise Öğrencilerinin Davranışları Arasında Mukayeseli Bir Araştırma)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. I, sy. 1 (1986), ss. 35-52.
- , *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1983.
- İMAMOĞLU Abdulvahit, Adem YAVUZ, “Üniversite Gençliğinde Dinî İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIII, sy. 23 (2011), ss. 205-44.
- KALGI Mehmet Emin, *Türk Gençliği 98 Suskun Kitle Büyüteç Altında*, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, 1999.

- KARACOŞKUN M. Doğan, *İmam hatip liselerindeki öğrencilerinin dini tutum ve davranışları*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994.
- , *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dinî Tutum ve Davranışları*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994.
- KARAMAN Fikret v.dğr., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- KASAPOĞLU Abdurrahman, “Dinsel Şüphe”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, c. III, sy. 2 (2005), ss. 65-82.
- KAYA Zeynep, *Din Eğitimi Açısından İnanç Gelişimi Teorisi Üzerine Bir Araştırma ve Değerlendirme*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, 2014.
- KILAVUZ M. Akif, “Anne-Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dini Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIV, sy. 2 (2005), ss. 41-58.
- , *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi (İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, (Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, 1993.
- KILIÇ Çetin, *Gündem Belirleme Kuramı Çerçevesinde Siyasal Karar Verme Sürecine Sosyal Medya Etkisinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2015.
- KIRIK Ali Murat, “Televizyonun Gelişim Çağı Çocukları Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Ebeveynlerin Kontrol Sorunu”, *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. II, sy. 4 (2014), ss. 189-98.
- “Kimlik”, *Türk Dil Kurumu*, (05.05.2019),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccf3601d9d697.80494425.
- KOÇ Bozkurt, “Çocuğun Dinî Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba”, *Dinî Araştırmalar*, c. XI, sy. 31 (2008), ss. 49-60.
- KOÇ Mustafa, “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. II, sy. 17 (2004), ss. 231-56.
- KULA Mustafa Naci, *Ergenlerde Kimlik Bunalımı ve Din Eğitiminin Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, 1986.
- , “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli, 3. bs., İstanbul: Dem Yayınları, 2015, s. 608.
- KULAKSIZOĞLU Adnan, *Ergenlik Psikolojisi*, 20. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018.
- KUTLUER İlhan, “Lâedriyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, c. XXVII, ss. 41-42.
- MARDIN Şerif, *Din ve İdeoloji*, 4. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- MASLOW Abraham H., *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz, İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2001.

- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, *Kişilik ve Din*, İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- MERRIAM Sharan B., *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Rehber*, çev. Selahattin Turan, 3. bs., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
- MOHAMMADI Abdullah, *Üniversite Öğrencilerinin Din Anlayışı (Afganistan-Kabil Üniversitesi Örneği)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2010.
- MUTÇALI Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- NAZIROĞLU Bayramali, “Din Eğitiminde Aile Vizyonu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. VII, sy. 32 (2014), ss. 300-309.
- OKTAN Vesile, “Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, c. VII, sy. 2 (2010), ss. 543-56.
- ORHAN Filiz, *Ergenlerin Dinî Kimlik Kazanmalarına Sosyal Öğrenmenin Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 2014.
- ÖĞÜT Çağdaş Gül, *Popüler Kültürün Toplumsal Etkileri ve Pop Sanat*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008.
- ÖNCÜL Remzi, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- ÖZCAN Barış, Zeki AKINCI, “Sosyal Medyanın Üniversite Öğrencilerinin Tüketici Davranışları Üzerinde Etkisi: Turizm Fakültesi Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, c. VIII, sy. 18 (2017), ss. 141-54.
- ÖZCAN Hanifi, *Epistemolojik Açıdan İman*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1992.
- ÖZDEMİR Yalçın, Figen ÇOK, “Ergenlikte Özerklik Gelişimi”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, c. IV, sy. 36 (2011), ss. 152-62.
- Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik (2015), T. C. Resmî Gazete, S. 29342, 30 Nisan 2015.
- PEKER Hüseyin, *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- , *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar*, Samsun: Aksi Seda Matbaası, 1998.
- “Popüler Kültür”, *Türk Dil Kurumu*, (05.05.2019),
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ccf3451389150.01442366.
- “Social Media Use Jumps in Q1 Despite Privacy Fears”, *We Are Social*, 24.04.2018,
<https://thenextweb.com/contributors/2018/04/17/report-social-media-use-is-increasing-despite-privacy-fears/>.
- SOLMAZ Bünyamin, Adem ŞAHİN, “Ergenlerde Dindarlık ve Sosyal Benlik”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, c. XII, sy. 2 (2012), ss. 145-58.
- ŞAHİN Mehmet Cem, “Sanayi Toplumundan Sanayi Sonrası Topluma Farklılaşan Gençlik Hallerinin Sosyolojik Görünümü”, sy. 2 (2007), ss. 157-77.

- ŞENTÜRK Habil, “Namaz İbadetinin Uyandırdığı Duygu ve Düşünceler Üzerine Pilot Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 13 (2004), ss. 37-62.
- ŞİMŞEK Hasan, Ali YILDIRIM, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 11. bs., Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
- TANRIVERDI Hasan, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c. VIII, sy. 3 (2018), ss. 595-601.
- TAPLAMACIOĞLU Mehmet, “Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. X (1962), ss. 141-51.
- TARHAN Nevzat, *İnanç Psikolojisi ve Bilim Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*, 5. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- TEMREN Belkıs, “Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. XXXVIII, sy. 1-2 (1998), ss. 302-8.
- Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2018), T.C. M.E.B. Tebliğler Dergisi, c. 81, S. 2726, Mart 2018.
- TOKUR Behlül, “Gaye-Anlam Bağlamında Kendini Gerçekleştirmek”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 40 (2013), ss. 149-62.
- TOPUZ İlhan, *Üniversite Öğrencilerinde Dinî Tutum ve Davranışlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 1999.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), T. C. Resmî Gazete, S. 17863, 9 Kasım 1982.
- ULU Mustafa, *Üniversite Gençliğinin Dinî İnanış ve Davranışları (Erciyes Üniversitesi Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, 2006.
- VERGOTE Antoine, “Ergenlikte Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Erdoğan Fırat, c. XXIV, sy. 1 (1981), ss. 588-92.
- YAVUZ Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Boğaziçi Yayınları, 2012.
- YAVUZER Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 1982.
- YILDIZ Murat, Betül ÇAPAR, “Orta Öğretim Öğrencilerinde Benlik Saygısı ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. X, sy. 3 (2010), ss. 103-31.
- YILDIZ Nezahat, *Ergenlik Çağında Din Eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, 2002.
- YÖRÜKOĞLU Atalay, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 15. bs., Ankara: Özgür Yayınları, 2016.
- YÜCE Fatma, *Gençlerde Dinî Yönelim ve Kişilik*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2009.
- Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Kanunu (1983), T. C. Resmî Gazete, S. 18003, 30 Mart 1983.

EKLER

Ek I: Araştırma Gönüllü Katılım Formu

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU*

Değerli Katılımcı;

Sizi “**Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma**” başlıklı bir araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Nazlı Tutku KALFA'nın Yrd. Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tez çalışması kapsamında yürütülmektedir. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorabilirsiniz.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın *konusu*; genel bir ifadeyle, soyut düşünme ile başlayan ön ergenlik ve ergenlik döneminde gençlerin din ve inançlara yönelik tutumlarının gelişiminde etkili olan eğitimsel faktörleri incelemektir. Daha spesifik olarak bu çalışmanın *konusu*, örneklem grubundaki bireylerin kendi hayat hikâyelerinden, kişisel yaşantı ve tecrübelerinden hareketle, gençlerin din ve inançlara yönelik tutumlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen yetişkin tutum ve davranışları ve din eğitimi yaklaşım, yöntem ve tekniklerini tespit ve tahlil etmektir.

Bu araştırma ile bireyin çocukluk dönemindeki yaşantı, soru ve gözlemleriyle şekillenen inanç veya inançsızlık durumunu temellendirmede onu olumlu veya olumsuz yönde etkileyen yetişkin tutum ve davranışları, çevresel faktörler, kişisel tecrübeler vs. tespit edilerek din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın *amacı*, bireyin doğuştan getirdiği fitri özelliklerle çocukluk döneminde yaşanan evren içerisinde şekillenen, başlangıçta taklit düzeyinde belirip ergenlik dönemi ve sonrasında görece bilinçli olarak özümşenen inanç veya inançsızlık (inkâr) durumunun gelişim sürecini incelemek ve bu süreçte etkili olan din eğitimi durumlarını tespit ve tahlil etmektir. Ayrıca öğretici veya eğitici konumundaki yetişkinlerin hangi tutum ve davranışlarının bireyin bir dine inanmasına veya inkâr etmesine sevk edici etkiler yaptığını ortaya koyarak gençlerin din eğitimi süreçleri ile ilgili strateji ve yöntem önerileri sunmaktır. Bu maksatla, gençlik döneminde inanç veya inançsızlığın gelişiminde aile, okul veya sosyal hayatta etkili olan faktörler incelenmeye çalışılacak, yetişkinler tarafından uygulanan din eğitimi yöntemleri tespit edilerek, din eğitimi açısından kritiği yapılacaktır.

Araştırmanın Nedeni: Yüksek Lisans Tez çalışması

Görüşmenin Öngörülen Süresi: Yaklaşık yaklaşık 30-90 dk (Bir blok ders saati)

Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

* Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.

2. Yapılan Araştırmadaki Serbestlikler:

- **Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayanmaktadır.**
- Çalışmanın amacı doğrultusunda size bazı sorular yöneltilerek cevaplamamız istenecektir. Bu sorulara cevap vermek zorunda değilsiniz. İstedığınız sorunun cevabını yanıtız bırakabilirsiniz.
- İsminizi yazmak ya da kimliğinizi açığa çıkaracak bir bilgi vermek zorunda değilsiniz / araştırmada isminiz gizli tutulacak, görüşme rumuz (hitap edilmek istediğiniz takma bir isim) ile yapılacaktır.
- Araştırma kapsamında toplanan veriler, sadece bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılacak, araştırmanın amacı dışında ya da bir başka araştırmada kullanılmayacak ve gerekmesi halinde, sizin (yazılı) izniniz olmadan başkalarıyla paylaşılmayacaktır.
- İstemiz halinde sizden toplanan bilgileri inceleme hakkınız bulunmaktadır.
- Sizden toplanan bilgiler hassasiyetle korunacak ve araştırma bitiminde arşivlenecek veya imha edilecektir.
- Veri toplama sürecinde size rahatsızlık verebilecek herhangi bir soru/talep olmayacaktır. Yine de katılımınız sırasında herhangi bir sebepten rahatsızlık hissederseniz çalışmadan istediğiniz zamanda ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmanız durumunda sizden toplanan veriler çalışmadan çıkarılacak ve imha edilecektir.
- Yaklaşık olarak otuz dakika - bir buçuk saat arasında sürmesi beklenen bu çalışmada size inanç gelişiminizi etkileyen faktörleri bulmaya yönelik sorular yöneltililecek ve verdiğiniz cevaplar doğrultusunda belli tespitler yapılmaya çalışılacaktır.
- **Sorulara verdiğiniz cevaplar, onay vermeniz halinde, ses kayıt cihazı ile kaydedilecektir.**

Gönüllü katılım formunu okumak ve değerlendirmek üzere ayırdığınız zaman için teşekkür ederim. Çalışma hakkındaki sorularınızı U.Ü. aşağıda iletişim bilgileri verilen Yrd. Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ'E (tgunduz@uludag.edu.tr) ve bana yöneltebilirsiniz.

Araştırmacı	Tez Danışmanı
Nazlı Tutku Kalfa İletişim Adresi: Küçüksu Mah. Güçlü sok. No: 16 Kat: 3 D: 2 Üsküdar/İSTANBUL Tel: 0538 671 68 27 / E-posta: nazlitutku@gmail.com	Yrd. Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ İletişim Adresi: U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Fethiye Mh. Kırlangıç Sk. No: 2, 16140, Nilüfer –BURSA Tel: 0535 329 27 62 / tgunduz@uludag.edu.tr

3. Çalışmaya Katılım Onayı:

Bu çalışmaya tamamen kendi rızamla, istediğim takdirde çalışmadan ayrılabileceğimi bilerek verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını kabul ediyorum.

Katılımcının (kendi el yazısıyla)

Ad ve Soyadı : .....

İmza : .....

Tarih : .....

Ek II: Mülakat Soruları

GENÇLİK DÖNEMİ İNANÇ GELİŞİMİ VE EĞİTİMİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA BAŞLIKLI ÇALIŞMA İLE İLGİLİ YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT SORULARI

1. Dinî açıdan kendinizi nasıl tanımlarsınız? Dine veya dinî inançlara yönelik tavrınız/tutumunuz nedir? (Olumlu, olumsuz, ilgisiz/kayıtsız?) Açıklayabilir misiniz?
2. Dinî inançlara yönelik olumlu veya olumsuz ya da ilgisiz/kayıtsız tutumunuzun gelişiminde nelerin etkili olduğunu düşünüyorsunuz?
3. Bir Tanrı tasavvurunuz var mı? Varsa nasıl bir Tanrı? O'na karşı bir sorumluluk hissediyor musunuz? O'ndan herhangi bir beklentiniz var mı? Bunlar nelerdir?
4. Çocukluk dönemindeki din veya Tanrı tasavvurunuz neydi? Hatırlayabildiğiniz kadarıyla açıklayabilir misiniz?
5. Din anlayışınızın gelişmesinde çocukluk döneminde etkili olduğunuz düşündüğünüz kişiler veya olaylar var mı? Anlatabilir misiniz?
6. (Eğer bir inanca sahipseniz) Tanrı'ya inanıyor olduğunuzu ilk ne zaman fark ettiniz? "Ben gerçekten inanıyor muyum?", "Neye inanıyorum?", "Neden inanıyorum?" gibi soruları hiç kendinize sorduğunuz oldu mu?
7. Cevaplamakta zorlandığımız veya sizi rahatsız eden dinî şüpheleriniz oldu mu? Özellikle hangi hususlarda dinî tereddütler yaşadınız?
8. Dinî inancınızın / dine karşı tavrınızın şekillenmesinde sizi besleyen en önemli kaynakların neler olduğunu düşünüyorsunuz? Kişi, arkadaş grubu, toplumsal çevre, dinî veya din karşıtı yayınlar (kitap, dergi, gazete, sosyal medya siteleri vs.) hakkında bilgi verebilir misiniz?
9. Ailede veya okulda din eğitimi alırken sizin dine karşı tutumunuz olumlu veya olumsuz etkileyen herhangi bir söz, davranış veya tutumla karşılaştınız mı? Bunlardan bahsedebilir misiniz?
10. Ailedeki eğitim mi yoksa okuldaki eğitim mi birinciyin veya toplumun dinî eğitiminde daha etkilidir? Neden?
11. Hiç İlahî gücü / Tanrısal bir eli yanınızda hissettiğiniz veya çok uzağımızda ya da hiç olmadığımız düşündüğünüz bir anınız oldu mu? Paylaşabilir misiniz?

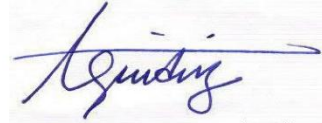
12. Sahip olduğunuz kişilik özelliklerinizin inancınıza etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Kişilik olarak kendinizi nasıl tanımlarsınız? Kolay inanan, aşırı eleştirel, zor ikna olan, güven duyan?
13. Sosyal medyanın inanç gelişiminize olumlu/olumsuz etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayabilir misiniz?
14. İzlediğiniz dizilerdeki karakterlerin hayatları veya sergilenen yaşam tarzı inancınızı etkiliyor mu? Sizi daha “dindar” yapan veya dinden uzaklaşmanıza sebep olan dizi, film, reklam, çizgi film, tiyatro oyunu, şarkı vs. oldu mu? Varsa nelerdir?
15. Eğitim hayatınızda karşılaştığınız hocalarınızın veya gördüğünüz derslerin inancınız üzerindeki etkileri olduğunu düşünüyor musunuz? Bu hususta özellikle hatırladığımız şahıslar var mı? Anlatabilir misiniz?
16. İnanç gelişiminiz açısından “kırlma noktam” dediğiniz bir evre var mı? Anlatabilir misiniz?

Nazlı Tutku KALFA

U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğr.

15/02/2017

Yrd. Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ

U.Ü. İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü Öğretim Üyesi (Tez Danışmanı)

15/02/2017

Ek III: Etik Kurul Onayı

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Genel Sekreterlik

Sayı: 26468960-044/15990

17/04/2017

Konu: Nazlı Tutku KALFA'nın Uygulama İzni

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 24.02.2017 tarihli ve 86162157-302.99/2026 sayılı yazınız.

İlgi yazınızda bahsi geçen Enstitünüz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Nazlı Tutku KALFA'nın "Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma" konulu tez çalışması Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nca incelenmiş olup, alınan karar ekte gönderilmektedir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

Ek :
Karar Örneği (1 Sayfa)

Bu Belge, 5070 sayılı Kanun hükümlerine uygun olarak elektronik imza ile imzalanmıştır.

U.Ü. Rektörlüğü Görükle Kampusu 16059 Nilüfer/BURSA

Bilgi İçin: Çiğdem ŞENOL

Tel : 0224 294 00 86 Faks: 0224 294 00 37

Şef

e-posta : uugs@uludag.edu.tr Elektronik Ağ: www.uludag.edu.tr

Tel : 0224 294 00 38

Bu belge UDOS ile hazırlanmıştır. Teyit için: <https://udos.uludag.edu.tr/teyit/?3Cm1CzJ3kkanGu26KCiBWg>

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİK KURULLARI
(Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu)
TOPLANTI TUTANAĞI

OTURUM TARİHİ
07 Nisan 2017

OTURUM SAYISI
2017-07

KARAR NO 1 : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Nazlı Tutku KALFA'nın "*Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma*" konulu tez çalışmasının değerlendirilmesine geçildi.

Yapılan görüşmeler sonunda; Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nden alınan Felsefe Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Nazlı Tutku KALFA'nın "*Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma*" konulu tez çalışması kapsamında uygulanacak mülakat sorularının, fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvurucuya ait olmak üzere uygun olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Prof.Dr.Mehmet YÜCE
Kurul Başkanı

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Nazlı Tutku KALFA
Tez Adı	Gençlik Dönemi İnanç Gelişimi ve Eğitiminde Etkili Olan Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☒ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Danışman
Dr. Öğrt. Üyesi Turgay GÜNDÜZ
25.06.2019

Nazlı Tutku KALFA
25.06.2019